

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Livssyn & persuasion

Medier, Munk og modernitet

Sørensen, Christian Grund

Publication date:
2016

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Sørensen, C. G. (2016). *Livssyn & persuasion: Medier, Munk og modernitet*. Aalborg Universitetsforlag. Ph.d.-serien for Det Humanistiske Fakultet, Aalborg Universitet

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LIVSSYN & PERSUASION

MEDIER, MUNK OG MODERNITET

**AF
CHRISTIAN GRUND SØRENSEN**

PH.D. AFHANDLING 2016

AALBORG UNIVERSITET

LIVSSYN & PERSUASION

MEDIER, MUNK OG MODERNITET

af

Christian Grund Sørensen

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Januar 2016

Ph.d. indleveret: 29. januar 2016

Ph.d. vejleder: Professor Peter Øhrstrøm
Aalborg Universitet

Ph.d. bedømmelsesudvalg: Lektor Thessa Jensen
Aalborg Universitet

Prorektor, Ph.D. Lars Dahle
NLA Høgskolen

Prof., dr. phil. Marc Auchet
Sorbonne University

Ph.d. serie: Det Humanistiske Fakultet, Aalborg Universitet

ISSN (online): 2246-123X

ISBN (online): 978-87-7112-489-7

Udgivet af:
Aalborg Universitetsforlag
Skjernvej 4A, 2. sal
9220 Aalborg Ø
Tlf. 9940 7140
aauf@forlag.aau.dk
forlag.aau.dk

© Copyright: Christian Grund Sørensen

Trykt i Danmark af Rosendahls, 2016

CV

- 1968 Født og opvokset på Amager
- 1986 Student fra Johannesskolens Gymnasium, Frederiksberg
- 1991 Cand.Teol, Københavns Universitet
- 1992 Sognepræst i Folkekirken
- 1995 Studier i britisk kirkeliv
- 2001 Efteruddannet i Religionsinformatik, Aalborg Universitet
- 2007 Cand.It./ Multimedier og livssyn, Aalborg Universitet
- 2007 Ekstern lektor, Aalborg Universitet
- 2010 Ph.d.-studerende ved Aalborg Universitet

Fra 1992 har jeg været ansat i Folkekirken, hvor jeg i særlig grad har haft fokus på kommunikation, digitale medier og sjælesorg. Sideløbende har jeg beklædt forskellige bestyrelsesposter, deltaget i internationale konferencer og fungeret som underviser og projektleder i kirkeligt regi.

Mit perspektiv er udpræget tværfagligt. I lighed med renæssancens kristne reformatorer ser jeg teologi, medier, forskning og filosofi som kilder til den samtale om livssyn, som er en umistelig præmis for det senmoderne menneskes væren og bliven.

Privat har jeg 5 voksne børn og er gift med Liza Damholt.
Jeg er samtidig sognepræst ved Vor Frelsers Kirke i Aalborg.

TAK

Jeg vil gerne takke professor Peter Øhrstrøm for god og engageret vejledning og opmuntring, og for gode råd og inspiration fra undervisere og ph.d.-studerende på Institut for Kommunikation, AAU.

Jeg vil også gerne takke partnerne i EuroPLOT-projektet for at have indført mig i et givende, internationalt forskningsmiljø

Tak til medarbejdere og bestyrelse i Kaj Munk Forskningscentret for god sparring omkring Kaj Munk

Tak til Folkekirkens Videns- og Uddannelsescenter i Løgumkloster og de ansatte, som har bidraget med husly og forskningsmiljø.

Tak til Nørager Bibliotek og Sortebakkeskolen for samarbejde.

En tak også til gode kolleger i Folkekirken, som har båret ekstra byrder for at frigøre mig til konferencer og studieophold, og til biskoppen, som har støttet mig i forhold til orlov.

En tak til mine 5 børn, fra hvis gode tanker og brug af digitale medier jeg har ladet mig inspirere, og især til Mathias, som vovede at skrive en artikel med sin far.

Endelig vil jeg gerne dedikere studiet til mine forældre. Min mor, som introducerede mig til kirke og kristendom. Min far, som tidligt introducerede mig til den digitale verden og lærte mig meget, som er diskret indvævet i dette studie.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1.0	Forord	9
1.1	Studiets undren	9
1.2	Studiets tværfaglighed	11
1.3	Begrænsninger	13
1.4	Sammenfatningens opbygning	13
2.0	Indledning	17
2.1	Livssyn	18
2.2	Livssyn på Areopagos	21
2.3	Livssyn og mediering	25
2.4	Informatik og livssyn	28
3.0	Teser	33
4.0	EuroPLOT	39
4.1	Præsentation of EuroPLOT	39
4.2	EuroPLOT og dette studie	41
5.0	Persuasion og Persuasive Technology	51
5.1	Kommunikationsteori	53
5.2	Persuasive Technology	55
5.3	Attitude & Behaviour	58
5.4	Den retoriske arv	60
5.5	Persuasion og overbevisning	62
5.6	Persuasion og læring	64
5.7	Persuasion og livssyn	67
5.8	Etiske implikationer	69
6.0	Det postmoderne formidlingsrum	75
6.1	Det postmoderne paradigme	77
6.2	Systemteori	79
6.3	Hyperkompleksitet	82

6.4	Religion i det senmoderne	84
6.5	Livssyn i det senmoderne	86
7.0	Kaj Munk	89
7.1	Kaj Munk 1909-1944	90
7.2	Kaj Munk og dramatikken	91
7.3	Kaj Munk som forfatter	92
7.4	Kaj Munk som lyriker	92
7.5	Kaj Munk som prædikant	94
7.6	Krigen, helten og eftermælet	97
7.7	Kaj Munk og livssynet	98
8.0	Studiets artikler – kategorisering og præsentation	101
8.1	Struktur	101
8.2	Kontekst	104
8.3	Konsistens	105
9.0	Teser i perspektiv	107
9.1	Tese 1: Kaj Munk-casen er meget central i EuroPLOT	107
9.2	Tese 2: Samtalen om livssyn er en af de væsentligste samtaler i det postmoderne	111
9.3	Tese 3: Kaj Munk skelner afgørende mellem prædiken og dramatik	114
9.4	Tese 4: Kaj Munks prædikener bidrager i særlig grad til forståelsen af hans tankeunivers	117
9.5	Tese 5: Kaj Munks prædikener indeholder distinkte persuasive stiltræk	120
9.6	Tese 6: Persuasion og enthymemet er som regel bærende elementer i en livssynsdiskurs	123
9.7	Tese 7: Persuasionsbegrebet i Persuasive Technology kan implementeres meningsfuldt i Kaj Munk-casen	128
9.8	Tese 8: Attitude change kan i egentlig forstand forstås som persuasionens formål	135
9.9	Tese 9: Persuasion kan forstås holistisk som neddykning i et meningsbåret miljø. Den samme holistiske totalforståelse ser vi som en præmis for Kaj Munks Forkyndelse	139

9.10	Tese 10: En kairos-orienteret præsentation af Kaj Munk kan fremme overblik og neddykning i forhold til forskellige læringsstrategier	142
9.11	Tese 11: Evalueringsværktøjet The Conceptual Pond kan bidrage til såvel indsamling af ny viden som positiv instrumentalisering af denne i en undervisningssituation	147
9.12	Tese 12: Sociale medier kan have en væsentlig, positiv effekt i forhold til motivation og fordybelse i forhold til emner af livssynsmæssig og/eller religiøs karakter	150
9.13	Tese 13: Kaj Munk-casen eksemplificerer, at religiøse argumenter kan være valide i en livssynsdiskurs	154
10.0	Konklusion og perspektivering	159
10.1	Det historiske perspektiv	160
10.2	Det mediale perspektiv	166
10.3	Det persuasive perspektiv	168
10.4	Kaj Munk og livssynet	169
10.5	Kaj Munk og teologerne	172
10.6	Livssynssamtalen som nødvendighed	176
10.7	Den etiske udfordring	178
10.8	Livssynssamtalen og det digitale	183
10.9	Livssynssamtalen og Kirken	190
10.10	Studiets erkendelser	193
10.11	Epilog	195
11.0	Kort sammenfatning	197
11.1	English summary	197
11.2	Dansk sammenfatning	198
12.0	Litteratur	201

1.0 FORORD

Denne ph.d.-afhandling er forfattet af cand.it. et teol. Christian Grund Sørensen under et ph.d.-studie ved Center for Computermedieret Erkendelse, Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet.

Vejleder er professor Peter Øhrstrøm, Aalborg Universitet.

Studiet består af 15 forskningsartikler (2.del) som suppleres af hosliggende sammenfatning (1.del), hvis mål det er, at indramme artiklerne i et samlet faglig og tematisk sammenhæng.

1.1 STUDIETS UNDREN

Der er en grundlæggende undren, som ligger bag dette ph.d.-studie:

Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede set i historisk, medialt og persuasivt perspektiv?

Fænomenet formidling forstås her inden for en intentionel ramme, sådan at der almindeligvis er tale om en *afsenderorienteret* kommunikation¹,

Ovenstående undren antyder flere mulige forståelser:

- Den første handler om det eksistentielle indhold og de paradigmer, som gør det muligt at have en meningsfuld formidling af livssyn.
- Den anden forståelse retter sig mod den form eller mediering, som er nødvendig for i praksis at kunne foretage denne meningsfulde formidling af livssyn.

I dette studie er fokus rettet mod begge. Der er en dynamisk spænding mellem *persuasion* og *livssyn*, på samme måde som der er det i forhold til de forskellige medieringer eller dialogredskaber. En livssynsdiskurs kan næppe forstås løsrevet fra de fremherskende verdenssyn og værdisystemer. Begrebet livssyn er i det hele taget diskutabelt og skal derfor

¹ Jævnfør Roman Jakobsons kommunikationsmodel diskuteret i kap.5

diskuteres nedenfor i kap.2.1 med inddragelse af blandt andet Clement Vidal's *worldview*-begreb.²

Umiddelbart kan det altså lyde som en ganske banal problemstilling. Ved nærmere eftersyn synes denne formulering imidlertid at indeholde et ganske komplekst net af præmisser, definitioner og indre problemstillinger. Problemstillingen kan forstås ganske dybt og bredt, ligesom den til alle tider er blevet forstået i den vestlige kulturkreds.

I dette studie er den grundliggende undren derfor indgrænset i forhold til såvel kontekst som tematikker. Den oprindelige undren bliver så at sige diskuteret med udgangspunkt i bestemte perspektiver, som ganske naturligt både reducerer og fokuserer diskursen. Studiets tværfaglighed lader visse tematikker fremtræde ganske fokuseret mens studiets begrænsede omfang på den anden side udelukker aspekter, som i en anden optik kunne være ganske centrale.

Alligevel er det væsentligt at fastholde den oprindelige undren. Det er det, fordi livssyn per se ligger i centrum for den humane eksistens og påvirker (eller determinerer) såvel vores erkendelse, vores tolkning af den empiriske verden og vore handlinger og ord. Livssyn afspejler sig i værdier og værdier afspejler sig i såvel ord som i handling. Sådan har det været historisk. Sådan må det formodes at forholde sig også fremadrettet i det 21. århundrede.

Spørgsmålet *hvordan er det muligt?* Indikerer en tro på, at der nok findes en mulighed, om end tilliden er udfordret. At *formidle livssyn* indeholder to præmisser. For det første, at det er legitimt at formidle et værdisæt, om hvilket man selv er overbevist. For det andet, at livssyn er en nogenlunde enkelt forståelig og veldefineret størrelse, om hvilken der trods talrige divergenser på sagplanet er en udbredt konsensus på et metaplan.

Samtidig kan det problematiseres, hvorvidt *formidling* som term indeholder tilstrækkeligt ydmyghed. Måske ord som *dialog*, *diskussion*, *debat*, *vidnesbyrd* eller *samtale* ville klinge mere konstruktivt end *formidling*, som indeholder en rest af monologi og hierarki. Alligevel er ordet *livssynsformidling* beholdt, selvom *livssynsdialog* på mange måder også ville være dækkende. Det 21. århundrede refererer til den samtid, som er vores. En temporal definition, som markerer, at det fortidige leder op til det nutidige, men at paradigmerne skifter.

² Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014

Selvom dette studie ofte skuer til det 20 århundrede er det langt fra retrospektivt i en museal betydning. Det kan eksempelvis hævdes, at en del af temaerne, som Kaj Munk introducerede i den danske livssynsdebat i 1920'erne endnu er relevante, med Peter Øhrstrøms sammenfatning af den datidige debat in mente:³

Har virkeligheden, udover en materiel dimension, også en åndelig dimension, som har betydning for den måde, hvorpå vi som mennesker bør leve og orientere os?

Det er ganske indiskutabelt, at meget af det kulturelle bagtæppe for Kaj Munks diskussioner adskiller sig væsentligt fra nutidens, som det skal diskuteres i kap.6. Ikke desto mindre kan hverken de ontologiske eller de kosmologiske spørgsmål frakendes relevans, men de må genforhandles og diskuteres for hver generation – eller for hvert menneske, i et kierkegaardiansk perspektiv.⁴

Studiet tager sit afsæt i en undren, nemlig det instrumentelle *hvordan*. Men denne undren er langt på vej underordnet de faglige udfordringer og delstudier, som kodificeres i de forskellige artikler i afhandlingen 2. del. Til slut vil den igen blive draget frem i perspektiveringen af de gennem studiet indvundne erkendelser.

1.2 STUDIETS TVÆRFAGLIGHED

Som det fremgår af studiets overskrift: *Livssyn og persuasion - Medier, Munk og modernitet* indeholder dette studie elementer, som mest indlysende kunne lade sig forstå og analysere ud fra de fagligheder, som traditionelt arbejder inden for de forskellige delemner. Samtidig ligger der også i studiets overskrift antydninger til en tværfaglighed, som transcenderer netop disse etablerede rammer.

Den tværfaglige tilgang kan beskrives som en dobbeltrefleksion: Man kan analysere en humanistisk problemstilling ud fra en IT-faglig metode. Man kan samtidig analysere en IT-faglig problemstilling ud fra en humanistisk metode.

³ Peter Øhrstrøm: "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

⁴ Søren Kierkegaard (1848): *Synspunkter for min Forfatter-Virksomhed*, København 1962

Ud fra denne tænkning kan det sandsynliggøres, at tværfagligheden ikke blot tjener til at sidestille og parallelbehandle forskellige fagligheder, men at disse fagligheder eo ipso udløser en erkendelsesmæssig dynamik.

Det hensigtsmæssige i en sådan epistemologisk kiasme synes i særlig grad udtalt i dette studie, som i væsentligt omfang beskæftiger sig med EuroPLOT-projektet⁵ og Kaj Munk.⁶

I studiets tværfaglighed indgår et antal forskellige diskurser, som i forskelligt omfang implementeres i denne sammenfatning og de til studiet knyttede artikler i sammenfatningens 2. del. Her kan nævnes:

- En teknologisk diskurs, som indbefatter informationsvidenskab og perspektiver indenfor interaktive, digitale medier og *persuasive technology*⁷ i særdeleshed.
- En kommunikationsteoretisk diskurs, som især omfatter retorikken og Roman Jakobsons kommunikationsmodel.⁸
- En sociologisk diskurs, hvor navnligt visse systemiske postmodernitetsteorier⁹ og paradigmatænkning er i fokus.
- En historisk og litterær diskurs, som forholder sig til Kaj Munk og hans samtid, hans hovedtemaer og virkningshistorie.
- En livssynsmæssig diskurs, som indbefatter udvalgte filosofiske og teologiske overvejelser.

Naturligvis tillader dette studies omfang ikke, at disse diskurser udfoldes i den fylde, som disse væsentlige analyser og diskussioner kunne fortjene. Ikke desto mindre kan der argumenteres meningsfuldt for, at netop i et studie omkring livssyn giver det god mening at sigte efter en nogenlunde holistisk metode, hvor værdien af helheden må forventes at være større end summen af de enkelte elementer.

⁵ Jævnfør kap.4

⁶ Jævnfør kap.7

⁷ Som denne defineres hos B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003

⁸ Roman Jakobson: *Lingvistik og poetik*, København 1967

⁹ Blandt andre Anthony Giddens, Niklas Luhmann og Lars Qvortrup jævnfør kap.6

Det er samtidig værd at bemærke, at det *poly-diskursive* genfindes i forfatterens faglige baggrund, som er henholdsvis en klassisk, teologisk kandidatuddannelse (cand.teol.) og en teknisk/kommunikativt orienteret kandidatuddannelse (cand.it.) i multimedier og livssyn. Det er på den baggrund naturligt at drage nytte af de faglige og metodiske forudsætninger, som udspringer fra henholdsvis en teologisk og en humanistisk fakultær tradition.

1.3 BEGRÆNSNINGER

Som ovenfor nævnt er studiets undren ganske omfattende. Dermed fordres på alle områder begrænsningens kunst, ikke mindst i forhold til det ret begrænsede format af et ph.d.-studie og – afhandling. Nogle temaer og termer må defineres restriktivt for ikke at ofre klarhed og anvendelighed på universalismens alter.

Nogle konkrete definitioner og begrænsninger skal nævnes:

- Sammenfatningen forholder sig til forhold i den vestlige kulturkreds, fortrinsvis Danmark.
- Livssyn defineres i sammenfatningen som et nogenlunde konsistent korpus af værdier og antagelser, som kan være af religiøs, kulturel eller filosofisk karakter.
- Hvor der diskuteres religion eller kristendom tages der, hvor ikke andet angives, udgangspunkt i en klassisk kristendomsforståelse som kan repræsenteres af Folkekirken og evangeliske frikirker.
- *Persuasion*, *persuasive technology* og lignende termer defineres nedenfor i afsnit 5.

1.4 SAMMENFATNINGENS OPBYGNING

Efter dette forord følger en indledning, som kortfattet indfører i det univers, inden for hvilket studiets faglige diskurs udfolder sig.

Efter indledningen præsenteres et antal teser, som kortfattet udtrykker de væsentligste af studiets antagelser. Disse antagelser er for størstepartens vedkommende grundigt diskuteret i en eller flere af studiets artikler og skal behandles fyldigt senere i sammenfatningen. Denne tidlige introduktion af teserne skulle gerne støtte et fornuftigt overblik i forhold til det samlede studie.

Herefter introduceres fire særlige temaer, som er af væsentlig betydning for den samlede forståelse af studiet, idet de hver især bidrager med elementer, som er afgørende for de teser, som sammenfatter den faglige diskurs. Disse temaer skal således forstås propædeutisk i forhold til diskussionen af teserne, og ikke i første række som udtømmende, faglige diskurser, hvilket ville række ud over dette studies omfangsmæssige matrice.

Først introduceres og beskrives EuroPLOT (kapitel 4). Dette EU-støttede forskningsprojekt er centralt i studiet siden mange af de faglige refleksioner i hosliggende studie er opstået i forbindelse med min deltagelse i forskning relateret til EuroPLOT. Samtidig har et større antal af studiets artikler en relation til EuroPLOT i almindelighed og arbejdet med Kaj Munk i særdeleshed.

Begrebet persuasion præsenteres også som et særligt tema (kapitel 5). Det sker med baggrund i persuasionsforståelsen i *persuasive technology*-fagligheden, som den repræsenteres af B.J. Fogg et alii. Det er naturligt, at trække på netop denne tradition, da den indgår i det faglige stillads omkring EuroPLOT. Samtidig perspektiveres dette persuasionsbegreb kort i forhold til en klassisk, retorisk persuasionsforståelse.

Det postmoderne formidlingsrum behandles som selvstændigt tema (kapitel 6). Der inddrages et antal primært sociologiske perspektiver i en samtidsanalyse med henblik på at støtte en nogenlunde konsistent opfattelse af det paradigme, som udgør den livsverden i hvilken livssynsformidling kan finde sted.

Endelig introduceres digteren, forfatteren, dramatiker og præsten Kaj Munk (kapitel 7). Kaj Munks biografi, produktion og virkningshistorie er interessant i sig selv. Relevant for denne sammenfatning er Kaj Munk imidlertid i forhold til sin betydning i EuroPLOT, i særdeleshed Kaj Munk-casen. Samtidig går flere artikler i dybden med især Kaj Munks homiletiske produktion.

Således oplyst gives et ganske kort overblik over de til studiet tilknyttede artikler og deres indbyrdes sammenhæng (kapitel 8). Artiklerne separat diskuteres ikke her, men indsigter og eksempler fra artiklerne er bærende i den følgende diskussion af de 15 teser, som er introduceret ovenfor (kapitel 9). Det er i denne diskussion, at der

arbejdes på tværs af de enkelte artikler, og hvor mange af studiets særskilte erkendelser udkrystalliseres. Det er følgelig i dette afsnit, at den faglige tyngde i forhold til det analytiske er mest prægnant.

Til slut sammenfattes og diskuteres et antal af de hovedtråde, som er blevet tydelige i forbindelse med diskussionen af de 15 teser (kapitel 10). Der trækkes herudfra nogle konkluderende erkendelser i forhold til persuasion, livssynsformidling og kristendom. Disse erkendelser perspektiveres sluttelig i forhold til nogle mulige fremtidsscenarier.

2.0 INDLEDNING

Nogle indledende betragtninger om nogle af studiets centrale elementer, livssyn, persuasion og digitale medier skal anføres her til indledning for sammenfatningen. Hovedspørgsmål omkring definition af livssyn skal her diskuteres med udgangspunkt i Clement Vidals forståelse af *worldview* og livssyn. Persuasionen, eller in casu livssynsformidlingen, som bliver behandlet mere udførligt i kap.5, skal her diskuteres med udgangspunkt i Paulus tale på Areopagos,¹⁰ som er en af de centrale, antikke taler med livssynsperspektiv. De digitale medier, som diskuteres i større detalje nedenfor i kap.5 og i relation til EuroPLOT-projektet i kap.4 skal kort sættes i perspektiv med den middelalderlige tænker Raymundus Lullus og den grundlæggende diskurs omkring teknologi og livssynsformidling.

Det kan påkalde en vis tænksomhed, at disse tre elementer hver for sig er indgår som integrerede dele af livet i det 21. århundrede. Samtidig er det ikke elementer, som i det store hele underkastes de store diskussioner på et overordnet, konceptuelt niveau. Delelementer diskuteres derimod hyppigt, især gælder det, hvor disse elementer relateres til muligt problematiske kontekster. Det gælder eksempelvis livssyn i forhold til indvandring i Europa, det gælder persuasion i forhold til politisk retorik præget af spin og det gælder digitale medier, når de sociale mediers rolle i folkeopinionen diskuteres.

Nærværende studie kan heller ikke gøre krav på at belyse og diskutere alle grundlæggende spørgsmål omkring de nævnte elementer. Dertil er omfanget og de tilsvarende implikationer åbenlyst for omfangsrige. Studiet markerer et snit og perspektiv. I tesaerne i kap.3 og kap.10 vil et antal spørgsmål blive diskuteret i større dybde, ligesom det er tilfældet i artiklerne i sammenfatningens 2.del. I konklusionen kap.11 vil disse elementer dog igen blive diskuteret i et holistisk perspektiv, denne gang med perspektiv fra studiets øvrige erkendelser.

¹⁰ Apostlenes Gerninger kap.17

2.1 LIVSSYN

Det er en grundlæggende antropologisk antagelse, at uden en eller anden form for værdimæssig refleksion eller livssyn i bred forstand kan man næppe tale om humanitet. I samklang med Descartes' *cogito ergo sum*¹¹ er en vis form for menneskelig refleksion såvel det humane prerogativ som den humane kondition. Der må tænkes før der handles. Tænkningen grunder sig på visse antagne myter, værdier eller aksiomer og refleksionen over disse fragmenters møde med virkelighedens udfordringer skaber det handlingsrum, indenfor hvilket individet beslutter sig. Her bortses fra det rent instinktive og arbitrære.

Descartes' definition af det humane står dog ikke uantastet. En klassisk, kristen antropologi med udgangspunkt i eksempelvis Salme 139¹² vil lægge vægt på det humane som noget givent og iboende, hvor refleksionen træder i baggrunden. Alligevel tillægges også her ræsonnementer betydelig vægt og individets valg er underkastet ansvar.

Uden visse værdimæssige antagelser kan mennesket næppe tolke sin tilværelse eller være suverænt agerende.¹³

We all need a certain worldview, even if it is not made fully explicit, to interact with our world and give a meaning to our lives. There is a practical need to have at least an implicit, pre-ontological and for that reason "naive" answer to each of the worldview questions.

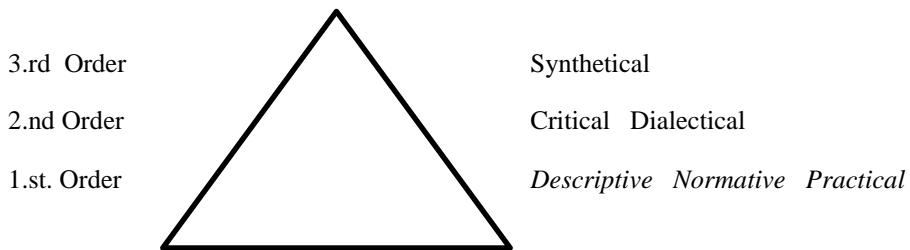
Samtidig kan det problematiseres, hvorvidt et sådant funktionelt *worldview*, livssyn, som Clement Vidal her beskriver, i sig selv kvalificerer til at defineres som et livssyn i mere snæver forstand. Det er klart, at ethvert individ må danne sig holdninger og træffe beslutninger på baggrund af et intrinsisk eller lejlighedsvist ekstrinsisk værdisæt. Alligevel kan spørgsmålet om kohærens rejses. I hvilket omfang kan der forventes et systematisk, sammenhængende værdisystem, som gælder for mere end *ad hoc*, før der er tale om et livssyn frem for en kompilation af muligvis indbyrdes modstridende levereregler og traditioner.

¹¹ Arne Næss: *Filosofiens Historie 2*, København 1991

¹² Salme 139,16: Da jeg endnu var foster, havde du mig for øje; alle dagene stod skrevet i din bog, de var formet, før en eneste af dem var kommet.

¹³ Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.26

Vidal diskuterer denne problematik ved at foreslå en model, hvor livssyn ses i et 1.ordens-, 2.ordens -og 3.ordens-perspektiv jævnfør figuren nedenfor:¹⁴

FIGUR: CLEMENT VIDALS WORLDVIEW-MODEL
TRIANGLEN MARKERER PÅ DET VERTIKALE PLAN EN TILTAGENDE KOMPLEKSITET

Med sit afsæt i filosofien anvender Vidal denne term i verbalform, filosofien, som beskrivelse af den kognitive diskurs, som finder sted i forbindelse med en indre og ydre implementering af og forhandling om livssyn. Her skal denne anvendelse ikke følges stringent selvom triangelen her anvendes illustrativt i forhold til forståelsen af forskellige niveauer og indfaldsvinkler i forhold til en livssynsrefleksion.

På 1.ordens-niveauet findes det, som i det brede hverdagssprog henføres til livssyn. Det gælder mere eller mindre kodificerede værdisæt i forhold til traditioner, leveregler, antropologi, kosmologi og teologi. Disse livssyn kan bestå af egentligt definerede værdisystemer som eksempelvis en religion, en isme eller en ideologi, men kan også bestå af usystematiserede fragmenter og indbyrdes modstridende betydningsselementer.

På 2.ordens-niveauet er der plads for en kritisk refleksion. Forskellige livssyn mødes i enhed og kamp og styrker henholdsvis svagheder balanceres:¹⁵

The dialectical dimension in second-order philosophizing describes different and sometimes contradictory positions on issues. Worldview question (g) requires that this dialectical dimension is properly answered.... Here, dialectical is opposed to doctrinal.

¹⁴ Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.21

¹⁵ Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.24

Mens altså de umiddelbart accepterede, doktrinært tillærte eller på anden vis tilegnede værdier eksisterer på 1.ordens-niveauet kommer på 2. ordensniveauet de selvsamme værdier til diskussion.

På 3.ordens-niveauet nås den syntetiske diskussion, hvor den på 2.ordensniveauet foretagne diskussion fører til en reflekteret, argumenteret syntese, som omfatter alle 5 aspekter beskrevet i Vidals model:¹⁶

The synthetical dimension is the climax of philosophizing, but also its most arduous dimension. To be successfully conducted, it requires mastering and juggling with all other five dimensions.

Det er tydeligt, at kravene til den syntetiske refleksion i en 3.ordensdiskurs her er ganske store. Vidal fortsætter da også med at foreskrive et ganske elitært rum for denne syntetiske refleksion:

The great philosophers' feat is in providing a comprehensive and coherent synthesis of their time. It is so challenging that it is rarely attempted (Broad 1947). When we speak about "worldview synthesis", we refer to this dimension of philosophy.

Vidals model har en del for sig i forhold til at identificere og kategorisere livssynets forskellige elementer, sådan som de også her i studiet er relevante. Modellen kan samtidig problematiseres for i platonisk ånd at overlade det syntetiske livssyn til filosofterne. Det kan diskuteres, hvorvidt det kritiske og dialektiske på 2.ordensniveau ikke også i almindelighed ligger implicit i en 1.ordensrefleksion. Det kunne især hævdes i en vestlig kulturkreds, hvor 2.ordenstænkning i almindelighed er en indlejret værdi.

Endelig kunne man ophæve ordenskategoriseringen og anvende Hegels enklere, dialektiske model:¹⁷

FIGUR: EN MODEL AF DEN HEGELSKE DIALEKTIK
SPÆNDINGEN MELLEM TESE OG ANTITESE AFFØDER SYNTESEN, SOM BEFRUGTES AF BEGGE

¹⁶ Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.26

¹⁷ Arne Næss: *Filosofiens Historie 2*, København 1991

Her kunne man beskrive en mere umiddelbar diskussion imellem forskellige livssyn og deres syntese uden på den ene side at fordre overblik over de fem ovennævnte funktioner af livssyn og på den anden side uden at abonnere på Hegels særlige, religiøst inspirerede historiefilosofi.

Et spørgsmål, som ligger i klar forlængelse af Vidals model er, hvorvidt et livssyn må være holistisk og universelt i sin essens for at kunne betegnes som et livssyn i *worldview* betydningen. Svaret ligger måske lige for, idet det er muligt at skelne mellem *livssyn*, som det defineres i Vidals 1. og 2. ordenordensrefleksioner og *Livssyn* med stort S, som repræsenterer en 3. ordensrefleksion og som er mere syntetisk, holistisk og måske systematisk i sin natur.

Samtidig kan det også være naturligt at forstå livssyn ud fra en indholdsbestemmelse. En livssynsdiskurs vil i almindelighed indeholde udsagn, som diskuterer spørgsmål af religiøs, filosofisk, etisk, politisk, traditionsrelateret, eller værdimæssig karakter. Siden dette studie i et omfang forholder sig til Kaj Munk og Kaj Munk-casen i EuroPLOT kunne en sådan livssynsmæssig diskurs eksemplificeres med Kaj Munks talrige indlæg i 1920'ernes livssynsdebatter,¹⁸ hvor væsentlige religiøse og politiske emner var i spil.

På samme vis kan selve termen livssyn anvendes synonymt med en tilværelsesforståelse, som er mere eller mindre konsistent i forhold til eksempelvis en bestemt religion eller ideologi. Livssyn substantiveres her som summen af de antagelser, som – udtalt eller udtalt - ligger bag et individs eksistentielle valg.

2.2 LIVSSYN PÅ AREOPAGOS

Uden at foregribe diskussionen af persuasionsbegrebet i kap.5 kan begrebet livssynsformidling foreløbig her forstås under overskriften formidling, kommunikation eller intentionel diskurs. I Roman Jakobsens kommunikationsmodel¹⁹ (forenklet) begynder kommunikationen med en afsender, som har en meddelelse, som ønskes formidlet til en modtager. Den samme

¹⁸ Peter Øhrstrøm: ”Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne” i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014
Mange af Munks indlæg fra 20'erne blev først publiceret senere.

¹⁹ Jævnfør kap.5. Roman Jakobson: *Lingvistik og poetik*, København 1967

afsenderorientering ses i retorikken, hvor det retoriske persuasio eller quaestio²⁰ danner udgangspunkt for den retoriske overbevisningsproces.²¹ Formidling af livssyn kan heller ikke foregå uden en kontekst, i hvilken diskursen bliver konkretiseret og forhandlet.

Selvom livssynsbegrebet, som ovenfor defineret, ikke er bundet til en eksklusivt religiøs eller kirkelig kontekst er det naturligt et stykke på vej at følge en kristen diskurs. Det er det i særdeleshed, fordi en betragtelig del af det bidrag til en livssynsdiskurs, som er genstand for undersøgelse i dette studie, har reference til Kaj Munk. Kaj Munks tankeverden cirkler i vidt omfang, om end ikke eksklusivt, omkring en kristen livsholdning jævnfør kap.7. Der er en righoldighed i argumenter og eksempler hos Kaj Munk, men samtidig må troen forstås som det bagtapet, mod hvilket alle andre betydningsselementer tager deres perspektiv.

Det samme gør sig gældende i en klassisk, kristen livssynstale, som her kan danne eksempel på en præmoderne, argumenteret livssynsdiskurs. Der er tale om Paulus tale på Areopagos i Athen, som er gengivet i det antikke skrift Apostlenes Gerninger. Areopagostalen udmærker sig ved, formodentlig at være den mest komplette forkyndende tale i det Nye Testamente. Den udmærker sig også derved, at talens tilhørere for størstedelens vedkommende ikke var kristne. Den persuasive intention er således åbenbar. Samtidig er det ikke mindre åbenbart, at tilhørernes religiøse og værdimæssige udgangspunkt ligger langt fra Paulus' eget. Teksten kan defineres som en *Key Apologetic Text*, I den forstand, at persuasion i forhold til den kristne tro og *apologetik*, trosforsvar, kan forstås som overlappende termer:²²

Acts 17:16-34 is the most extensive example in the New Testament of a dialogue with, and an address to, a pagan and pluralistic context. The passage clearly describes Paul as an apologist in the Athenian marketplace (the agora). It seems to have been recorded intentionally by Luke as a positive model from apostolic practice. The basis for this is found both in the fact that this passage fits a positive repeated pattern in Acts of key apologetic approaches and arguments and that Luke in the Book of Acts argues for the historical and theological truth of the Christian Gospel for Christian converts. This is done by Luke both to confirm the truth-value of their faith and to give them tools and models for their own apologetic ministry.

²⁰ Per Hasle: "The Persuasive Expansion - Rhetoric, Information Architecture, and Conceptual Structure", i H. Schärfe, P. Hitzler, og P. Øhrstrøm, Springer 2006

²¹ Jævnfør kap.5.3

²² Lars Dahle: "Acts 17 as an Apologetic Model" I *Whitefield Briefings* 2002 nr.1

Talen fandt som nævnt sted på Areopagos, Ares klippen, som var det offentlige debatforum i Athen, svarende til Forum Romanum. Klippen var tankevækkende nok dedikeret til Ares, krigsguden i det græske pantheon, svarende til den romerske krigsgud Mars. Hvorvidt Areopagos har fået sit navn ud fra konnotationer i forhold til den offentlige debat kan der kun gisnes om.

Denne tale markerer et højdepunkt i Paulus missionsvirksomhed idet han her taler på det centrale samtaleforum i Athen, netop neden for Akropolis. Paulus befandt sig i hjertet af den hellenistiske, polyteistiske kultur. En kultur ganske forskellig fra den jødiske kontekst, hvor Paulus i en årrække havde haft sin bopæl og virke. Samtidig næppe så forskellig fra den græsk-romerske kultur, hvor Paulus var opvokset og må formodet at have tilegnet sig de færdigheder, som var en del af det hellenistiske *trivium*; grammatik, logik og retorik.²³

Paulus benytter sig, jævnfør Apostlenes Gerninger kap.17, i talen af en række stiltræk og argumenter, som gør talen interessant også for eftertiden i forhold til persuasion og livssynsformidling:

- På trods af Paulus store uvilje overfor polyteismen begynder han med at rose atthenerne for deres stærke religiøsitet.²⁴
- I erkendelse af, at han formidler i en hedensk kontekst trækker Paulus på en af tilhørerne kendt forestilling ved at henvise til et alter på stedet, dedikeret til *en ukendt gud*. Med dette præsent melder han sit ærinde:

*Det, I således ærer uden at kende det, det forkynnder jeg jer. Gud, som har skabt verden med alt, hvad den rummer, og som er Herre over himmel og jord, bor ikke i templer bygget af hænder....*²⁵

- Uddybende argumenterer Paulus ud fra to forskellige *topoi*: En argumentationsrække grundet i jødisk/kristne betragtninger om en monoteistisk,

²³ Paulus voksede jævnfør Apostlenes Gerninger kap. 9, 11 og 22 op i Tarsus, som var en romersk provins i det nuværende Tyrkiet. Han var født med romerske borgerrettigheder jævnfør Apostlenes Gerninger kap. 22 og 27 hvilket indikerer en kulturel baggrund i den antikke, hellenistiske kultur.

²⁴ Apostlenes Gerninger 17,22

²⁵ Apostlenes Gerninger 17,23-24

skabende og opretholdende Gud²⁶ og et eksempel hentet formodentlig fra kendt, klassisk hedensk filosofi:²⁷

For i ham lever vi, ånder vi og er vi, som også nogle af jeres digtere har sagt: "Vi er også af hans slægt."

Paulus taler umiddelbart videre på dette citat på trods af dets hedenske ophav:

Når vi nu er af Guds slægt...

- Efter dette citat fortsætter Paulus en klassisk, nytestamentlig forkyndelse med fokus på en ikke specificeret inkarnation og på opstandelsen, som i Paulus argumentation er det stærkeste argument.²⁸
- I modsætning til den anden centrale tale i den tidligste kirkes historie, Peters Pinseprædiken,²⁹ udtaler Paulus intet kald til aktiv handling i form af dåb eller proselytisme. Dog beretter teksten videre, at et mindre antal kvinder og mænd blev overbeviste og sluttede sig til Paulus. Termen for den indre reaktion hos disse overbeviste³⁰ er det græske *verbum episteuo* (her latiniseret), som deler rod med ordet *pistis*, som er den term for tro og overbevisning, som også anvendes for resultatet af det retoriske *enthymeme*.³¹

Der er en tydelig argumentation og progression i Paulus livssynsdiskurs, hvor kardinalpunktet er Jesu opstandelse fra de døde. Formålet er således på én og samme gang at implementere og udfordre eksisterende forestillinger samt at præsentere et alternativt livssyn, understøttet retorisk af argumenter og eksempler. Selvom Areopagostalen i sin kontekst umiddelbart ligger vidt fra en nutidig livssynsdiskurs kan der argumenteres for, at den kan forstås typologisk, sådan at de grundlæggende strukturer i denne form for livssynsformidling i virkeligheden ikke adskiller sig afgørende fra en moderne eller navnlig postmoderne forståelse af livssynsformidling.

Ligesom Kaj Munk 1900 år senere var i opposition imod sin tids kristendomsskeptiske kulturradikalisme, var Paulus i en situation, hvor der var mulighed for en reel livsytelsesdebat. Selvom han angiveligt talte ind i klassisk,

²⁶ Apostlenes Gerninger 17,25-27

²⁷ Apostlenes Gerninger 17,28-29. Citater formodentlig fra Epimenides og Aratus jf. James L. Mays et al.: *Harper's Bible Commentary*, San Francisco 1988

²⁸ Apostlenes Gerninger 17,30-31

²⁹ Apostlenes Gerninger 2,14-40, særligt v.38

³⁰ Apostlenes Gerninger 17,34

³¹ Jævnfør kap. 5.3

hellenistisk kultur var denne i opbrud og opløsning i perioden, hvilket netop altret for den ukendte gud kunne tjene som eksemplificering af. Man kan argumentere for, at den antikke verden var på randen af et langsomt paradigmeskifte, som måske først med den konstantinske æra og indførelsen af kristendommen som statsreligion i det svækkede Romerske Imperium år 313³² blev fuldendt.

Som det diskuteres i kap.6.1 markerer det 21.århundrede formodentlig også transitionen til et nyt paradigme. Velkendte og alment accepterede tankesæt er i spil, ligesom de var i peroden efter Kristi fødsel. Med disse kulturelle sammenfald in mente kan der argumenteres for, at Paulus' tale på Areopagos netop kan være relevant inspirationsmateriale for en nutidig livssynsformidling, fordi også i det 1. århundrede blev den klassiske metafysik revurderet.

2.3 LIVSSYN OG MEDIERING

Mens livssynsdebatten i et indholdsmæssigt og retorisk perspektiv kan hente inspiration fra Areopagostalen er inspirationen herfra på det mediale plan kun relevant i forhold til den mundtlige tale. Herunder de prædikener, som Kaj Munk 1900 år senere afholdt fra prædikestolen i Vedersø Kirke.

Livssynsdebatten har imidlertid i vidt omfang altid været afhængig af en form for teknologi. Platons tekster kendes eksempelvis kun fordi, der eksisterer tekstfragmenter, hvilket også gør sig gældende for eksempelvis de kristne og de muslimske helligskrifter. Selvom den manuelle skriftlighed på sten, ler, papyrus eller pergament ikke markerer nogen høj teknologisk færdighed er *medieringen* dog væsentlig. Det mundtlige bliver skriftligt og med tiden bliver receptionen i dannede og besiddende kredse læserens i stedet for tilhørerens.

Denne udvikling blev accelereret af Guthenbergs trykpresse, som formidlede reformationens livssynsdiskurs på tværs af Europa i en hast og i en udbredelse, som en førguthenbergsk skalering ikke havde tilladt. Retorikeren og teologen Jan Lindhardt foreslår en tolkning af denne skriftens mediering af det mundtlige, som en proces med følger også på et kognitivt niveau.³³

³² Det eksakte årstal er omdiskuteret

³³ Jan Lindhardt: *Ind i det ydre – Kirke, kamp & krop*, København 2004 p.191

Set i bakspejlet er der næppe nogen tvivl om, at læsningen, dvs. skriften som medium, har skabt – eller i al fald har medvirket til at skabe – en privat indre verden. Enhver realitet er først til stede, når den er virkeliggjort inde i mig selv, blevet en forestilling for subjektet.

Retorikken tog et kvantespring i renæssancen. Den skriftlige massemediering tillod umiddelbart one-to-many kommunikation og qua de billige trykpriser kunne kommunikationen demokratiseres så en some-to-many situation etableredes:³⁴

(Renæssancens) humanistiske opgør med middelalderen drejer sig præcis om at genfinde den magt, som sproget besidder..... Bag ved dette oprør lå..... overbevisningen om, at en sag og form, res og verba, ikke kan skilles ad, og at der er mere sandhed i poesi og retorik end i skolastiske diskussioner. Overfor en intellektuel "spekulativ" erkendelse satte humanisterne en ny moralsk og retorisk forståelse, som på en helt anderledes radikal måde skulle være en del af mennesket, der skulle tvinges til at opgive den betragtede holdning til fordel for handling.

Af væsentlig betydning for denne udvikling var genfødslen af de klassiske *artes*, herunder især sprogstudier, retorik, logik og argumentationslære. Et interessant eksempel herpå er Philip Melanchthons diskussion om disse spørgsmål i hans grundbog i retorik:³⁵

Vielmehr habe ich meine Rhetorik anfänglich nur deshalb veröfientlicht, um deren Verwandschaft mit der Dialektik aufzuzeigen. Das Dialektik kann man nämlich nur verstehen, wenn man sie mit der Rhetorik zusammenbringt.

Her bemærker man den tætte kobling mellem den dialektiske logik og retorikken.

Medieringsaspektet i livssynsformidlingen har således taget farve af skriftligheden og af de senere elektroniske medier i form af radioen og fjernsynet. I nedenstående model beskrives forskellige offentlige medieringsformer med udgangspunkt i tre parametre:

- Afsender-parameteret redegør for det mulige antal afsendere af kommunikationen. Fokus er på afsenderen som initiator, hvorfor multiple forfattere og medarbejdere ved samme medieringsbegivenhed rubriceres som én.
- Modtager-parameteret redegør for antallet af modtagere i konkret antal.

³⁴ Jan Lindhardt: *Retorik*, København 1996 p.140

³⁵ Philipp Melanchthon: *Elementa Rhetorices – Grundbegriffe der Retorik* v. Volkhard Weks, Berlin 2001 p.17

- Feedback-parameteret redegør for modtagerens eventuelle mulighed for at replicere, påvirke eller bidrage via samme mediering.

	Afsender	Modtager	Feedback
Tale	En	Mange	(x) Ved at indvende
Skrift	En	Mange	(x) Ved at publicere
Radio	En	Mange	-
TV	En	Mange	-
Digital kommunikation	En	Mange	(x) Hvor det faciliteres
Interaktive digitale medier	Mange	Mange	X
Sociale medier	Mange	Mange	X

TABEL: MEDIERINGSFORMER I FORHOLD TIL AFSENDERE OG MODTAGERE SAMT MULIGHED FOR FEEDBACK TABELLEN AFSPEJLER ET TILTAGENDE DEMOKRATISK POTENTIALE I DE DIGITALE MEDIEFORMER

Ovenstående tabel er udviklet til sammenfatningen med henblik på at belyse de interaktionsmuligheder, som er typiske for forskellige medieformer. Fokus er på massekommunikation, alt imens tabellen indeholder et distinkt skifte i forhold afsendermangfoldigheden.

Man kan ud fra denne tabel argumentere for, at det første virkelige kvantespring i medieringssammenhæng efter skriftligheden følger hvor de interaktive, digitale medier og de sociale medier introduceres.

Hvor livssyn har kunnet kommunikeres fra én afsender til mange gennem adskillige medieformer kan det konstateres, at de elektroniske former i form af radio og TV

nok har reduceret et demokratisk modtagerfeedback, idet et sådant feedback på den samme medieplatform kun i exceptionelle tilfælde har været muligt.

Med tilsynekomsten af de interaktive digitale medier, herunder de sociale medier, har afsenderdefinitionen ændret sig i demokratiserende retning, og den mundtlige samtales dialog transformeres til en *polylog*. *Polylog*³⁶ kan her defineres som en kommunikationsform, hvor såvel afsendere som modtagere i den kommunikative proces er i pluralis, og hvor følgelig et principielt ubegrænset antal aktører kan deltage. Der kontrasteres hermed til henholdsvis *monologens* enetale og *dialogens* terminologisk svagere præcision i forhold til antallet af aktører.

På baggrund af de erkendelser, omkring afsender- og modtagerpositioner, som præsenteres i tabellen, kan der med rimelighed argumenteres for, at væsentlige samtale, herunder livssynsdiskussioner, via *polylogen* har fundet en nogenlunde demokratisk mediering, gennem hvilken ikke blot dybden i samtalen men også antallet af deltagere må formodes at kunne mangfoldiggøres.

2.4 INFORMATIK OG LIVSSYN

Livssynsformidling kan som ovenfor diskuteres meningsfuldt ud fra et medieringsperspektiv, hvor fokus er primært på medieringsfunktionen i den kommunikative proces. Dette perspektiv kan ofte være dominerende og hermed tillægge informatikken en overvejende betydning som neutral betydningsbærer. Dette er dog langt fra den eneste diskurs, som kan perspektivere relationen mellem livssyn og informatik.

Mallorcaneren Raimundus Lullus³⁷ (1232-1315) oplevede en kristen omvendelse fra et, i senere perspektiv, hedonistisk og verdsligt liv. Inspireret af Frans af Assisi (1182-1226) følte Lullus samtidig et kald til at engagere sig stærkt i et missionsarbejde blandt den nærtboende muslimske befolkning.

Inspireret af middelalderens skolastik og thomismen³⁸ var Lullus' missionariske perspektiv fokuseret på fornuftens erkendelse, som i dette perspektiv ikke adskilte

³⁶ Af græsk poly= mange + logos

³⁷ Ikke latiniseret: Ramon Llull

³⁸ Efter Thomas Aquinas 1225-1274

sig fra troens erkendelse. Hvor Anselm af Canterbury³⁹ havde centreret sin tænkning omkring egentlige gudsbeviser kunne Thomas Aquinas I sit hovedværk *Summa Theologica* fortsætte en filosofisk-teologiske stræben efter *veje til Gud*.⁴⁰

Thomas var med den augustinske tradition enig i, at al viden fundamentalt udgjorde en enhed. Kun ved at respektere filosofiens arbejdsmetode og integrere dens viden i det teologiske arbejde blev det muligt at frugtbar gøre den nye videnskabelige tænkning for kirken og afværge en farlig dualisme mellem filosofi og teologi.

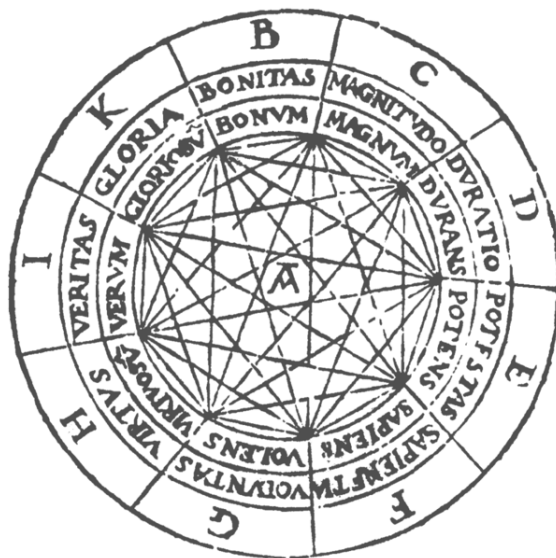
Lullus sigte var således en religionsdialog, hvor fornuften og demonstrationen af de guddommelige sandheder var central. Allerede i et tidligt skrift arbejdede han med kategorisering og beskrivelse af guddommelige attributter.⁴¹ Ud fra en fundamentalopfattelse af verden som skabt og systematisk kohærent indenfor såvel naturvidenskaberne som inden for humaniora og teologi udviklede Lullus sin *Ars Magna*. Denne figur, inspireret af matematikken, logikken og teologien, består af 9 guddommelige attributter, som kan kombineres i samtlige mulige kombinationer til meningsfulde udsagn ved at dreje applikationens kranse i forhold til hinanden. Lullus' forhåbning var, at righoldigheden i den indlysende indsigt i metafysikken og teologien, som ville opnås gennem fordybelsen i *Ars Magna*, ville føre til en naturlig

³⁹ 1033-1109

⁴⁰ Torben Christensen og Sven Göranson; *Kyrkohistoria I*, Lund 1969

⁴¹ Raymundus Lullus: *Libre de Contemplacio en Deu*, 1274

persuasion og derpå følgende tilslutning til *corpus chistianorum* i skikkelse af den romersk-katolske kirke.

FIGUR: RAYMUNDUS LULLUS' ARS MAGNA

MODELLEN BESKRIVER FORSKELLIGE GUDDOMMELIGE ATTRIBUTTER, SOM KAN KOMBINERES VED AT FORSKYDE MODELLENS KRANSE I FORHOLD TIL HINANDEN

Lullus' udviklede gennem årene flere mere eller mindre komplekse versioner af Ars Magna. På trods af Lullus' store iver og bidrag inden for flere videnskabsfelter førte hans automatiserede livssynsdiskurs dog langt fra til det gennembrud i forhold til religionsdialogen med islam, han havde ønsket.

En stor efterfølger inden for kombinationen af matematik, logik og teologi, Gottfried Wilhelm Leibnitz (1646-1716) lod sig inspirere af Lullus' *Ars Magna* og præsenterede i sin udvidede dissertation *De Arte Combinatoria* (1666) en kombination af guddommelige dyder. En hensigt hermed var at forsone stridighederne mellem på den ene side den romerske katolicisme og på den anden side reformationsteologien:⁴² For Lullus var dog netop den romersk-katolske kobling

⁴² Werner Künzel og Peter Bexte: *Allwissen und Absturz – Der Ursprung des Computers*, Leipzig 1993 p.44

uomgængelig, med udgangspunkt i det oldkirkelige dictum *exter ecclesiam nulla salus*⁴³, som i middelalderen netop blev revitaliseret fra paveligt hold.

Bezeichnenderweise wollte auch die Ars Magna des Raimundus Lullus Grenzen überwinden und Völker versöhnen: ihr Ziel war allerdings die Missionierung der nicht-katolischen Welt! Die Grenzen zwischen den Religionen wollte Lullus niederreißen, Verständigung schaffen mit den Waffen des Geistes, mit seiner logischen Maschine, welche allen Menschen die Offenbarungswahrheiten des christlichen Glaubens demonstrierten sollten.

Såvel Lullus som Leibnitz søgte altså ved hjælp af informatikken, i særdeleshed kombinatorikken, at præsentere et kristent fundamentallivssyn, som skulle være både logisk vederhæftigt og i pagt med den bibelske åbenbaring. Begge havde på linie med Paulus ovenfor i kap.2.2. tillid til en art præliminær, naturlig gudserkendelse, hvor fornuften i form af logikken og filosofien i et vist mål kunne være fødselshjælper. Hermed byggede de videre på den klassiske konstantinske opfattelse af filosofien som *ancilla theologiae*⁴⁴, teologiens tjenestepige, men hvor tjenestepigen i Lullus' og Leibnitz' perspektiv har en så meget mere prægnant og central betydning.

⁴³ Uden for Kirken (findes) ingen frelse. Hermed sigtes på den romersk katolske kirke. Oprindeligt fremført af Cyprian af Kartago (210-258)

⁴⁴ Max Seckler: „Philosophia ancilla theologiae - Über die Ursprünge und den Sinn einer anstößig gewordenen Formel“, i *Theologische Quartalschrift* nr. 171, 1991

3.0 TESER

Som nævnt i afsnit 1 ligger der en fundamental undren til grund for dette studie:

*Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede
set i historisk, medialt og persuasivt perspektiv.*

Det er i virkeligheden først muligt meningsfuldt at reflektere omkring denne undren når den faglige baggrund og erkendelserne fra artiklerne i dette studie foreligger i diskuteret og argumenteret form. Nedenfor skal derfor fremsættes et antal teser, som skal bidrage til en afklaring af det faglige felt. Nogle teser kan problematiseres som delvist overlappende. Dette er bevidst, idet klarhed og enkelthed i tesaerne vægtes over det komplekse.

- Tese 1: Kaj Munk-casen er meget central i EuroPLOT

Kaj Munk-casen er en helt central case i EuroPLOT-projektet fordi såvel indhold som formidlingsunivers afspejler en kompleksitet, som matcher virkelighedens kompleksitet.

Ud af de fire *use cases* i EuroPLOT udmærker Kaj Munk-casen sig i forhold til kompleksitet. Denne kompleksitet i forhold til såvel struktur og kontekst som til læringsmål er af væsentlig betydning for, at casen kan fungere som konkret inspiration for fremtidige læringsprojekter, hvor læringskonteksten er et reallivsunivers.

- Tese 2: Samtalen om livssyn er en af de væsentligste samtaler i det postmoderne.

Diskursen omkring livssyn er en af de væsentligste motiverede samtaler i et postmoderne paradigme og derfor af væsentlig og almen betydning. Det gælder også i dette tilfælde, hvor der er tale om inspiration fra Kaj Munk, hvis liv og produktion er knyttet til det forrige århundrede.

- Tese 3: Kaj Munk skelner afgørende mellem prædiken og dramatik

For Kaj Munk er der en grundlæggende erkendelsesmæssig og kommunikativ forskel på prædiken og dramatik.

- Tese 4: Kaj Munks prædikener bidrager i særlig grad til forståelsen af hans tankeunivers

Kaj Munks prædikener bidrager på en særlig og klargørende måde til forståelsen af hans tankeunivers og refleksion. Beskæftigelsen med prædikenerne kan præcisere og forklare elementer i blandt andet dramatik og prosa, hvor Kaj Munks egne positioner lejlighedsvist kan være genstand for diskussion

- Tese 5: Kaj Munks prædikener indeholder distinkte persuasive stiltræk

Kaj Munk benytter sig i sine prædikener af et antal særligt persuasive homiletiske strategier. Disse kan identificeres som sammenstilling, konfrontation og identifikation.

- Tese 6: Persuasion og enthymemet er som regel bærende elementer i en livssynsdiskurs.

Persuasion er som regel et bærende element i en livssynsdiskurs.

Ligesom det antages i retorikken, at den retoriske tale sjældent giver mening uden uenighed vil der som regel bestå en vis intention i en livssynsdiskussion.

Mens et klassisk, dialektisk sandhedsbegreb hyppigt operer med to mulige udfald i forhold til et udsagns sandhedsværdi tilføjer det retoriske enthymeme variablerne sandsynlighed eller overbevisning. I forhold til en livssynscentreret diskurs er dette særligt formålstjenligt, som det blandt andet eksemplificeres hos Kaj Munk, hvor enthymemet i høj grad bringes i anvendelse.

- Tese 7: Persuasionsbegrebet i persuasive technology kan implementeres meningsfuldt i Kaj Munk-casen.

Persuasionsbegrebet fra persuasive technology-traditionen kan implementeres i forhold til Kaj Munk-casen. Samtidig lader det sig tolke konceptuelt og kan, hvor det er meningsfuldt, implementeres i ikke-digitale eller blandet analoge/digitale kontekster.

De persuasive dynamikker, som er identificeret og defineret af blandt andre B.J.Fogg⁴⁵, synes ikke i alle tilfælde bundne til en interaktiv, digital mediering.

- Tese 8: Attitude change kan i egentlig forstand forstås som persuasionens formål.

Inden for persuasiv livssynsformidling har attitude change på mange måder en forrang for behaviour change. Samtidig består der utvivlsomt et dialektisk forhold imellem de to.

I forskning, litteratur og praktiske implementeringer inden for en faglig ramme af persuasive technology synes det faglige fokus på behaviour change noget mere vidtrækkende end beskæftigelsen med attitude change. Selvom der består en væsentlig synergi mellem disse to forandringsstrategier kan kun attitude change i egentlig forstand dog forstås som persuasionens mål, når det gælder konteksten af decideret livssynsformidling.

- Tese 9: Persuasion kan forstås holistisk som neddykning i et meningsbåret miljø. Den samme holistiske totalforståelse ser vi som en præmis for Kaj Munks forkyndelse

Med inspiration i et begreb om neddykning (immersion) som metafor for fordybelse i et fagfelt med såvel kognitive som emotionelle indikationer foreslås det, at en holistisk fordybelse i et læringsmiljø har positive, persuasive egenskaber i forhold til Kaj Munk-casen.

- Tese 10: En *kairos*-orienteret præsentation af Kaj Munk kan fremme overblik og neddykning i forhold til forskellige læringsstrategier.

Intuitiv navigation kan aflaste den kognitive byrde og dermed støtte en positiv interaktion, neddykning og læring. En navigation, som faciliterer adgang til et

⁴⁵ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003

materialekorpus ud fra en flerhed af betragtningsvinkler egner sig specifikt til det forskelligartede materialekorpus i Kaj Munk-casen.

- Tese 11: Evalueringsværktøjet *The Conceptual Pond* kan bidrage til såvel indsamling af ny viden som positiv instrumentalisering af denne i en undervisningssituation.

The Conceptual Pond muliggør en enkel, intuitiv indsamling af udsagn. Disse kvalitative data kan kvantificeres, krydstabuleres og visualiseres i realtid. Samtidig styrkes brugerens refleksion og erkendelse gennem aktivitet og engagement i forhold til anvendelse af applikationen. Kvantificeret kvalitativ feedback har en positiv persuasiv værdi idet den øger underviserens kompetence i forhold til tilpasning af aktuel og senere undervisning og inspirerer samtidig brugeren gennem egen erkendelse og sammenligning. Receptionen af Kaj Munks Ordet er blandt andet blevet kommenteret meningsfuldt på denne vis.

- Tese 12: Sociale medier kan have en væsentlig, positiv effekt i forhold til motivation og fordybelse i forhold til emner af livssynsmæssig og/eller religiøs karakter.

De sociale medier faciliterer en fælles refleksion, som kan tilføje nye anskuelser og overvejelser til et oprindeligt udsagn. Især inden for en diskurs, som omfatter livssynsformidling, bidrager det sociale element og mulighederne for en kairos-baseret kommunikation til engagement og immersion. Dette eksemplificeres i projektet Påsken på Twitter.

- Tese 13: Kaj Munk-casen eksemplificerer, at religiøse argumenter kan være valide i en livssynsdiskurs.

I kontrast til en kommunikationsopfattelse i hvilken religion forstås som fundamentalistisk i en reduktionistisk forstand sandsynliggør dette studie, at også religion kan indeholde en retorisk topologi, som kan bidrage væsentligt til en livssynsdiskurs.

I kap.9 vil disse teser blive diskuteret enkeltvis og blive sat i relation til det samlede artikelkorpus i afhandlingens 2.del. Denne diskussion vil danne grundlag for studiets konkluderende afsnit i kap.10.

De førstfølgende kapitler 4 til 7 præsenterer et antal fagligheder og perspektiver, som er relevante for forståelsen af artiklerne. Her præsenteres henholdsvis EuroPLOT-projektet, persuasion og persuasive technology, det postmoderne formidlingsrum og Kaj Munk.

4.0 EUROPLOT

Som nævnt i 1.2 og 1.3 udgør den faglige fordybelse i forskningsprojektet EuroPLOT en væsentlig del af studiets fundament. I EuroPLOT kombineres forskellige diskurser omkring persuasion, læring og livssyn i form af beskæftigelsen med Kaj Munk.

4.1 PRÆSENTATION AF EUROPLOT

EuroPLOT er et forskningsprojekt støttet af EU-projektet AECEA Lifelong Learning Programme. Projektet løb i årene 2010-2013 med deltagelse af interessenter fra forskellige institutioner:

Aalborg Universitet
London Metropolitan University
Leeds Metropolitan University
Donau Universität Krems, Østrig
Hradec Kralove Universtitet, Tjekkiet
DHI-Group, Hørsholm

Forskningsprojektets grundlæggende formål er at definere og udvikler mere engagerende læring ved hjælp af digitale koncepter og hjælpemidler. De to hjælpemidler består i PLOTmaker og PLOTlearner, som på forskellig måde faciliterer og demonstrerer, hvordan interaktive, digitale medier kan støtte diverse læringsprocesser.

Engagementet fra Aalborg Universitet og hosliggende studie ligger primært i EuroPLOTs Workpackage 5: PLOTLearner Development.⁴⁶⁴⁷ Med anvendelse af især teoridannelsen omkring *persuasive technology* ved B.J.Fogg et al.⁴⁸ er der

⁴⁶ Janet Finlay: *EuroPLOT: Persuasive Learning Objects and Technologies for Lifelong Learning in Europe*, Leeds 2010.

⁴⁷ R. Behringer, M. Soosay, S B.G. Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winter-Nielsen, M. Winther-Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

⁴⁸ Se nedenfor afsnit 5

blevet arbejdet med formidling i en faglig kontekst, hvor der tillige har været fokus på den nære kontekst mellem det, som skal læres eller medieres, og den form under hvilke, det finder sted.

Diversiteten i EuroPLOT ses tydeligt i udvalget af use cases, i hvilke indsigterne fra fra forskningen implementeres. Læring indenfor academic business computing⁴⁹, indenfor håndtering af farlige, kemiske stoffer⁵⁰, indenfor sproglæring (klassisk hebræisk)⁵¹ og endelig formidling af Kaj Munks biografi, værker og virkningshistorie.⁵²

Samtidig er der udviklet forskellige værktøjer og applikationer. Det gælder PLOTmaker⁵³ til brug ved udviklingen af GLOs (Generative Learning Objects) ved hjælp af tilgangen PLOT (Persuasive Learning Objects Technology). Det gælder også PLOTlearner⁵⁴ til sproglæring, som qua sin teknologi er i familie med Kaj Munk Studieudgaven, som det uddybes nedenfor. Endelig er en applikation *The Conceptual Pond* og et koncept *Immersive Layers Design* blevet udviklet med særlig henblik på Kaj Munk-casen og præsenteres følgende nedenfor.

Ud fra et bestemt forskningsmæssigt perspektiv kunne man muligvis problematisere EuroPLOT i forhold til at være et rigeligt omfattende projekt. Diversiteten i de forskellige cases er stor og de tilknyttede læringsmål ganske forskelligartede. Endelig kan det problematiseres, hvilken forståelse af læring, som rummer netop den motivation, inspiration og persuasion⁵⁵, som er meningsfuld i forhold til netop Kaj Munk-casen.

Imidlertid kan man også betragte EuroPLOT sådan, at der gennem projektets store brede og de forskelligartede use cases netop skabes en evidens for en kompleks men

⁴⁹ Mekala Soosay & Jaroslava Mikulecka: *Case Study: Applying Persuasive Principles to Influence Students in Adopting Deeper Learning Approaches*, IWEPLET 2013

⁵⁰ Margrethe Winther Nielsen & Ilaria De Rosa Carstensen: *Case Study: Chemical Handling – PLOTmaker for Training in Exposure Scenarios under REACH*, IWEPLET 2013

⁵¹ Nicolai Winther Nielsen: *Case Study: PLOTlearner for a Corpus of the Hebrew Bible: The Case for Repurposing in Language Learning*, IWEPLET 2013

⁵² C. Grund Sørensen, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm: *Case Study: Kaj Munk: Using Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

⁵³ Carl Smith & Valentina Chinnici: *PLOTmaker – Persuasive Learning Design through Context Engineering*, IWEPLET 2013

⁵⁴ Nicolai Winther Nielsen: *PLOTlearner as Persuasive Technology: Tool, Simulation and Virtual World for Language Learning*, IWEPLET 2013

⁵⁵ Mere herom i afsnit 5.

samtidig frugtbar relation mellem persuasion og læring. Kontrastene indenfor projektets ramme har ansporet til bevidste og kreative valg i forhold til såvel definition af læringsmål, valg af teknologi og endelig fokus i den persuasive proces, der ligger som det grundlæggende dictum i EuroPLOT.

Som det her antydes kan EuroPLOT-projektet næppe siges at have en konkluderende karakter, men har snarere fritlagt problemfeltet omkring relationen mellem persuasion og læring. Denne relation er dog af så fundamental og divers karakter, at ny forskning, illumineret af indsigterne fra EuroPLOT, kan gå videre i dette spor.

Further work will be to conduct an actual study on the true effectiveness of persuasive principles in teaching and learning, as these case studies only provide an indication of the effectiveness of persuasive learning.⁵⁶

Dog kan denne formulering forekomme rigeligt reduktionistisk, idet en væsentlig del af nutidige og fremtidige indsigter må formodes at bero ikke alene på en vurdering af effektivitet, men tillige på de væsentlige spørgsmål omkring persuasionens og læringens egentlige formål og essens, som udspringer af de forskellige metaperspektiver, som knytter sig til EuroPLOT.

4.2 EUROPLOT OG DETTE STUDIE

Som nævnt har dette studie primært relation til Workpackage 5 og i særdeleshed Kaj Munk-casen.

Workpackage 5 fokuserer på to case studies: den ovenfor nævnte hebræisk-case og Kaj Munk-casen. De to cases forekommer umiddelbart ganske forskellige, men har dog flere fællestræk.

For det første har begge cases trådt til forskningsmiljøet på Aalborg Universitet, hvorfor der har været en højere grad af faglig symbiose. For det andet arbejdes der med indhold, som har tydelige kulturelle komponenter. For det tredje er

⁵⁶ R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

motivationsfaktoren væsentlig, idet interesse og engagement i Kaj Munk såvel som, på et andet plan ganske vist, engagementet i at lære klassisk hebræisk, er en betydelig betingelse for en optimal reception og læring.

Som baggrund for EuroPLOT-projektet blev der fastlagt nogle delmål herunder udvikling af en applikation, som kan gøre det enkelt for brugere som for eksempel undervisere at skabe og anvende persuasive digitale redskaber i undervisningssammenhæng. *PlotLearner* (som ovenfor nævnt), er blevet udviklet i forskellige udgaver i forhold til de to cases i Workpackage 5:

- Undervisning i klassisk hebræisk. *Plotlearner* består her af en videreudvikling af værktøjet 3ET. Kernen i systemet er en EMDROS-database udviklet af Ulrik Sandborg-Petersen,⁵⁷ som med persuasive strategier er særligt tilpasset en lingvistisk tilgang til sproglæring.⁵⁸
- Formidling af Kaj Munks værker gennem et digitalt arkiv med søgbare, annoterede tekster. Også her anvendes en EMDROS-database som faciliterer en enkelt og overskuelig adgang til læringsmaterialet i form af kommenterede udgaver af blandt andet Kaj Munks dramatik og prædikener.⁵⁹

Af ophavsrettighedsmæssige årsager er denne Kaj Munk Studieudgave først blevet offentligt tilgængelig 2015.⁶⁰

Foruden de nævnte to udgaver af *PLOTLearner* er der i forbindelse med Kaj Munk-casen i EuroPLOT udviklet applikationen *The Conceptual Pond*,^{61,62} som muliggør en enkel og hurtig indsamling af kvalitative data, som straks eller efterfølgende kan konverteres til kvantitative data og krydstabuleres.

The Conceptual Pond består af en netbaseret applikation, som kan tilgås fra alle teknologiske platforme. Her indsættes foruddefinerede eller selvvalgte ord i forhold

⁵⁷ Ulrik Sandborg-Petersen: "Emdros - A Text Database Engine for Analyzed or Annotated Text". In: *ACL, COLING*, Geneva 2004

⁵⁸ Nicolai Winther-Nielsen: *PLOTLearner as Persuasive Technology: Tool, Simulation and Virtual World for Language Learning*, IWEPLET 2013

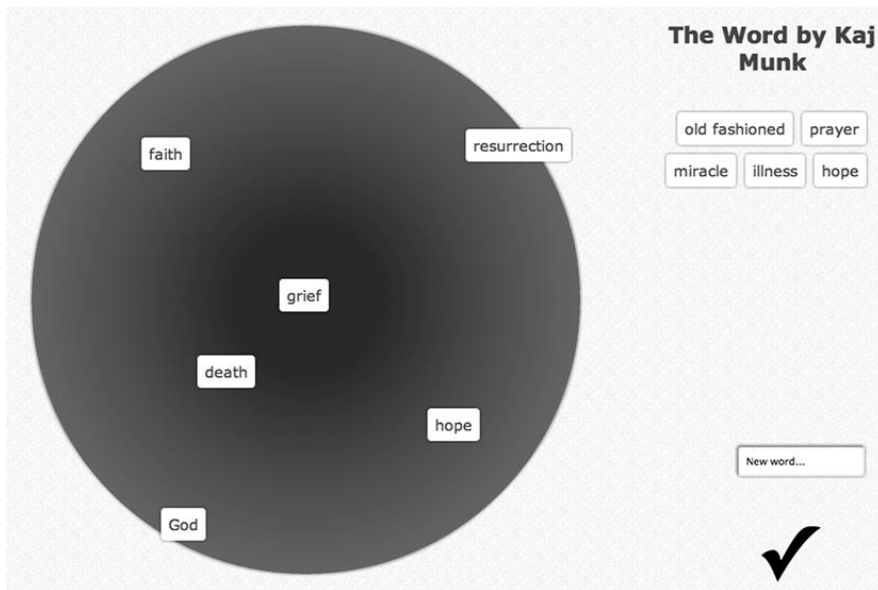
⁵⁹ Christian Grund Sørensen, Sandra S.B. Hansen, Peter Øhrstrøm: *Case Study: Kaj Munk: Using Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

⁶⁰ <http://www.kajmunk.hum.aau.dk/>

⁶¹ Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment", i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013

⁶² Christian Grund Sørensen: *Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input Through the Conceptual Pond*, IWEPLET 2013

til deres betydning for den individuelle bruger, hvorefter systemet registrerer tilkendegivelsen. I forsøg udmærker applikationen sig ved meget hurtig anvendelse, større tilfredshed end ved spørgeskemaer og ved læringsmæssige fordele ved overblik i realtid.⁶³

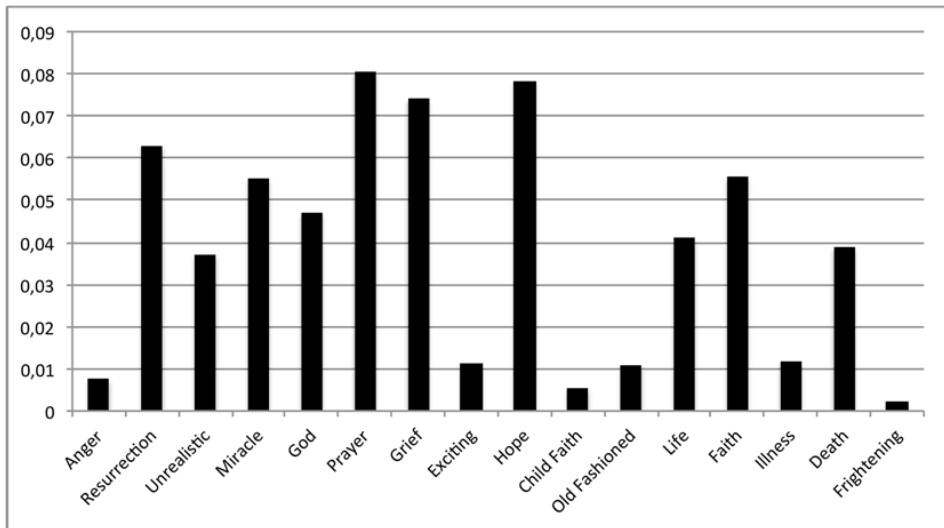

FIGUR: THE CONCEPTUAL POND⁶⁴

FIGUREN EKSEMPLIFICERER RECEPTIONEN AF KAJ MUNKS DRAMA ORDET HOS ET KONFIRMANDHOLD. APPLIKATIONENS BRUGERGRÆNSEFLADE BESTÅR AF FELTER, SOM INDEHOLDER FORESLÅEDE ELLER SELVVALGTE ORD. FELTERNE PLACERES VALGFRIT PÅ SKIVEN AF BRUGEREN OG CENTRERES I FORHOLD TIL SUBJEKTIVE RELEVANSKRITERIER SÅDAN AT DERES PLACERING AFSPEJLER EN GRADUERING

⁶³ Christian Grund Sørensen: *Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback*, Barcelona 2014

⁶⁴ Begge figurer findes i: Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment", i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013

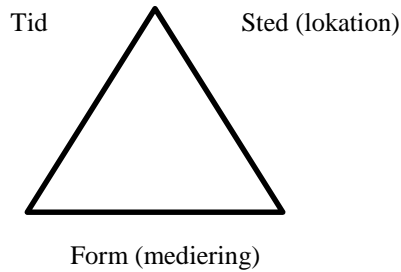
FIGUR: GRAFISK PRÆSENTATION AF RESULTAT

PÅ BAGGRUND AF BRUGERNES PRÆFERENCER OG GRADUERINGER I DEN GRAFISKE APPLIKATION KAN DISSE DATA KRYDSTABULERES OG VISUALISERES I EN GRAFISK REPRÆSENTATION. SØJLERNE REPRÆSENTERER EN VÆGTET KOMBINATION AF FREKVENNS OG RELEVANS JÆVNFØR RELEVANSMARKERING VED PLACERING PÅ SKIVEN. DEN GRAFISKE REPRÆSENTATION ER TILGÆNGELIG STRAKS.

En nærmere diskussion af *The Conceptual Pond* finder sted nedenfor i afsnit 9, tese 12:

Som en støtte til præsentation, navigation og tilvejebringelse af relevant materiale er der samtidig udviklet et koncept for en enkel og intuitiv brugergrænseflade, *Immersive Layers Design*.⁶⁵ Dette koncept bygger på et treledet forståelse af *kairos*, hvor den rette tid, det rette, det rette sted og den rette form eller mediering er i centrum.

⁶⁵ Christian Grund Sørensen: *Immersive Layers Design Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface*, IWEPLET 2013

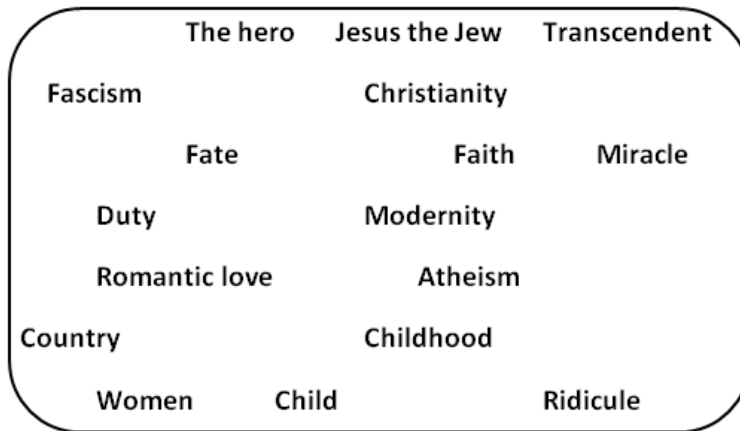

FIGUR: 3 ASPEKTER AF KAIROS
TID, STED OG FORM INDGÅR SOM GRUNDLÆGGENDE PARAMETRE.

De tre niveauer foreslået i dette-interface er:

- Et geografisk niveau (knytter an til lokation og historiske steder)
- Et temporalt niveau (knytter an til kronologi og historie)
- Et konceptuelt niveau (knytter an til anskuelser, værker og indhold)

Med disse elementer har artiklen søgt at præsentere og implementere visse persuasive elementer, som kan have interesse i en museums-sammenhæng. Der præsenteres et holistisk perspektiv på formidling af Kaj Munk hvor digital, persuasiv formidling er central, hvilket kan generaliseres også til andre sammenhænge inden for museums- og kulturformidling. Der er således tre lag i *Immersive Layers Design*, hvoraf det ene forholder sig til tiden, det andet til det geografiske og det tredje til et konceptuelt lag, som omfatter det medierede indhold. Hvor de første to lag, tid og sted, er ganske velkendte indenfor kategorisering er det konceptuelle lag mindre sædvanligt. Her kobles en mapping af koncepter sammen med en et interface, hvor såvel indholdsmæssige sammenhænge som koblinger mellem forskellige temaer anerkendes og anvendes i navigation i et givet indhold. Bemærk dog, at *Immersive Layers Design* i modsætning til *The Conceptual Pond* endnu kun er et lovende koncept, om end der turde være gode argumenter for, at netop en sådan struktur også i en use case vil bidrage positivt i forhold til persuasion.

FIGUR: KONCEPTUELT LAG BYGGET PÅ KAJ MUNKS ORDET
 I DRAMAET BERØRES FORSKELLIGE EMNER, SOM OFTE HAR EN INDBYRDESE RELATION.
 FRA DET KONCEPTUELLE LAG I EN APPLIKATION TÆNKES LINKET TIL MATERIALE, SOM ER
 RELEVANT I FORHOLD TIL SÅVEL DE ENKELTE EMNER SOM TIL TILGRÆSENDE OG
 BESLÆGTEDE EMNER.

Dette forskellige lag kan kort defineres således:

Immersive layers design	Lag 1	Lag 2	Lag 3
Beskrivelser	Geografisk	Kronologisk	Konceptuelt
Karakteristika	Visuelt, kort	Tidslinie, skyder	Grafisk
Persuasivt potential	Udforskningsvenligt, virtuelt miljø, reducerer abstraktion	Udforskningsvenligt, simulering, interaktivt	Intuitiv navigation, overblik, reduktion, kompleksitetshåndtering
Værdi i læring	Nedsætter abstraktionsniveau, bibringer forståelse af stedslig sammenhæng og forbindelse med virkelige begivenheder	Forstå kausale begivenheder, udforske tidslinier. referencer til den samtidige verden udenfor Munk-universet	Overblik, støtte refleksion, facilitere dyb søgning, forbinde indholdet med de andre lag

FIGUR : OVERSICHT OVER DE TRE LAG I IMMERSIVE LAYERS DESIGN
DE TRE LAG SUPPLERER HINANDEN I FORHOLD TIL AT TILBYDE BRUGEREN FORSKELLIGE
INDGANGE TIL RELEVANT LÆRINGSMATERIALE, HVORVED PERSUASIONS- OG
LÆRINGSPOTENTIALE ØGES.

En nærmere diskussion af *Immersive Layers Design* finder sted nedenfor i afsnit 9, tese 11:

Foruden de her nævnte elementer i Kaj Munk-casen implementeres også andre applikationer med relation til formidlingen af Kaj Munk og/eller Europlot:

Et system af geocaches er blevet opsat i Vedersø og omegn og har engageret et større antal besøgende. De nævnte geocaches har haft 267 registrerede besøg og der er foretaget besvarelser, som indikerer, at der har været en positiv progression i

engagementet i Kaj Munk i forbindelse med brug af disse geocaches⁶⁶, som har indeholdt opgaver. Arbejdet bygger på Lasse Burri Gram Hansens⁶⁷ studier i persuasiv anvendelse af geocaches.

Mobile GLOs (Generative Learning Objects) med materiale og opgaver omkring Kaj Munk er blevet implementeret i et projekt med skoleklasser i Vester Hassing.⁶⁸ Forløbet var inddelt i 3 faser: Først modtog eleverne undervisning omkring Kaj Munk, dernæst blev eleverne sat til gruppevis at løse opgaver for hvilke de modtog GPS-koordinater. I tredje fase op søgte eleverne de givne lokationer hvor bestemt læringsmateriale og opgaver blev låst op.

Sammenfattende kan det noteres, at i Workpackage 5 og i Kaj Munk-casen i særdeleshed er der inddraget et betragteligt antal koncepter og teknologier. Dette er der flere årsager til: Kaj Munk-casen er ganske kompleks i forhold til såvel målgruppe som læringsmål. Alle fra turister i Vedersø over skoleelever til engagerede forskere betragtes med et potentiale for at engagere sig i Kaj Munk. Da målgruppen er så bred bliver læringsmålene således også ganske omfattende og forskellige. Af samme årsag er det også naturligt at inddrage en flerhed af teknologier og indfaldsvinkler, hvilket ikke i samme grad er tilfældet i forhold til de andre cases i EuroPLOT, i forhold til hvilken målgruppe, motivation og læringsmål ikke frembyder den samme diversitet. Derfor er det nødvendigt med et mangefacetteret tilbud af forskelligartede af persuasive læringsobjekter.

*"The Kaj Munk case study has involved teachers and students in classroom and outdoors.... One novel contribution was the Conceptual Pond in which personal reflections can be collected in a simple and intuitive way."*⁶⁹

Når relationen mellem EuroPLOT og hosliggende studie kommer i fokus er det samtidig værd at bemærke den væsentlige sammenhæng mellem kontekst og

⁶⁶ Lasse B.G. Hansen, Sandra B.G. Hansen, Peter Øhrstrøm: "From Geocaching to Mobile Persuasive Learning – Motivating the Interest in the Life and Work of Danish Author Kaj Munk i Scaling up Learning for Sustained Impact" i *Lecture Notes in Computer Science Volume 8095*, 2013

⁶⁷ Lasse B.G. Hansen: "Geocaching in a persuasive perspective", i *Proceedings of the 4.th International Conference on Persuasive Technology*, New York 2009

⁶⁸ Sandra B.G. Hansen, Karina D. Kristensen, Lasse B.G. Hansen: *Motivating the Interest in Danish Literature with Mobile Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

⁶⁹ R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

persuasion. Sandra Burri Gram Hansen benævner spørgende persuasion i et sådant informationsdesign som *A Matter of Context Adaptation*.⁷⁰

Denne vigtige sammenhæng mellem indhold og formidling er væsentlig at holde fast i. Måske Kaj Munk – i al sin kompleksitet – slet ikke kan formidles på nogen enkel måde? Eller måske må netop alle de forskellige medieringer og applikationer til, ligesom Munk selv tog teatret, avisen og prædikestolen i brug for dog at formidle det samme budskab i forskellige kulturelle og sociale kontekster.

I afsnit 5 stilles yderligere skarpt på persuasionen. I afsnit 7 gives en kort indledning til Kaj Munk, hvilket derfor forsømmes her.

⁷⁰ Sandra Burri Gram Hansen: *Persuasive Design – A Matter of Context Adaptation?*, IWEPLET 2013

5.0 PERSUASION OG PERSUASIVE TECHNOLOGY

Som ovenfor beskrevet ligger persuasionsbegrebet mere eller mindre udtalt som en rød tråd gennem dette studie. Det indgår som en del af den underliggende faglighed i forhold til EuroPLOT og de hertil knyttede persuationsteorier, som de repræsenteres af bl.a. B.J. Fogg⁷¹.

Persuationsbegrebet indgår også i de forskellige artikler og diskuteres mere eller mindre konkret i relation til de problemstillinger, som artiklerne behandler, være det sig implicit eller eksplicit.

Det er derfor naturligt med en nærmere præsentation og analyse af persuasionsbegrebet i den form, som har dannet baggrund for dette studie. I virkeligheden er persuasion jo dog et mere omfattende begreb, som blandt andet har rødder i såvel den antikke retorik. Persuasionen *er conditio humana*,⁷² idet ønsket om og behovet for kommunikation, information, formidling, diskussion, talehandling⁷³ et cetera er grundlæggende i menneskelig interaktion.

Det er samtidig værd at foretage en foreløbig refleksion omkring gangbarheden af de præsenterede teorier set i forhold til den kontekst indenfor Kaj Munk-casen, hvor de persuasive strategier er forudsat implementeret, altså hvor livssyns-perspektivet er grundlæggende i spil.

En indledende forståelse af *persuasion* kunne tage udgangspunkt i handleformerne i følgende definition:

⁷¹ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003

⁷² Jørgen Fafner: ”Retorik og erkendelse” I *Rhetorica Scandinavia* nr.10, 1999 p.32

⁷³ Et sprogligt udtryk som initierer en handling af ikkesproglig karakter jævnfør J.L. Austin: *How to Do Things with Words*, 1955

*The act of causing people to do or believe something
the act or activity of persuading people
a particular type of belief or way of thinking*⁷⁴

Det er vigtigt her at mærke sig, at denne definition netop synes at udelukke et tvangsargument. Man kan næppe hævde, at *persuasion* fordrer det berømte habermasianske vilkår (eller utopi?), *det magtfrie rum*⁷⁵ men samtidig fordrer selve begrebet *persuasion* en vis, grundlæggende tanke- og handlefrihed.

Denne balance udtrykkes på lignende vis i B.J.Fogg's definition af persuasionsbegrebet indenfor *persuasive technology*:

*I define persuasion as an attempt to change attitudes or behaviors or both (without coercion or deception).*⁷⁶

Allerede her kan der antydes en vis dubiositet omkring B.J.Fogg's definition. Mens en påvirkning af adfærd og/eller sindelag utvivlsomt kan være etisk forsvarlig fremstår de parantetiske betingelser mere tvivlsomme:

- Hvis persuasion kun kan være i spil, hvor *coercion or deception* er udelukket, indskrænkes omfanget af hændelser, som kan identificeres som persuasion, ganske væsentlig.
- For at afklare, om en given hændelse er persuasion vil det således være nødvendigt at foretage en ganske omfattende faktuel og etisk analyse.
- Logisk set fører denne definition til en bekræftelse af et udsagn om, at persuasion altid vil være etisk forsvarlig i forhold til *coercion and deception*, for så vidt som der aldrig vil være tale om persuasion, hvis ikke dette er tilfældet.

Selvom Fogg altså med sit *without coercion or deception* søger at imødegå en potentiel kritik af *persuasive technology* fra et etisk perspektiv synes dette forsøg at resultere i en ringslutning. Derfor vil denne begrænsning kun blive forfulgt i dette studie i relation til en etisk diskussion i kap. 5.8 og kap.11.

⁷⁴ Definition af persuasion I Merriam-Webster's Dictionary: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/persuasion>

⁷⁵ J. Habermas: *Diskursetik*, København 2008

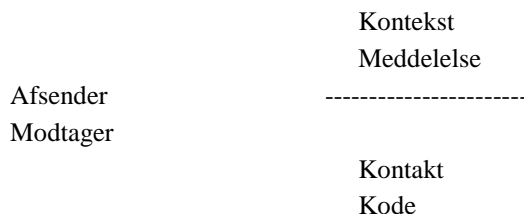
⁷⁶ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.15

Der kan givetvis argumenteres for en flerhed af mere eller mindre detaljerede definitioner, men denne korte introduktion turde dække hovedpositionerne i forhold til begrebet *persuasion*, som det anvendes i dette studie.

5.1 KOMMUNIKATIONSTEORI

Inden der stilles skarpt på persuasionen i et *persuasive technology*-perspektiv og inddrager retorikken skal her kort præsenteres et par enkelte supplerende kommunikationsmodeller.

Den første kommunikationsteori er Roman Jakobsons kommunikationsmodel.⁷⁷ Denne findes i adskillige udgaver præget af større eller mindre kompleksitet, men med de grundlæggende elementer således:

FIGUR: ROMAN JAKOBSONS KOMMUNIKATIONSMODEL
DE ENKELTE ELEMENTER I MODELLEN DEFINERES NEDENFOR.

- Afsenderen (*emotiv funktion*) har et budskab båret af et ønske om at kommunikere.
- Modtageren (*konativ funktion*) tager imod og kan påvirkes.
- Kommunikationen sker i en kontekst, som begge deler (*referentiel funktion*).
- Kommunikationen har et budskab, meddelelse som har stil og form (*poetisk funktion*).
- Der må være en kontakt (*fatisk funktion*), hvorved kommunikationen bekræftes.
- Koden (*metasproglig funktion*) bruges til at kommentere på selve kommunikationen.

⁷⁷ Roman Jakobson: *Lingvistik og poetik*, København 1967

Modellen italesætter grundlæggende kommunikationselementer, som især er tilstede i interpersonelle kommunikationssammenhænge, hvor den fatiske og metasproglige funktion kan være af ganske væsentlig betydning.

Den anden kommunikationsteori er Erving Goffmans teori omkring *facework*. Jævnfør Goffman besidder ethvert menneske et *face*, et ansigt, man vil undgå at tabe. Mennesket dramatiserer sig selv i sociale interaktioner for at skabe og opretholde dette selvbillede:⁷⁸

When persons are present to one another they can function not merely as physical instruments but also as communicative ones. This possibility, no less than the physical one, is fateful for everyone concerned and in every society appears to come under strict normative regulation, giving rise to a kind of communication traffic order.

Derfor består der i sociale interaktioner et *facework* for at støtte dette såvel hos individet selv som hos andre. Det kan forekomme overbevisende, at sådanne konformitetsbestræbelser kan være relevante netop i livssynsdiskurs. Den intenderede aktivitet i sociale interaktioner giver sig udtryk i ageren *frontstage*, som er scenen for det acceptable og organiserede. Ageren *backstage* kan være udtryk for det, individet ikke ønsker fremført *frontstage*.

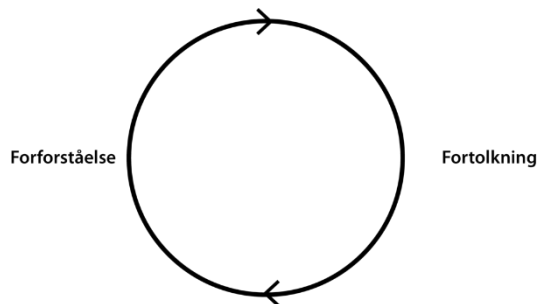
Denne teori kan være oplysende i det forhold, at individer kan have en tendens til at udelukke egne holdninger eller fremtræden på *frontstage*, mens de samme værdier er lige relevante *backstage*.

Et tredje perspektiv i en kommunikationsteoretisk ramme kan bestå i Hans Georg Gadamer⁷⁹ hermeneutiske tilgang til fænomenet *forforståelse* (*Vorverständnis*). Forforståelsen, som summen af livserfaringer, er i samklang med nye observationer

⁷⁸ Philip Manning: *Erving Goffman and Modern Sociology*, Stanford 1992 p. 88

⁷⁹ Hans Georg Gadamer: *Truth and Method*, London 2004
Terminologien anvendes også af Heidegger, Bultmann m.fl.

og begivenheder bidragende til en fortolkning, som i en hermeneutisk cirkel er aktør i skabelsen af ny viden og overbevisning gennem en hermeneutisk proces.

FIGUR: DEN HERMENEUTISKE CIRKEL

INDIVIDET ER I DENNE FIGUR INDSAT I EN STADIG HERMENEUTISK ERKENDELSESPROCES, HVOR TIDLIGERE ERKENDELSE (FORFORSTÅELSE) KONFRONTERES MED NYE ERFARINGER. DISSE ERFARINGER INDGÅR I EN FORTOLKNINGSPROCES, SOM RESULTERER I EN NYFORMULERET FORFORSTÅELSE.

5.2 PERSUASIVE TECHNOLOGY

Udgangspunktet for beskæftigelsen med *persuasive technology*-fagligheden i EuroPLOT er erkendelsen af de interaktive, digitale medier, som i computerens form (bredt forstået) har etableret en formidlingssituation, som adskiller sig fra tidligere generationers paradigme.

*Today computers are taking on a variety of roles as persuaders, including roles of influence that traditionally were filled by teachers, coaches, clergy, therapists, doctors, and salespeople, among others. We have entered an era of persuasive technology, of interactive computing systems designed to change people's attitudes and behaviours.*⁸⁰

Ganske vist fandtes også tidligere medier med persuasive kræfter i form af den guthenbergske bog, aviser, billeder og de massemedierne i form af radio og TV. Hvad der udmærker det nye spor i persuasjonen, *persuasive technology*, er netop det

⁸⁰ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.1

interaktive. Det forlener Jævnfør udviklingspsykologen B.J.Fogg disse medier med en meget stor påvirknings- og overbevisningskraft. I *persuasive technology*-fagligheden søges disse kræfter tæmmet, kategoriseret og instrumentaliseret i forhold til formidlingen af forskellige budskaber eller ansporen til en særlig adfærd.

Computeren og dens mere eller mindre tangible derivater (smartphones, sociale medier, video on demand, digitale applikationer og så videre) har forskellige fordele i forhold til persuasion, som sjældent er gældende i andre kontekster. Det interaktive element i computerens funktion forlener jævnfør B.J. Fogg dette medie med en overlegen persuasionskraft i kraft af fem karkarakteristika.⁸¹

- Computeren er utrættelig
- Computeren kan integrere og kombinere forskellige medieformer og modaliteter
- Computeren kan i princippet nå et ubegrænset antal
- Computeren kan principielt være til rådighed overalt og for alle

Computerens grundlæggende persuasive potentiale ligger Jævnfør B.J. Fogg imidlertid ikke alene i disse karakteristika, men i endnu højere grad i selve computerens interaktion med menneskesindet. Denne interaktion visualiseres som *the functional triad*, hvor tre funktioner af computerens persuasive potentiale, *tools*⁸², defineres og diskuteres:

- Computeren som *tool*, hvor systemet faciliterer eller støtter bestemte handlinger. Brugerens handlemuligheder forøges.
- Computeren som *media*, hvor systemet tilbyder simulation, udforskning og motivation og erfaring herigennem.
- Computeren som *social actor*, hvor systemet bidrager med social respons, brugersammenligning og lignende.

Endelig forbindes *persuasive technology*-fagligheden også med et antal *technologies*, som identificeres af Fogg og som antages at have et persuasivt potentiale:

⁸¹ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.6-7

⁸² B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.25 ff.

Navn	Beskrivelse	Funktion
Reduction	Reducerer antallet af tilbudte muligheder	Forøger overblik Gør det enklere at handle
Tunnelling	Fører brugeren gennem de enkelte skridt i en proces	Forøger overblik Gør det enklere at handle
Tailoring	Skræddersyer indhold i forhold til den formodede brugerinteresse	Forbinder information om brugeren med præsentation
Suggestion	Foreslår handlinger, interaktion, links eller valg	Præsenterer muligheder ud fra et Kairos-perspektiv
Selfmonitoring	Visualiserer brugerens egen status og fremskridt og sammenligner ofte med andre	Ændrer / styrker en bestemt adfærd gennem psykologisk opmuntring eller sammenligning
Surveillance	Overvågning fra ekstern aktør	Ændrer / styrker en bestemt adfærd gennem psykologisk kontrol eller sammenligning
Conditioning	Initiates a certain response / reward / punishment under certain circumstances	Support a certain behavior

FIGUR: PERSUASIVE TECHNOLOGIES HOS FOGG

Disse teknologier er ikke eksklusive for Fogg, men afspejler i vidt omfang dynamikker, som er kendt også i anden kontekst. Hos Fogg identificeres og systematiseres disse dog specifikt i relation til interaktive digitale medier. Selvom disse *technologies* jævnligt fremhæves i forhold til beskrivelsen af *persuasive technology*⁸³ kan det problematiseres, i hvilket omfang denne liste definerer de

⁸³ Således også i beskrivelsen af persuasive technology i EuruPLOT: R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

grundlæggende strukturer i den underliggende faglighed. Under alle omstændigheder er listen næppe udtømmende.

5.3 ATTITUDE & BEHAVIOUR

I udgangspunktet retter *persuasive technology*-fagligheden sig bredt imod enhver form for påvirkning eller formidling, som sker ved hjælp af et digitalt, interaktivt system. Buskabet eller påvirkningen kan give sig forskellige udtryk. Der kan jvf Fogg grundlæggende være tale om:⁸⁴

- Microsuasion, som persuerer i forhold til en enkel handling som for eksempel at følge et link.
- Macrosuasion, som persuerer i forhold til et større valg, som for eksempel at foretage et køb eller en mere kompleks handling.

Betrager man imidlertid persuasionens karakter fremfor en styrkemærker for dens følger ændres perspektivet. Skellet mellem *behaviour change* og *attitude change* er væsentligt at bemærke. Titlen på Fogg's bog fra 2003 *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do* synes at understrege den rækkefølge, som er sædvanlig i forhold til humane handlingsmønstre. Først sker der en mere bevidst bevidst, kognitiv refleksion. Dernæst føres denne ud i handling (eller defineres som *talehandling* jævnfør afsnit 5.0).

Det kan forekomme som om Fogg fokuserer på *behaviour change* i en grad, som ikke nødvendigvis anerkender et grundlæggende primat af *attitude change*. Heri spiller to forhold muligvis en rolle. For det første Fogg's baggrund i en *behaviouristisk*, *humanistisk* tradition. For det andet det enkle faktum, at det oftest vil være enklere at monitorere en brugers forandrede adfærd end brugerens indre overbevisningsproces. Dog erindrer ovennævnte definition af persuasion fra Merriam-Webster⁸⁵ om at substantivet *persuasion* grundlæggende handler om:

“*a particular type of belief or way of thinking*”,

⁸⁴ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.18-19

⁸⁵ Definition af persuasion i Merriam-Webster's Dictionary: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/persuasion>

hvilket netop primært fokuserer på attitude forud for behavior.

I B.J. Fogg's ⁸⁶ *behavior model* synes *attitude change* næsten helt fortrængt af et tydeliger fokus på behaviour ligesom K.Torning & H. Oinas-Kukkonen i et studie gør opmærksom på, at der indenfor *persuasive technology* forskning er en substantiel overvægt af fokus på behaviour change.⁸⁷ Her foreslås én af årsagerne at handle om tilgængeligheden af at monitorere brugerpreferencer i adfærd i forhold til at monitorere forandringer i et dybereliggende værdisystem:

"That behavior was mostly addressed is probably due to the fact that behavior change is in most cases easier to study than attitude change. For instance, in most HCI studies testing two interface conditions can be conducted as clearly quantifiable lab studies within a given timeframe and with a limited budget, whereas the temporal dimension of measuring longer term attitude change makes it more complex and may demand much more complex modes of inquiry. According to Oinas-Kukkonen and Harjumaa persuasion in full happens only when an attitude change takes place."

I den nævnte artikel (som primært omfatter en Persuasive Systems Design-model) bliver relationen mellem adfærd og værdisystem yderligere præciseret:⁸⁸

"The attitude toward the behavior and subjective norms are the key elements in attitude change, because in order to change the behavior, the intention to perform that behavior should be influenced. These elements can be changed most effectively by influencing primary beliefs..."

Der kan således argumenteres for, at udover den mest udbredte anvendelse af *persuasive technology*, hvor der er fokus på adfærdsændringer, kan der samtidig være et fokus på persuasion i forhold til grundlæggende antagelser, "...influencing primary beliefs." Måske er det tilmed sådan, at en dybdegående adfærdsændring i virkeligheden bør foregås af en ændring i det dybere værdisystem (som foreslået af Oinas-Kunnonen og Harjumaa) og at fokus på den rene adfærdsændring i mange sammenhænge ikke er optimal.

⁸⁶ <http://www.behaviormodel.org>

⁸⁷ Kristian Torning & Harri Oinas-Kukkonen: "Persuasive System Design: State of the Art and Future Directions", *Persuasive 09*, New York 2009

⁸⁸ Harri Oinas-Kukkonen & Marja Harjumaa: "Persuasive Systems Design: Key Issues, Process Model, and System Features" i *Communications of the Association for Information Systems* 2009

Samtidig påpeget Torning og Oinas-Kukkonen den grundlæggende udfordring omkring af monitorere og måle *attitude change*. Det er blandt andet med udgangspunkt i denne udfordring at applikationen *The Conceptual Pond* (beskrevet i KAP. 4.2) blev udviklet, således at det nu er muligt at få mere og mere troværdig feedback i forhold til *attitude change*.⁸⁹

Skellet mellem *behaviour change* og *attitude change* – og den indbyrdes relation imellem disse – kan vise sig oplysende i forhold til anvendelsen af persuasionsforståelsen fra *persuasive technology* i forhold til formidling livssyn, in casu Kaj Munk-casen i EuroPLOT. Det giver nemlig sig selv med en overbevisende evidens, at når teknologier og strategier fra *persuasive technology* appliceres på en livssynsdiskurs kan det saglige indhold ikke undlade at påvirke tilgangen. Nok er en adfærdssændring i form af at læse Kaj Munks værker for eksempel ganske ønskelig fra et persuationssynspunkt. Imidlertid er det forandringen af de grundlæggende værdier i form af subjektivt ejerskab og internalisering af relevante diskurser, som er det virkelige, persuasive mål.

5.4 DEN RETORISKE ARV

Som nævnt i 5.0 er persuasion jo ingenlunde et nyt fænomen. *Som conditio humana* er kommunikation en indlejret del af den menneskelige eksistens, og har været det gennem alle tider. Det er derfor ikke overraskende, at persuasive principper med en vis konsistens kan overføres fra en præmoderne retorisk tradition til et postmoderne, teknologibaseret kommunikationsunivers.

B.J. Fogg anerkender bidrag fra den retoriske tradition, i særdeleshed når det gælder *kairos*:

*“The dynamics underlying suggestion technology date back..... to a principle of persuasion called Kairos. Discussed by ancient Greek rhetoricians, kairos means finding the opportune moment to present your message.”*⁹⁰

⁸⁹ Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: “The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment” i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013.

⁹⁰ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.41

Samtidig fastholder Fogg, at persuasive technology bidrager med en uset konkretisering i forhold til de klassiske teorier:

“Although classical rhetoricians emphasized the importance of kairos in persuasion, they did not leave behind practical guidelines on how to recognize or create moments that would be most opportune.”⁹¹

Per Hasle anerkender i sin forskning retorikken på et dybere niveau i forhold til *persuasive technology*. Han identificerer overbevisende et antal konceptuelle strukturer⁹², som er fælles for såvel de klassiske retoriske modeller som nutidige informationsarkitektoniske modeller. Det gælder blandt andet *aptum*-modellen og de fem forarbejdningsfaser for en tale, som hver især synes at korrespondere med strukturer udsprunget af forskning i digitale medier.

Dette er interessant, men burde dog ikke overraske. Hvis kommunikation handler mere om psykologien hos de mennesker, som kommunikerer, end om selve kommunikationsmediet, som anvendes i kommunikationen, er sådanne sammenfald både forventelige og udtryk for en solid faglighed. Imidlertid består der også væsentlige forskelle på en retorisk kommunikativ situation og en situation relateret til *persuasive technology*. Først og fremmest er afsender- og modtageridentiteterne blevet mindre klare. Kommunikation gennem interaktive, digitale medier vil ofte tage format af dialog eller polylog, hvor retorikkens grundlæggende *sitz im Leben* er et monologisk formidlingsrum.

Samtidig med denne anerkendelse af de retoriske strukturer påpeger Per Hasle en mulig banalisering af persuasionsbegrebet. Udtrykket kommer oprindeligt fra retorikkens *persuasio* (græsk *peitho*) hvorfor en refleksion herover i retorisk lys kan give anledning til indsigter også i andre fagligheder. Per Hasle foreslår:

“So, we should now be ready for a fuller picture of Rhetoric and its epistemology. Rhetorical work sets out by a kind of question, or theme, or issue, which is perceived as problematic – the Latin term for this is quaestio.”⁹³

I denne forståelse trækkes der linier til det interrogative *quaestio*, som er en implicit forudsætning for den *inventio*, som indeholder den grundlæggende undren og

⁹¹ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.43

⁹² Per Hasle: “Informationsarkitektur i retorisk perspektiv” i *DF-revy* 2006

⁹³ Per Hasle: *The Persuasive Expansion - Rhetoric, Information Architecture, and Conceptual Structure*, i H. Schärfe, P. Hitzler, og P. Øhrstrøm, Springer 2006

spørgsmål i forhold til de fem forarbejdningsfaser.⁹⁴ Måske et fokus på en fælles undren, eksplorativt forstået, kan føre persuasionsbegrebet mere i retning af en kommunikation, hvor overbevisning forstås mere dialogisk end intentionelt.

5.5 PERSUASION OG OVERBEVISNING

På samme måde som *quaestio* kunne føje et ekstra perspektiv til *persuasio* ved at lade en fælles undren supplere en monologiske formidling giver det god mening at beskæftige sig et øjeblik med retorikkens sandhedsbegreb.

Mens den aristoteliske logik forholder sig til et udsagns sandhedsværdi ud fra polerne sandt eller falsk må den retoriske erkendelse gå andre veje. Retorikeren Jørgen Fafner uddyber:

*"Retorikkens sandhedsbegreb er mere speget [end den aristoteliske logiks]. Det drejer sig jo også om meninger, der ikke lader sig ave af logikkens eksklusion, men i bedste fald af dens participation: enten A eller både A og B. Hvad der ligger mellem det absolut sande og det absolut falske er just det mulige eller det sandsynlige, verismile, som retorerne kaldte det."*⁹⁵

I retorisk tradition står begrebet *enthymeme* for denne retoriske erkendelse, som fokuserer på det sandsynlige, det man er overbevist om, det man tror på. Denne retoriske overbevisning kan næppe bevises ud fra strengt logiske eller scientistiske præmisser, men siden der er tale om overbevisning bygget på argumenter og erfaringer er disse ikke ganske uden evidens.

"Hvis man skal vælge et navn, der på rimelig måde dækker den aktive eller handlende erkendelse gennem sproget, kan man bruge det græske ord pistis, det som Cicero kalder fides, og som for ham var retorikkens nervepunkt..... Retorikkens mål er angiveligt gennem sproglige handlinger at skabe troværdighed.....Retorikkens sandhedsbegreb er bredere end det logiske. Det er menneskets sandhedsbegreb, slet og ret..... Pistis er med andre ord en

⁹⁴ I klassisk retorik: inventio – dispositio – elocutio - memoria – actio.

⁹⁵ Jørgen Fafner: "Retorikkens brændpunkt" i *Rhetorica Scandinavia* 1997, p.11

troværdighedsramme, på én gang forudsætning for og resultat af *peitho*, af den retoriske aktivitet.”⁹⁶

Pistis er altså endemålet for den retoriske overbevisningsproces og denne erkendelse er ganske væsentlig når man beskæftiger sig med netop livssynsformidling. Med retorikkens terminologi kan man argumentere for det helt centrale i, at der må skabes overbevisning på en måde, som i *en persuasive technology*-terminologi kun kan forstås som *attitude change*.

Kombineres disse erkendelser med Kaj Munk og Kaj Munk-casen i EuroPLOT bidrager det i endnu højere grad til relevansen heraf, at begrebet *pistis* netop er sammenfaldende med den nytestamentlige term for tro. At der er et sammenfald mellem den retoriske overbevisning i *enthymemet* og det nytestamentlige trosbegreb synes endnu mere overbevisende ud fra det argument, at Paulus tilsyneladende har været godt kendt med retorikken fra sin opvækst som romersk borgen i den græsk-kulturelle by Tarsus i det nuværende Tyrkiet.

Vender vi os imod B.J. Fogg og *persuasive technology*-fagligheden kan der også identificeres strukturer, som læner sig op ad den retoriske overbevisning. Hos Fogg er det begreberne *trustworthiness* og *credibility*, som er i spil:

*“Rhetoricians in ancient Greece used the term ethos to describe this concept. In the concept of computers, a computer that is “trustworthy” is one that is perceived to be truthful, fair, and unbiased.”*⁹⁷

Det kan problematiseres hvorvidt dette *perceived* i virkeligheden stiller tilstrækkelige krav til den overbevisning, som er nødvendig i forhold til den *pistis*, som kan tilknyttes en et stykke computermedieret kommunikation. Fogg går dog også senere i dybden og påpeger nødvendigheden af den gennem erfaring fortjente tillid. Her *persuades* i dybden på en måde, som kun kan forstås som *attitude change*:

*“Earned credibility is the gold standard, both in human-human interactions and in human-computer interactions. It is the most solid form of credibility, leading to an attitude that may not be easily changed....”*⁹⁸

⁹⁶ Jørgen Fafner: “Retorikkens brændpunkt” i *Rhetorica Scandinavia* 1997, p.12

⁹⁷ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.123

⁹⁸ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.137

Persuasion, overbevisning, *pistis* og *credibility* peger alle I retning af det *quaestio*, som er anslaget i den retoriske erkendelsesproces.

5.6 PERSUASION OG LÆRING

Som nævnt ovenfor i afsnit 4 er der i EuroPLOT-projektet et væsentligt og bærende fokus på læring. Det er interessant, idet der således arbejdes med et persuasionsbegreb, som inkluderer en decideret læringssituation med tilhørende læringsmål og didaktiske overvejelser.

Den klassiske retorik arbejdede i aristotelisk forståelse nok med skabelse af *pistis*, men ikke med decideret uddannelse:

*Classical rhetoric was associated primarily with persuasive discourse. It's end was to convince or persuade an audience to think in a certain way or to act in a certain way. Later, the principles of rhetoric were extended to apply to informatory or expository modes of discourse, but in the beginning, they were applied almost exclusively to the persuasive modes of discourse.*⁹⁹

Siden hen, især I renæssancen, blev retorikken taget op til fornyet overvejelse. Martin Luthers nære partner i reformationen, rektor for universitetet i Wittenberg, Philipp Melanchthon ønskede at inddrage retorikken som erkendelsesmedie, men savnede samtidig det læringsmæssige element i det klassiske begrebsapparat, hvorfor han foreslog et *genus didaskalion* med henblik på denne operationalisering:

Im allgemeinen zählt man drei Redegattungen: das genus demonstrativum, das Lob und Tadel umfasst, das genus deliberativum, das sic hum Raten und Abraten dreht, und das genus iudiciale, das gerichtliche Auseinandersetzungen behandelt. Ich selbst meine nun, dass man diesen das genus didaskalikon hinzufügen muss, das zwar zur Dialektik gehört, dennoch aber, wenn man die Arten von Aufgabenstellungen aufzählt, nicht übergangen werden darf – vor allem deshalb, weil es heute in den Kirchen von allergrösstem Nutzen ist, wo man nicht nur beratende Predigten halten darf, sondern weit öfter die Menschen nach Art und

⁹⁹ Edward P.J. Corbett & Robert J. Connors: *Classical Rhetoric for the Modern Student*, New York 1999 p.16

*Weise der Dialektiker über die Lehrinhalte der Religion unterrichten muss, damit sie diese voll und ganz verstehen können.*¹⁰⁰

Selvom Melanchthon her bruger den kristne prædiken som eksempel er det tydeligt ud fra denne hans lærebog i retorik, at der er tale om en generel implementering af såvel *enthymemet* som det *persuasive* i en læringskontekst. Det er samtidig interessant, at læringsperspektivet hos Melanchthon netop ikke er ekskluderende i forhold til en teologisk eller livssynsmæssig diskurs.

I B.J. Fogg's *Persuasive Technology* synes læring ikke at være en hovedsag, omend det læringsmæssige potentiale for teoridannelsen antydes klart ved gennemgangen af netop de funktioner, som jævnfør Fogg kan overtages af digitale systemer:

*Today computers are taking on a variety of roles as persuaders, including roles of influence that traditionally were filled by teachers, coaches, clergy, therapists doctors, and salespeople, among others.*¹⁰¹

Følgelig må det antages, at Fogg bestemt har fokus på læringssituationer. Disse læringssituationer fører blot en tilbagetrukken tilværelse i monografien i forhold til mere *behaviour change* –relaterede dynamikker.

Formodentlig ligger der såvel et temporalt som et dynamisk perspektiv i dette: Læring er i vidt omfang en længerevarende, kumulativ og refleksiv proces. I dette studie trækkes på flere forskellige læringsteorier:

- Bloom's klassiske taxonomi¹⁰² som operer med seks læringstrin: Knowledge > comprehension > application > analysis > synthesis > evaluation, som markerer en progression mod en dybere og mere applicerbar erkendelse.
- Biggs' og Collis¹⁰³ SOLO –taxonomi (Structure of Observed Learning Outcomes) hvor der opereres med fem læringstrin: Pre-structural > uni-structural > multi-structural > relational > extended abstract. Heri ligger ligeledes en progression fra det indledende til det reflekterede. Implementerbare og konceptuelt anvendelige.

¹⁰⁰ Philipp Melanchthon: *Elementa Rhetorices – Grundbegriffe der Rhetorik*, oversættelse fra latin Volkhard Weks Berlin 2001, p.33

¹⁰¹ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.1

¹⁰² B. Bloom: *Taxonomy of Educational Objectives, the classification of educational goals – Handbook I: Cognitive Domain*, New York, 1956

¹⁰³ J. Biggs & C. Tang: *Teaching for Quality Learning at University*, (3.rd ed.), Buckingham, SRHE and Open University Press 2007

- Riding og Rayners¹⁰⁴ analyse og kategorisering af henholdsvis kognitive læringsstile og individuelle *learning strategies*, som udspringer heraf.
- Et *immersion*-begreb inden for læring, som er inspireret af Janet Murray's¹⁰⁵ enslydende begreb. Dog anvendes begrebet her mere specifikt i betydningen dyb undre, neddykning og reflekteret engagement.

Fælles for disse læringsteorier og –begreber, som er implementeret i studiets artikler i hoveddel 2 er, at den progression i fordybelse og læring, som skitseres, meget vel kan forstås som udtryk for persuasive principper, ikke ganske ulige Melanchthons ovennævnte *genus didaskalion*, hvor de persuasive dynamikker i retorikken træder i læringens tjeneste. Kombinationen af persuaion og læring i EuroPLOT er således ganske naturlig, ligesom der også i retorikken levnes plads for en læringsteoretisk niche, om end såvel Fogg's *persuasive technology*-faglighed som den klassiske retorik ikke primært synes at have læring i en undervisningsmæssig forstand for øje.

Et interessant perspektiv i denne henseende er forståelsen af læringsmål. Disse kan defineres såvel smal som bredt, og de forskellige cases i EuroPLOT-projektet¹⁰⁶ demonstrerer forskellige tilgange hertil. Her tænkes på de tre cases, omtalt i kapitel 4, omhandlende korrekt håndtering af kemiske substanser¹⁰⁷, erhvervelse af specifikke IT-faglige kundskaber¹⁰⁸ og erhvervelse af kundskaber i hebræisk sprog¹⁰⁹ sat i forhold til Kaj Munk-casen¹¹⁰. Hvor der er relativt veldefinerede læringsmål i forhold til de tre første cases udmærker Kaj Munk-casen sig ved en stor diversitet i forhold til såvel målgruppe som til de læringsmål, som kan anses for relevante i en sådan livssynsformidlingsorienteret kontekst. Læringsmål kan her ikke

¹⁰⁴ R. Riding & S. Rayner: *Cognitive Styles and Learning Strategies*, London 2000

¹⁰⁵ Janet Murray: *Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace*, New York 1997

¹⁰⁶ R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

¹⁰⁷ Margrethe Winther Nielsen & Ilaria De Rosa Carstensen: *Case Study: Chemical Handling – PLOTmaker for Training in Exposure Scenarios under REACH*, IWEPLET 2013

¹⁰⁸ Mekala Soosay & Jaroslava Mikulecka: *Case Study: Applying Persuasive Principles to Influence Students in Adopting Deeper Learning Approaches*, IWEPLET 2013

¹⁰⁹ Nicolai Winther Nielsen: *Case Study: PLOTlearner for a Corpus of the Hebrew Bible: The Case for Repurposing in Language Learning*, IWEPLET 2013

¹¹⁰ C. Grund Sørensen, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm: *Case Study: Kaj Munk: Using Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

forstås reduktionistisk som ren tilegnelse af viden, men tillige at denne viden virker som inspiration og løftestand til personlige perspektivudvidelser. Men henvisning til overfor beskrevne Bloom's læringstaxonomi og SOLO-taxonomien kan det dog diskuteres, i hvilket omfang der ikke også kan være en betydelig livssynskomponent i de mere fremskredne niveauer af disse taxonomier.

5.7 PERSUASION OG LIVSSYN

Som ovenfor beskrevet er distinktionerne mellem læring og livssynsformidling næppe entydige eller indiskutable. De nævnte dynamiske læringsteorier indeholder en progression, som nærmer sig en *attitude change*-dynamik, som denne er diskuteret i afsnit 5.2. Retorikken har grundlæggende som fokus netop en ændring i perspektiv, sindelag eller erkendelse:

*Aristotle.... defined rhetoric as "the faculty of discovering all the available means of persuasion in any given situation."*¹¹¹

Enhver formidling af livssyn bygger på, at der skabes ikke blot erkendelse, men samtidig en troværdighed. I et retorisk skema, i hvilket *ethos*, *logos* og *pathos* er de grundlæggende elementer, kan det hævdes, at netop *ethos* bliver det bærende, idet *logos* og *pathos* alene forlenes med varig overbevisning, når et dybere *ethos*-aspekt er i spil,¹¹² idet hverken *logos* eller *pathos* alene eller sammen er i stand til at fremmane den *pistis*, som er overbevisningens kerne i en retorisk terminologi.

Fafner konkretiserer det sådan:

*Pistis er i den forstand noget, man har. Men det er også noget, der kan erhverves og styrkes. Det er bemærkelsesværdigt, at pistis er en indbygget forudsætning i talen.*¹¹³

¹¹¹ E.P.J. Corbett & R.J. Connors: *Classical Rhetoric for the Modern Student*, New York 1999 p.1

¹¹² Jan Lindhardt: *Retorik*, København 1996 p.88-90

¹¹³ Jørgen Fafner: "Retorik og Erkendelse" i *Rhetorica Scandinavia* nr.10, 1999 pr. 36

På et mere overordnet plan følger det således, hvilket kan være relevant for en forståelse af livssynsformidlingens betingelser, at:

*Pistis er i videste forstand samfundets cement, en emanation af enkeltindividets etos i menneskelig omgang.*¹¹⁴

På denne vi kan man tale om:

*Troværdighedsprincippet: Retorikkens sandhedsbegreb.*¹¹⁵

Som ovenfor nævnt angiver Fogg et antal metiers, inden for hvilke persuasive computersystemer på forskellig måde kan overtale de etablerede roller i overbevisning:

*Today computers are taking on a variety of roles as persuaders, including roles of influence that traditionally were filled by teachers, coaches, clergy, therapists, doctors, and salespeople, among others.*¹¹⁶

Af disse falder præcis *clergy* i øjnene som livssynsformidlere par excellence, men også *teachers, coaches* og *therapists* kan uden problemer formodes at have mere eller mindre direkte betydning for dannelsen af livssyn hos berørte personer.

Som diskuteret i afsnit 5.2 har *persuasive technology*-fagligheden et særligt potentiale i forhold til *attitude change*. B.J. Fogg kommenterer dette forhold til det *ethos*- og *pistis*-nære begreb *credibility*:

*Earned credibility is the gold standard, both in human-human interactions and in human-computer interactions. It is the most solid form of credibility, leading to an attitude that may not be easily changed....*¹¹⁷

Forstår vi nu *attitude change* på denne vis som den i virkeligheden reflektivt optimale *persuasion* ligger det lige for, at også den livssynsformidling, som i sit væsen distancerer sig fra simplificeret *behaviour change*, har sit hjemsted også i denne teoridannelse.

¹¹⁴ Jørgen Fafner: "Retorik og Erkendelse" i *Rhetorica Scandinavia* nr.10, 1999 pr. 36

¹¹⁵ Jørgen Fafner: "Retorikkens brændpunkt" i, *Rhetorica Scandinavia* nr.2, 1997 pr. 10

¹¹⁶ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.1

¹¹⁷ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.137

Livssyn kan forstås som det grundlæggende menneskelige værdisæt, tanke- og handleparadigme. Hvor *pistis* i den retoriske tradition handler om overbevisning, kunne livssyn beskrives som *Pistis* med stort. Dette er imidlertid ikke ganske korrekt, da det kan nuanceres. Et livssyn behøver ikke være implementeret universelt hos den enkelte, men kan sagtens have sit Sitz im Leben indenfor f.eks. politik, miljø, spiritualitet eller medmenneskelighed uden af den grund at afspejle sig i et kohærent livssyn og værdigrundlag. Tilmed kan det med baggrund i visse postmodernitetsteorier forekomme intuitivt, at et livssyn på et særligt område i dette kulturelle paradigme ikke nødvendigvis er gældende for individets samlede eksistens, således som det diskuteres nedenfor i kap. 6.

I forhold til dette studie er det naturligt at fokusere på *persuasion* i relation til den livssynsdiskurs, som finder i sted Kaj Munk-casen og den øvrige beskæftigelse med Kaj Munk, hans person, holdninger, produktion og virkningshistorie. Som det skal udvikles nedenfor i kapitel 7 er der en nær konsistens mellem Kaj Munk som person og Kaj Munk som formidler. Denne kontekst forhindrer dog på ingen måde, at Kaj Munk kan bibringe livssynsinspiration inden for et væld af forskellige områder, hvor den enkelte lader sig påvirke lokalt, men ikke internaliserer Kaj Munks livssyn en bloc, sådan som det ovenfor foreslås.

5.8 ETISKE IMPLIKATIONER

Det ligger i selve B.J.Fogg's definition af persuasion i en *persuasive technology*-kontekst, at denne form for intentionelle påvirkning indeholder potentiale for problematisk og diskutabel anvendelse:

*I define persuasion as an attempt to change attitudes or behaviours or both (without coercion or deception).*¹¹⁸

Muligheden for at bedrage brugeren eller modtageren er til stede, men bør ikke udnyttes. Fogg's fokus er på hensigten som det afgørende moment i den etiske forhandling, som bør finde sted forud for iværksættelsen af en given persuasiv handling:

¹¹⁸ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.15

*Identifying intent is a key step in making evaluation about ethics. If the designer's intention is unethical, the interactive product is likely to be unethical as well.*¹¹⁹

Selvom denne tilgang synes åbenlyst berettiget kan det problematiseres, hvorvidt den kan stå alene. Fogg nævner da også ganske kortfattet og mindre konkret, at andre perspektiver kunne være i spil, omend der ikke her lægger nogen konkret linie for dagen. En diskussion omkring især det cirkulære aspekt i Fogg's definition af persuasion er allerede præsenteret i kap.5.0.

Man kunne forestille sig persuasive påvirkningsmetoder, som qua deres magtfulde psykologiske intervention i den humane beslutningsproces bør udelades af hensyn til individets integritet og faktiske suverænitet. Et kartesiansk *cogito* fordrer implicit en tankens frihed. Man kunne også problematisere målestokken for vurdering af intention. Den persuerende danner intentionen ud fra sit individuelle eller kulturelt bestemte værdisystem, som ud fra andre perspektiver kan være grundlæggende diskutabelt. Selv i den gode sags tjeneste kan der ske overgreb på individets integritet, som talrige historiske eksempler kan verificere.

B.J. Fogg underminerer i virkeligheden allerede i *Persuasive Technology* sit eget argument om, at intentionen er den afgørende faktor ved samtidig at erkende, at det værdimæssige grundlag for intentionens udformning er præget af grundlæggende diversitet:

*Because values vary from one culture to the next, there is no easy answer that will satisfy everyone, no single ethical system or a set of guidelines that will serve in all cases.*¹²⁰

Man kunne således antage, at da det værdimæssige bagtæppe for intentionen er relativt foreliggende der også en vis relativisme i forhold til selve intentionen. Det kan derfor problematiseres, hvorvidt intention er det nogenlunde pålidelige etiske kompas, som Fogg foreslår. En mere overbevisende argumentation kunne indeholde flere trin i en etisk vurdering af persuasion, indenfor hvilken den velmenende intention indgår som en absolut prøvesten kombineret med andre betingelser.

¹¹⁹ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.221

¹²⁰ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.212

Udvides perspektivet her til den klassiske retorik gør hovedparten af de grundlæggende problemstillinger sig gældende. Talen kan som *retorisk agency*¹²¹ iværksætte handling på det ene eller andet plan og ligger derfor under for de samme etiske overvejelser omkring talens intention, metode og mulige manipulation.

Fogg's persuasionsbegreb kan her også kort diskuteres ud fra to tænkere med prægnant etisk refleksion, for hvem der på hver sin måde er et en klar linie mellem et deontologisk ansvar for medmennesket, i kristen terminologi *næsten*, og den moralske kvalitet af subjektets handlinger. En dybere diskussion af persuasionsetik specifikt inden for livssynsfeltet følger nedenfor i kap. 11.

Immanuel Kants kategoriske imperativ¹²² (rækker ind i selve den humane handlen:

Handl således at menneskeheden i din egen person såvel som i enhver anden person aldrig kun behandles som middel, men altid tillige som mål.

Ud fra denne maksime kan såvel Fogg's persuasionsmodel som visse andre persuasionsmodeller problematiseres. Ligger der i den enkelte persuasive begivenhed et hensyn, omtanke eller intention, som rækker udover at instrumentalisere næsten? Man kan sagtens forestille sig, at det er tilfældet også i en persuasionsbegivenhed struktureret ud fra Fogg's principper:

Eksempelvis kan det være i tråd med Kants *kategoriske imperativ* at persuere en skoleelev til at fordybe sig i Kaj Munks univers, idet eleven selv bliver målet for persuasionen. Selv hvis denne persuasion ville anspore eleven til at lave et projekt, som også andre kunne få glæde af ved vidensdeling, ville eleven ikke alene være *middel*, men også *tillige mål*.

Imidlertid kan der tænkes mange persuasionssituationer, hvor *mål-*orienteringen i forhold til *næsten* er fraværende. Anvendelse af persuasive teknikker til at indhente brugerdata på internettet i forhold til videresalg vil overvejende være etisk problematisk jævnfør Kant, da *næsten* alene bliver midlet til at nå et for *næsten* urelateret mål.

Den danske teolog K.E.Løgstrup udtrykte i sit mest kendte værk *Den etiske fordring* (1956) et oprør mod Kant. Hvor Kant, i Løgstrups perspektiv, henfaldt til moralisme ved at definere menneskets ansvar i forhold til *næsten* ret konkret, bejagede

¹²¹ Lisa S. Villadsen: "Retorisk Agency" i *Rhetorica Scandinavia* nr. 33, 2005

¹²² Kant udfærdigede flere versioner af det kategoriske imperativ.

Løgstrup en mere fundamental etik, udsprunget af opfattelsen af en human skabthed. I Svend Andersens perspektiv:¹²³

Hos Kant er den mest fundamentale pligt som nævnt pligten til at agte ethvert menneske. Imidlertid finder han også plads til pligten til godgørenhed, selvom det kan være svært at se hvordan. Med Løgstrups etik forholder det sig på en måde omvendt. Som en udlægning af den kristne næstekærlighedstanke er den i alt overvejende grad en godgørenhedens og altruismens etik. Alligevel finder han plads til respekten for ethvert menneskes værd, selvom det kan virke uformidlet.

Løgstrup definerer på baggrund af en fænomenologisk diskurs, at mennesket har to livsyttringer, hvoraf den grundlæggende, *den suveræne livsyttring*, også afspejler umistelige humane værdier i et skabelsesperspektiv. Herudfra udleder Løgstrup den tese, at for det første kan man ikke tale om en *specifik kristelig etik*¹²⁴ kasuitisk forstået, siden skabtheden er fællesmenneskelig uanset kultur og religion, og for det andet, at *den etiske fordring* er udtalt, inspireret af Jesu *gyldne regel* fra Lukasevangeliet:¹²⁵

Som I vil, at mennesker skal gøre mod jer, sådan skal I gøre mod dem.

Den lever således af relationen, *interdependensen*, af det andet menneske:¹²⁶

Fra det grundvilkår vi lever under, og som det ikke står til os at ændre, nemlig at den enes liv er forviklet med den andens, får den etiske fordring sit indhold, idet den går ud på at drage omsorg for det af den andens liv, som forviklingen prisgiver.

Løgstrups særlige terminologi og fænomenologiske metode kan skygge over det forhold, at Løgstrup selv konkretiserer sin ontologisk baserede etik:¹²⁷

Tillid, barmhjertighed og talens åbenhed er tanker-følelser-tilskyndelser, som kommer bag på os. De er ikke vores præstationer. I dem viser sig en anonym magt, som er større end den enkelte.

I forhold til Løgstrups etik kan problematikken igen rejses i forhold til Fogg's *without coercion or deception*. Det er tvivlsomt, om *den etiske fordring* i Løgstrups udtalte, dog konkretiserede udformning mødes i en konkret anvendelse af

¹²³ Svend Andersen: *Løgstrup*, København 2005 p.81

¹²⁴ K.E.Løgstrup: *Den etiske fordring*, Aarhus 1956

¹²⁵ Lukasevangeliet 6,31

¹²⁶ K.E.Løgstrup: *Den etiske fordring*, Aarhus 1956 p.27

¹²⁷ Mogens Pahuus: "K.E. Løgstrups eksistentielle fænomenologi" I *Slagmark* 42, 2005

persuasive technology. Eksempelvis *surveillance technology* og *conditioning technology*¹²⁸ kan problematiseres på denne baggrund. Tillid og åbenhed, som er kerneværdier hos Løgstrup, reflekteres næppe i denne type persuasion.

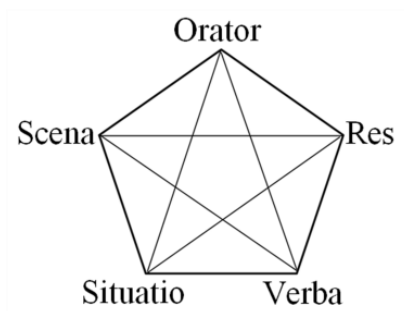
Diskussionen omkring de etiske implikationer i persuasive processer er væsentlig og umistelig, ikke mindst, når fokus rettes mod livssynsdiskursen som genre, inden for hvilken Kaj Munk-casen uden tvivl må rubriceres. I og med, at livssyn i dets mest fundamentale betydning er bærende for de fleste aspekter af den humane eksistens giver det sig også åbenbart, at dette livssyn og formidlingen heraf er af største betydning for individet. Siden derfor netop livssyn må antages at være af kritisk betydning for den enkeltes eksistens kan der argumenteres for, at der foreligger skærpede etiske pligter i forhold til netop en livssynsdiskussion. Dette forhold skal diskuteres yderligere nedenfor i kap. 11.

¹²⁸ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.46 ff.

6.0 DET POSTMODERNE FORMIDLINGSRUM

Som nævnt i kapitel 1 skal et postmoderne formidlingsrum her behandles som selvstændigt tema. Med udgangspunkt i den retoriske *aptum*-model kan fem elementer fremhæves som væsentlige i en kommunikationskontekst:

- Orator: Taleren, afsender af kommunikationen
- Scena: Modtageren, publikum
- Res: Kommunikationens sagsindhold
- Verba: Udtryk, ordvalg, form, struktur
- Situatio: Omstændighederne omkring kommunikationen

FIGUR: APTUM-MODELLEN

I DENNE KLASSISKE MODEL ILLUSTRERES GRUNDLÆGGENDE RETORISKE ASPEKTER I EN KOMMUNKATIV PROCES, NEMLIG AFSENDER OG MODTAGER RELATERET TIL INDHOLD, FORM OG KOMMUNIKATIONSBEGIVENHEDENS OMSTÆNDIGHEDER.

I dette kapitel er det sidste element, *situatio*, i fokus. Der inddrages et sociologiske perspektiver i en samtidsanalyse med henblik på at støtte en nogenlunde konsistent opfattelse af det paradigme, som udgør den livsverden i hvilken livssynsformidling kan finde sted.

Paradigmebegrebet er inspireret af videnskabsfilosoffen Thomas Kuhns¹²⁹ tanker omkring paradigmet som det konceptuelle rum, i hvilket en diskurs kan tage form.

¹²⁹ T.S. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962

Ifølge Kuhn, hvis perspektiv primært var på naturvidenskabelig udvikling, sker denne udvikling ikke alene i en kumulativ proces, men tillige i form af spring, *paradigmeskifter* eller *revolutioner*, hvor grundlæggende antagelser udskiftes.¹³⁰

The transition from a paradigm in crisis to a new one from which a new tradition of normal science can emerge is far from a cumulative process, one achieved by an articulation or extension of the old paradigm. Rather it is a reconstruction of the field from new fundamentals, a reconstruction that changes some of the field's most elementary theoretical generalizations as well as many of its paradigm methods and applications. During the transition period there will be a large but never complete overlap between the problems that can be solved by the old and by the new paradigm. But there will also be a decisive difference in the modes of solution. When the transition is complete, the profession will have changed its view of the field, its methods, and its goals.

I enhver kontekst kan man derved hævde, der er nogle bestemte, grundlæggende værdier, opfattelser og argumenter, der er bærende for samtale eller handling. Det kan gælde i en sluttet kreds f.eks. omkring et forskningsfelt, men også på et mere universelt plan. Præmisser i forskellige paradigmer kan være *inkommensurable*, idet forudsætningerne er for forskellige til, at der kan opnås en meningsfuld dialog.

Udstrækkes dette paradigmebegreb til et kulturelt niveau kan det omfatte de værdier, opfattelser og argumenter, som kvalificerer en bestemt kulturkreds i en bestemt tidsalder. Selvom der inden for det enkelte paradigme er en vis konsistens ligger der samtidig en udtalt erkendelse af, at paradigmet i en næsten hegelsk dialektik¹³¹ kan rumme en kim til et paradigmeskifte. Et sådant paradigmeskifte kan jævnfør Kuhn beskrives i 4 faser:

- Dekonstruktion
- Transformation
- Definition
- Konstruktion

I dekonstruktionen afmonteres langsomt de gamle erkendelser og værdier, fordi de ganske simpelt synes udlevede. I transformationen tages det nye paradigme til hjerte, måske omstyrtende og voldsomt, og et nyt sæt værdier, opfattelser og argumenter implementeres. Der mangler imidlertid endnu en besindelse på

¹³⁰ T.S. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962 p.85

¹³¹ G.F. Hegel implementerede en dynamisk dialektik i sin historiefilosofi, hvor tese og antitese som hinandens korrektiv resulterer i en historisk syntese.

konsekvenserne af det nye paradigme, hvorfor den fase af definition kunne følge transformationen. Et andet transformativt skridt er konstruktionen, som cementerer det ny paradigmes struktur og tankegods i en sammenhængende fortælling.

Paradigmatænkningen fordrer dog, at noget er fælles. Der må være en vis konceptuel konsistens eller kongruens i en given kontekst på en given tid. Såfremt det fælles er blevet opløst i det private eller det individuelle, hvilket netop er et særkende ved det senmoderne, kan det anfægte legitimiteten af paradigmatænkningen. Man kan dog også forstille sig, at paradigmet netop kan være i stand til at rumme den værdimæssige pluralisme, som er en præmis i det senmoderne.

At identificere paradigmet og beskrive det er ikke mindst væsentligt, når der i dette studie fokuseret på formidlingen af livssyn. Det giver sig selv, at en sådan formidling er afhængig af såvel samfundets fælles værdier som af de præmisser, som består for den enkeltes tænkning og reception. Samtidig er en forståelse af paradigmet af væsentlig betydning for forståelsen af Kaj Munk og hans produktion.

6.1 DET POSTMODERNE PARADIGME

Sociologien har identificeret og indkapslet visse karakteristika omkring den tid og kultur, som oftest beskrives som det postmoderne eller det senmoderne. Iagttagelsen af det postmoderne paradigmeskift har givet anledning til flere teoridannelser, hvoraf nogle vil blive præsenteret kortfattet nedenfor. Mens de foregående paradigmer, det præmoderne og det moderne, synes nogenlunde velbeskrevne, er det naturligt at det igangværende paradigme endnu er i sin vorden og måske verden har nået sin endelige definition eller konstruktion jævnfør modellen i forrige afsnit.

Det *præmoderne* paradigme er velbeskrevet. Værdier, religion og autoriteter er givne. Der er tale om ”et simpelt samfund som kan overskues udefra”.¹³² Det er et samfund, hvor man, trods enkelte mønsterbrydere, kan beskrive et hierarki og en overskuelig struktur. Det præmoderne paradigme kendes i sin danske kontekst fra agrarsamfundet, hvor navnlig Grundtvigs nationalromantik var med til at fremhæve det præmoderne som grundlaget for det særligt danske, og i virkeligheden også det sandt kristelige qua Grundtvigs idealistiske sammensmeltning af de to.

¹³² Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998 p.30

Betingelserne for samfundet og menneskelivet var nogenlunde konsistente. Det præmoderne paradigme kendetegnes ved en prærevolutionær samfundsorden med et hierarkisk konceptuelt system.

Det *moderne paradigme* opstod i den vestlige verden i sammenhæng med industrialismen og overgang fra land til by. En kim til moderniteten kunne ligge i renæssancens og reformationens tankegods. Den franske revolution i 1789 kan betragtes som initiering, men allerede konventikelpakaten af 1741¹³³ markerer i en dansk kontekst opgøret mellem et kirkeligt hierarki og individets frie religiøsitet, som dog alligevel er på kristen grund. Modernitetens fokus bevæger sig fra det deocentriske til det antropocentriske. Moderniteten kommenteres på dansk grund i *Det Moderne gennembrud*¹³⁴ og dets forfattere. Her kan nævnes Georg Brandes, som er særlig interessant i forhold til denne afhandling qua Kaj Munks drama *I Brændingen*¹³⁵, hvis fokus er netop moderniteten og dens opgør med det fortidige. I moderniteten modnes de store ideologier og utopier som gennemslagskraftige tilværelsestolkninger. Marxismen, kommunismen, fascismen, nazismen, maoismen som ofte relaterer til materialismen og sekularismen. I det antropocentriske paradigme er transcendenten erstattet af humaniteten som højeste instans¹³⁶. Den empiriske videnskab er erkendelsens eksklusive arnested og inden for etik og teologi hentes normative belæg i, og ikke uden for mennesket. Implikationerne heraf er dog ikke tydelige p.g.a. en vis reverens for visse præmoderne forestillinger. Med inspiration fra Nietzsches tale om herolden, som udråber Guds død¹³⁷, hvilket nok høres men først indses af en senere generation, kan man tale om en vis udviklingsmæssig træghed.

Det *postmoderne* paradigme kan beskrives på flere måder. Ismen kan relateres til franske tænkere som blandt andre. Michel Foucault med fokus på

¹³³ Kongelig forordning mod forsamling af pietistiske ”konventikler” i hjemmene uden sognepræstens tilladelse

¹³⁴ Litterær, skandinavisk strømning omkring 1880 m. G.Brandes, H.Bang, H.Pontoppidan m.fl.

¹³⁵ I Brændingen, opført 1929

¹³⁶ John Lennons ”Imagine” står med sit ”no hell below us, above us only sky” som en frisættelse af modernisten, hvor det havde været en trussel i et præmoderne paradigme

¹³⁷ Friedrich Nietzsche: Als so sprach Zarathustra, 1883.

poststrukturalisme, Jaques Derrida med fokus på dekonstruktion og Jean Francois Lyotard med fokus på de store, samlede fortællingers endeligt.¹³⁸

Blandt sociologer kunne nævnes britiske Anthony Giddens, som fokuserer på globaliseringen og dens konsekvenser, aftraditionalisering og hyperindividualisering. I Giddens terminologi er moderniteten ikke klart adskilt fra det postmoderne, der er så at sige et sammenløb:

*Modernitet er en post-traditionel orden, hvor spørgsmålet: "Hvordan skal jeg leve?" må besvares gennem dag-til-dag beslutninger om, blandt meget andet, hvordan man skal opføre sig, hvilket tøj man skal tage på, hvad man skal spise – et spørgsmål, som også må fortolkes i lyset af den tidsbestemte udfoldelse af selvidentiteten.*¹³⁹

Den uklare grænse mellem modernitet og postmodernitet afspejles hos Zygmunt Baumann i *Liquid Modernity*¹⁴⁰, som netop understreger såvel kontinuitet som fornyelse. Det er også tilfældet i den hyppigt anvendte term *det senmoderne*. Det uafklarede og kontingente i det postmoderne leder Ulrich Beck til termen *risikosamfundet*¹⁴¹. På trods af de skiftende terminologier er det dog tydeligt, at det er de samme fænomener og tendenser, som tages underbehandling. I dette studie anvendes fortrinsvis termen *det postmoderne*.

6.2 SYSTEMTEORI

Den tyske sociolog Luhmanns *systemteoretiske* indfaldsvinkel er af interesse i og med den tilbyder en holistisk opfattelse af individ, gruppe og samfund, som kan bidrage med en helhedsmodel for det postmoderne livs- og erkendelsesunivers, hvor

¹³⁸ De store fortællingers endeligt, som på det religiøse område tankemæssigt kunne hævdes at række tilbage til Nietszsche's forkyndelse af Guds død i *Also sprach Zarathustra* (1885)

¹³⁹ Anthony Giddens: *Modernitet og selvidentitet*, København 1996 p.26

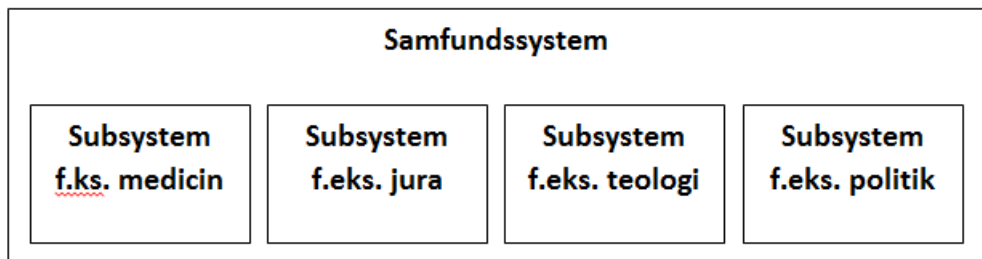
¹⁴⁰ Zygmunt Bauman: *Liquid Modernity*, London 2000

¹⁴¹ Ulrich Beck: *Risk Society*, Oxford 1992

den gennemgående kompleksitet er i fokus. Grundpillerne består hos Luhmann i systemer på forskellige niveauer:¹⁴²

- Biologiske systemer – som består i deres eget organiske univers.
- Psykiske systemer – som er individer med individuelle emotioner og tankeverden.
- Sociale systemer – som faciliterer kommunikation mellem de ellers adskilte, indre psykiske systemer.

Den samlede virkelighed uddifferentieres jf. Luhmann i relevante *subsystemer*, som kredser omkring deres egen indre, konceptuelle kerne, skønt de stadig er dele af den samlede samfundsvirkelighed. Disse subsystemer, større eller mindre, kunne med relation til en kuhnsk¹⁴³ paradigmatænkning afspejle f.eks. et diskursunivers inden for medicin, jura, filosofi, teologi, kunst eller lignende.

FIGUR: EKSEMPEL PÅ SUBSYSTEMER I LUHMANN'S SYSTEMTEORI
INDENFOR FORSKELLIGE SEKTORER OPERERES MED FORSKELLIG TERMINOLOGI, SPROG OG ARGUMENTATIONSSTRUKTURER. HERMED OPBYGGES SUBSYSTEMER, SOM ER AUTOPOIETISKE (SELVSKABENDE) I FORHOLD TIL DET OVERORDNEDE SAMFUNDSSYSTEM.

Lars Qvortrup konkretiserer dette:

*Det, der er sket i hvert fald siden renæssancen, er at en lang række sådanne kodesystemer har udviklet sig, dvs. sociale systemer der hver for sig repræsenterer en bestemt iagttagelsesmodus eller kode. Heri ligger igen en refleks af den grundlæggende kompleksitetsregulering.*¹⁴⁴

¹⁴² Niklas Luhmann: *Sociale systemer*, København 2000

¹⁴³ Jf. Thomas Kuhns oprindelige anvendelse af paradigmebegrebet inden for en afgrænset, videnskabelig diskurs

¹⁴⁴ Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998 p.176

En særlig funktion af subsystemerne er, at de udvikler egne paradigmer, argumentation og sproglighed, som ikke nødvendigvis er legitim i andre subsystemer. Det vil f.eks. være uacceptabelt hvis lægen ræsonnerer filosofisk over for et benbrud, eller dommeren tager en kunstnerisk-æstetisk indfaldsvinkel til et bankrøveri. Over for denne specialisering konstaterer Qvortrup, at:

*Ethvert codesystem anlægger en bestemt iagttagelsesoperation. Hermed forøger den sin operationsduelighed, samtidig med at det løber den risiko at gøre sig blind overfor andre iagttagelsesmuligheder.*¹⁴⁵

Subsystematikken bidrager til kompleksitetsforvaltning, men lider samtidig af en latent fremmedgørelse overfor andre subsystemers universer. Subsystemer kan i deres opbygning være:

- *Autopoietiske* - de handler og udvikler sig inden for rammerne af det aktuelle subsystem.
- *Selvreferentielle* - de henter deres egen etik, sprog, autoritet indenfor det relevante subsystem i stedet for f.eks. i samfundet generelt.

Subsystemerne kan altså på sin vis berøve samfundet en fælled konceptuel og værdimæssig platform og skabe relativisme. Hvis intet subsystem har forrang for andre, kan det være svært at definere en fælles etik, som også B.J. Fogg fremhæver.¹⁴⁶ Baggrunden ligger jævnfør Luhmann implicit i kompleksiteten:

*Kompleksitet betyder selektionstvang, selektionstvang betyder kontingens, og kontingens betyder risiko. Ethvert komplekst forhold beror på en selektion af relationerne mellem dets elementer, som det benytter for at konstituere og opretholde sig selv. Selektionen placerer og kvalificerer elementerne, selv om andre relationer mellem disse elementer ville være mulig. Dette, at 'også noget andet kunne være muligt', betegner vi med den traditionsrige term kontingens. Den henviser samtidig til muligheden for ikke at ramme den mest gunstige udformning.*¹⁴⁷

Luhmann italesætter således denne situation ved implementering af begrebet *kontingens*, som står i modsætning til *konsistens*. Der er imidlertid ikke tale om den

¹⁴⁵ Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998 s.176

¹⁴⁶ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.212

¹⁴⁷ Niklas.Luhmann: *Sociale systemer*, København 2000 p.62

rene vilkårlighed, idet et kontingent valg ideelt er et oplyst valg i lighed med den åbne herredømmefri samtale i en habermasiansk diskursetik.

6.3 HYPERKOMPLEKSITET

Med en inspiration fra Luhmann sætter Qvortrup fokus på kompleksiteten som den grundlæggende udfordring i postmoderniteten. Grundlæggende kan denne anskuelse sammenfattes i analysen af de to særlige begreber:

- *Hyperkompleksiteten* – som angår en eksponentielt øgende kompleksitet
- *Polycentrismen* – som handler om perspektiv

For det postmoderne menneske er udfordringerne på det kognitive plan store.

For at overleve i sit hverdagsliv, som jo består af tusindvis af bevidste og ubevidste iagttagelser og interaktioner, er det afgørende, at man... kan udelukke langt størsteparten af mulige "kommunikative tilkoblinger" ”¹⁴⁸

Der er ikke blot tale om *simpel kompleksitet* som tidligere, men om *en 2. ordens kompleksitet*. Kompleksiteten er øget eksponentielt, hvilket hænger sammen med *polycentrismen*. I tråd med den indledende beskrivelse af postmoderniteten i dette afsnit tager Qvortrup en historisk evolutionshistorie som udgangspunkt, hvor det, som benævnes det *deocentriske* og den *antropocentriske* tidsalder nogenlunde svarer til henholdsvis det *præmoderne* og det *moderne paradigme*. Det *hyperkomplekse* samfund bliver dermed en kode for det *postmoderne* eller *senmoderne*. Kernen i dette historiesyn ligger i *centrismen*, som dermed kobles med kompleksiteten qua et fokus på ikke alene kompleksiteten i det betragtede, men samtidig også kompleksiteten i anskuelsesperspektivet:

”Et simpelt samfund kan overskues udefra. Dette karakteriserer hvad jeg kalder den deocentriske tidsalder..

Et komplekst samfund kan kun overskues indefra, dvs. fra et observationspunkt som selv har andel i (dvs. er indskrevet i) systemets kompleksitet. Dette karakteriserer, hvad jeg kalder den antropocentriske tidsalder.

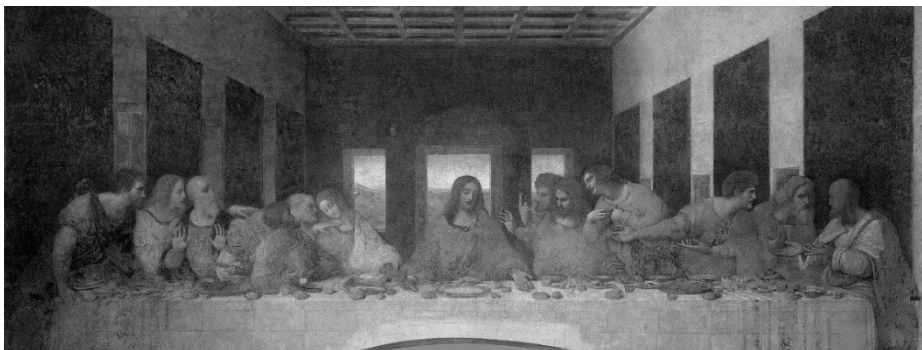
Et hyperkomplekst samfund kan ikke overskues fra noget enkelt observationspunkt (det være sig eksternt eller internt), men må iagttages fra en flerhed af

¹⁴⁸ Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998 p.203

observationspunkter med hver deres iagttagelseskode. En stor del af disse iagttagelser er iagttagelser af iagttagelser. Af andres og/eller af egne iagttagelsesoperationer. Dette karakteriserer hvad jeg kalder for den polycentriske tidsalder.”¹⁴⁹

Perspektivet er også bærende i Qvortrups analyse af menneskets forhold til det religiøse. Renæssancen, reformationen¹⁵⁰ og andre strømninger frem imod den nyere tid iværksatte en glidende udvikling fra det deocentriske- frem imod det antropocentriske centrum. Qvortrup benytter Leonardo Da Vincis *Den sidste nadver* som en visuel metafor herfor. Jesus, disciplene og beskueren er på samme fysiske niveau, og Jesus fokuserer ud, direkte på beskueren. Således gælder det at:

..Ved at gribe ind i Guds position som den universelle iagttager, og ved i overensstemmelse hermed at ændre den måde hvorpå verden fremtræder, forråder det moderne menneske potentielt Gud.¹⁵¹

BILLED: LEONARDO DA VINCI: DEN SIDSTE NADVER, 1495-98
DEN BIBELSCKE SCENE ER GENGIVET NATURALISTISK OG ANTROPOCENTRISK – MED KRISTUS I
BESKUERENS ØJENHØJDE OG NATUREN I FORSVINDINGSPUNKTET.

¹⁴⁹ Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998 p.30

¹⁵⁰ Dette kan bestrides, imidlertid indeholder f.eks. Luthers søgen efter ”en nådig Gud” en antropocentrisk definition af det guddommelige, idet menneskets behov ses som udgangspunkt i gudsbilleddannelsen.

¹⁵¹ Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998 p..106

6.4 RELIGION I DET SENMODERNE

Lars Qvortrups analyse af det postmoderne har konsekvenser i en livssynsdiskurs. Hvis *kontingensen* og det *antropocentriske* gennemsyrrer kulturen må en dialog om livssyn forlade det *metafysiske* og grunde sig på det *immanente*.

Mens Qvortrup således ser et oprør mod metafysik i en klassisk forstand i det postmodernes *antropocentriske* iagttagelsesmønster øjner den canadiske filosof og religionstænkter Charles Taylor modsat en mulighed for religionens – eller religionernes – overlevelse som adækvate bidragydere til den evige diskurs omkring liv og mening, immanens og transcendens. Denne position er interessant i relation til Kaj Munk og formidling af hans tanker.

I *A Secular Age*¹⁵² argumenterer Taylor imod den neoklassiske position hos bl.a. Max Weber og marxismen, at religion og religionerne i det moderne (og det postmoderne) paradigme vil miste legitimitet og funktion i tilværelsestolkningen:

The shift in background, or better the disruption of the earlier background, comes best to light when we focus on certain distinctions we make today; for instance, that between the immanent and the transcendent, the natural and the supernatural. Everyone understands these, both those who affirm and those who deny the second term of each pair.

It is this shift in background, in the whole context in which we experience and search for fullness, that I am calling the coming of a secular age, in my third sense. How did we move from a condition where, in Christendom, people lived naïvely within a theistic construal, to one in which we all shunt between two stances, in which everyone's construal shows up as such; and in which moreover, unbelief has become for many the major default option? ¹⁵³

Fortællingen om mennesker er jvf. Taylor efter oplysningstiden i realiteten en a - teistisk fortælling, som Taylor belyser ud fra tre aspekter:

- Adskillelse mellem det kirkelige eller religiøse liv og det politiske.
- Et generelt frafald i befolkningen i forhold til personlig tro aktiv deltagelse og praksis f.eks. ved gudstjenester.

¹⁵² Charles Taylor: *A Secular Age*, London 2007

¹⁵³ Charles Taylor: *A Secular Age*, London 2007p.2

- En transformation af religionen fra kollektivet til det individuelle og fra den givne status til en tilvalgt værdi.

Den danske status omkring Folkekirken er i Taylors optik nok bemærkelsesværdig, men ændrer ikke grundlæggende ved denne sekulariseringsforståelse.

*..(A couple of exceptions, in Britain and the Scandinavian countries, which are so low-key and undemanding as not really to constitute exceptions). Religion or its absence is largely a private matter.*¹⁵⁴

Med reference til *Als so sprach Zarathustra*¹⁵⁵ kunne man foreslå, at det ikke er Gud, som er død, men snarere Kirken. Eller i al fald et kirkebegreb, i hvilket forne tiders potens og autoritet er erstattet med en tilvalgsrolle:

*Different religious traditions lose their capacity to be the binding element of societies and become instead mere options for religious consumers to select for their own private reasons, reasons which are not to be argued about. Thus "democratized," religions enter the marketplace as objects of subjective choices in much the same way as brands of toothpaste and laundry soap.*¹⁵⁶

I den konstantinske æra¹⁵⁷ var den kristne kirke central for Europa. Såvel kejser som konge var af *Guds nåde*, om end latente konflikter mellem det kirkelige og det verdslige regimente var almindelige. *Siden da har religionen i almindelighed og kirken i særdeleshed mistet sit fortolknings- og værdimonopol i den vestlige kulturkreds.* Dette er dog ikke fra alle perspektiver en ulempe:

*Jeg tror at en etter-konstantinsk kirke i et etter-konstantinsk samfunn – les: et religionspluralistisk samfunn – vil ha en unik mulighet til å finne tilbake til den form for kirke nedenfra, som kirken var i sine tre første århundrer.*¹⁵⁸

En indvending mod Taylor's religions- og sekulariseringsbegreber kunne være, at visse organiserede livstydninger og religioner formodentlig er mere anpassede end

¹⁵⁴ Charles Taylor: *A Secular Age*, London 2007p.1

¹⁵⁵ Friedrich Nietzsche: *Also sprach Zarathustra: ein Buch für alle und keinen* (1883), Berlin 1984

¹⁵⁶ Lesslie Newbigin: "Religion for the Marketplace, Christian Uniqueness Reconsidered: The Myth of a Pluralistic Theology of Religions" I *Faith Meets Faith Series in interreligious Dialogue*, New York 1990, p.152

¹⁵⁷ Efter Konstantin den Stores indsættelse af kristendommen som rigsreligion og kirkesynæden i Nikæa 325

¹⁵⁸ Oskar Skarsaune: "Kirkens konstantinske fangenskab – ser vi slutten?" i *Dansk tidsskrift for teologi og kirke*, 2011 nr. 03

andre til en individualistisk verdensforståelse. Den protestantiske kristendom udmærker sig i en eksistentiaalistisk tolkning som hos Søren Kierkegaard ved at rette sig imod *hiin Enkelte*.. I De filosofiske Smuler¹⁵⁹ markeres det, at *Subjektiviten er Sandheden* (og dermed tillige *Usandheden*). Individet er i centrum som i den senere eksistentiaalistie (Sartre m.fl.).

6.5 LIVSSYN I DET SENMODERNE

Det postmoderne samfund er præget af bestemte kulturtræk. Disse kulturtræk fremtræder med tydelighed i det offentlige liv i form af aftraditionalisering og segmentering jævnfør de ovenfor nævnte systemteorier. De fremtræder også i den personlige tilværelse i form af øget individualisering, aftraditionalisering på det personlige plan og frihed. På det værdimæssige plan markerer det måske afsked med en fælles tilværelsesforståelse og værditilskrivning, som overlader den enkelte til kontingensten om end ikke nødvendigvis til relativismen, idet individet tilslutter sig forskellige tilværelsestolkninger.

En sådan proces, i hvilken individet må vælge sit egent standpunkt og bekendtgøre sig med forskellige bud på livssyn og værdi kunne man forvente, at en livssynsdiskurs vil blive central i det kollektive såvel som i det individuelle. Fordi livssyn i det postmoderne ikke længere er overleveret eller fællesskabsorienteret skabes måske muligheden for en meningsfuld udveksling og inspiration.

Her bliver koblingen til Kaj Munk-casen i kapitel 4, persuasions- og læringsteorierne i kapitel 5 og indledningen til Kaj Munk selv som person og forfatter (kapitel 7) særlig relevant. Studiets grundlæggende undren fra kapitel 1.1 bringes i erindring:

*Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede
set i historisk, medalt og persuasivt perspektiv.*

Hvor de seneste kapitler har fokuseret på forskellige teorier og dynamikker skal der nu i kapitel 7 fokuseres på Kaj Munk og selve den indholdsmæssige side af livssynsformidlingsaspektet i dette studie.

¹⁵⁹ Søren Kierkegaard: *Afsluttende uvidenskabeligt Efterskift*, 1846

7.0 KAJ MUNK

Som det tidligere er blevet nævnt har Kaj Munk en særlig betydning i dette studie. Dels er dette tilfældet, fordi en del af EuroPLOT-projektet, som nævnt i kapitel 4, er bygget op omkring Kaj Munk-casen, hvor formidlingen af Kaj Munks tanker, produktion og biografi er i centrum. Dels er dette tilfældet fordi Kaj Munk i sig selv var en inspirerende og på visse områder nybrydende kommunikator og inspirator i forhold til netop den livssynsdiskurs, som er central i dette studie.

Dette studies engagement i Kaj Munk og implementeringen af hans person og produktion i EuroPLOT er en del af en større, nutidig interesse for Kaj Munk. Denne interesse bygger oven på tidligere generationers beskæftigelse med Munks person og forfatter, dramatiker, skribent og i mindre omfang som prædikant. I dag synes det åbenbart, at forskning og mediering i forhold til Kaj Munk er inde i en fertil periode, hvilket bidrager positivt til at frugtbar gøre også dette studies særlige fokus på Kaj Munk, hvor den homiletiske produktion -prædikenerne – er et af omdrejningspunkterne.

Af den nyere Kaj Munk-forskning kan her særligt fremhæves antologierne *Kaj Munk og teologien*¹⁶⁰ og *Kaj Munk – manden og værket*¹⁶¹, som gennem et antal specialartikler fokuserer på bredden og dybden i Kaj Munks produktion. Af den ikke helt nye litteratur kan Marc Auchet's analyser af Kaj Munks dramatik i *De lollandske stjerner : Kaj Munks forfatterskab set på baggrund af hans liv*¹⁶² fremhæves ligesom flere monografier af Per Stig Møller.¹⁶³ De politiske og etiske implikationer af Kaj Munks stillingtagen til besættelsen er behandlet og præsenteret for et internationalt publikum af Søren Dosenrode.¹⁶⁴ Endelig er Kaj Munk Selskabets publikation *Munkiana* leveringsdygtig i et stort antal fine og læsværdige artikler.

¹⁶⁰ S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

¹⁶¹ Søren Dosenrode (red.): *Kaj Munk – manden og værket*, København 2015

¹⁶² Marc Auchet: *De lollandske stjerner : Kaj Munks forfatterskab set på baggrund af hans liv*, København 1997

¹⁶³ Per Stig Møller: *Munk*, København 2000 og *Mere Munk*, København 2003

¹⁶⁴ Søren Dosenrode (red.): *Christianity and Resistance in the 20th Century – From Kaj Munk and Dietrich Bonhoeffer to Desmond Tutu*, Leiden og Boston 2009

I dette studies artikelkorpus (sammenfatningens del 2) foreligger to længere artikler omkring Kaj Munk. Dels *Et Guds under? – Persuasionen i Kaj Munks Prædikener*, som indgår i ovennævnte antologi *Kaj Munk og teologien*¹⁶⁵ og *Kaj Munk – modernitetens prædikant*, som udgør en samlet indledning til Kaj Munks prædikener i anledning af disses offentliggørelse i søgbar, digital form. Disse artikler udmærker sig ved at beskæftige sig med Kaj Munk homiletisk og teologisk betragtet, hvilket tidligere kun i begrænset omfang har været gjort. Hans Raun Iversen har gjort en indsats med at rubricere Kaj Munks prædikener i forhold til den klassiske homiletik¹⁶⁶. Nu er i imidlertid samtlige Kaj Munks kendte prædikener til rådighed i digital, søgbar form, hvilket har givet anledning til nye observationer og erkendelser.¹⁶⁷ Det er denne digitale studieudgave, som omtales i omtalen af EuroPLOT, kap. 4.2.

Nedenfor følger en ganske kort indledning til Kaj Munk, hans livsverden og hans virkningshistorie. En kort, oversigtsregnet indledning til Kaj Munk er imidlertid en tvivlsom affære. Spændvidden og omfanget af Kaj Munks produktion er ganske stor ligesom Kaj Munks inspirationsunivers er righoldigt og hans betydning omdiskuteret. Kaj Munks betydning i et større perspektiv skal diskuteres nedenfor

7.1 KAJ MUNK 1898-1944

Kaj Munk blev født i Maribo på Lolland, mistede tidligt sine forældre og blev adopteret ind i Munk-familien. Kaj Munk havde en svag fysik, men overlevede trods sin konstitution og viste sig snart at have gode evner udi det boglige. I 1924 blev han teologisk kandidat fra Københavns Universitet og samme år ansat som sognepræst i Vedersø i Vestjylland. Her stiftede han i 1929 familie ved ægteskab med Lise Munk og levede en tilværelse, som var præget af hans hjertebørn, den offentlige debat, teatret, skrivelserne, sognet i Vedersø og ikke mindst Lise og de børn, som om til.

Besættelsen i 1940 gjorde et voldsomt indtryk på Kaj Munk, og i årene derefter arbejdede han utrætteligt på at opildne danskerne til selvrefleksion og handling.

¹⁶⁵ S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

¹⁶⁶ Hans Raun Iversen: "Kaj Munk som prædikant" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

¹⁶⁷ Studieudgaven er tilgængelig på: <http://www.kajmunk.hum.aau.dk/>

Snarere end, at Kaj Munk forlod sine tidligere interesser blev de nu bragt ind i den vigtige kam, som for Kaj Munks eget vedkommende endte med henrettelse for tysk hånd på Hørbylunde Bakke 4. januar 1944 – 3 dage efter sin sidste prædiken i Vedersø Kirke.

7.2 KAJ MUNK SOM DRAMATIKER

Allerede tidligt barslede Kaj Munk med sine første dramaer. Et kuriøst eksempel er Kaj Munks ganske korte dialog *En Trætte mellem Fredy (en Kristen) og Udrydd (en Muhamedaner) om Religionen* fra 1908.¹⁶⁸ Måske var der tale om en skoleopgave, men under alle omstændigheder slår det korte stykke tonen an for Munks videre virke: Livssynet er i fokus, og ikke mindst det religiøse perspektiv.

Alle Kaj Munks skuespil er tilgængelige på digitalt i Studieudgaven, hvorfor der ikke vil være specifik reference til hver enkelt nedenfor.

En række skuespil følger i de unge år, hvoraf mange af dem henter inspiration fra bibelske *Pilatus*¹⁶⁹, *Samson*¹⁷⁰, *Judas Iskariot*.¹⁷¹ Men Munk har også plads til det åbenbart lystige, som *Regensprovsten havde en Datter*.¹⁷²

Munk drages dog også af samtiden politiske og etiske diskurser: *En Idealist: Nogle Indtryk fra en Konges Liv* (1923-24) omhandler nok kong Herodes, men i virkeligheden er det idealismen og dens konsekvenser, som er i spil. *I Brændingen* fra 1926 tager Georg Brandes, ateismen og kulturradikalismen til behandling. Igen i den for Kaj Munk så prægnante dialogiske eller polylogiske form, hvor holdninger vendes, brydes og argumenteres så der indholdsmæssigt dannes en bricolage af betydningsselementer, i hvilken centrale livssynsmæssige spørgsmål står til debat. Adskillige andre stykker tager på samme måde fat i samtidige problemstillinger – ofte indsat i en historisk eller bibelsk kontekst, som fæstner dem med et tidløst men samtidig relevant univers.

¹⁶⁸ Stykket er tilgængeligt på: <http://www.kajmunk.hum.aau.dk/>

¹⁶⁹ *Pilatus: Skuespil i 4 akter* af pseudonymet Harald Cajus, 1917

¹⁷⁰ *Samson*, 1917-18

¹⁷¹ Af Dramaet *Judas Iskariotes*, 1918

¹⁷² Fra 1923, studentertiden på Regensen

Den fremrullende nazisme så Kaj Munk som en trussel fra midten af 1930'erne. I *Han sidder ved Smeltediglen* (1938) angribes de nazistiske raceteorier, og Jesus anerkendes netop med sine jødiske træk, hvad enten Hitler bryder sig om det eller ej. I *Før Cannae* (1943) kommenteres indirekte Hitlers magtovertagelse i Europa og sammen med adskillige andre historiske stykker var Munk aktiv i at sætte tidens udvikling til debat.

Et særkende for Kaj Munks dramatik er righoldigheden. Han lader sig ikke fastholde i et politisk, etisk eller religiøst spor, men blander i en holistisk malstrøm alle aspekter sammen i en livssynsdiskurs, hvor man kan argumentere for, at Kaj Munks dramatik i sin helhed danner et eksistentielt diskursunivers. Som sådan er Kaj Munks dramatik overordentlig interessant i livssynsmæssigt perspektiv.

Et særligt stykke, som bør fremhæves, er *Kærlighed* fra 1926. Her beskæftiger Kaj Munk sig med kærligheden i såvel dens transcendente som dens immanente akse. Præsten Kargo kan ikke tro på Kristus, men tjener sin menighed og betragter, hvordan troen hjælper dem. Kargo indleder et forhold til en gift kvinde, hvilket her mødes med en vis forståelse. *Kærlighed* blev skrevet samme år som Kaj Munks posthumt udgivne brevroman *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer*,¹⁷³ hvor han beskriver betagelsen, forelskelsen og de deraf følgende refleksioner i forhold til en vens hustru. En væsentlig overvejelse har været,¹⁷⁴ om man i Kargo kan se et præstespejl af den uge pastor Munk selv. Man kan argumentere for dette syn, men prædikener og prædikenfragmenter fra de samme år synes ikke umiddelbart at støtte denne antagelse. At Munk selv havde sine indre kampe med netop *Kærlighed* synes dog støttet af det faktum, at det første gang opførtes i 1935 og tillige findes i flere varianter, hvor særligt slutningen genarbejdes.

Endelig må Kaj Munks nok mest populære og kendte stykke *Ordet* fra 1925 bemærkes. Stykket kom i folkeje gennem Carl. Th. Dreyers prisbelønnede filmatisering.¹⁷⁵ Den unge kone Inger er død i barselsseng. Lægen, præsten, pigens far og andre diskuterer forholdet mellem troen, miraklet, videnskaben og skæbnen, indtil den vanvittige Johannes på Jesu ord træder ind og oprejser den døde. I et livssynsperspektiv er stykket således mere end et mirakelspil. Her præsenteres og

¹⁷³ Kaj Munk: *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer*, København 2001

¹⁷⁴ Dette diskuteres bl.a. hos Richardt Riis: "Følelsernes teologi" hos Munk i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

¹⁷⁵ Carl Th. Dreyer: *Ordet*, 1955. Sort/hvid.

brydes forskellige livssyn med relevans fra og for Kaj Munks samtid. Således aktualiseres igen hos Munk diskussionen om det hele liv.

7.3 KAJ MUNK SOM FORFATTER

Fra Kaj Munks hånd foreligger flere værker af romanagtig karakter. Ligesom i tilfældet med dramatikken er det meste til fri rådighed i den digitale Studieudgave.

Vedersø-Jerusalem tur-retur fra 1934 er en rejseskildring fra en tur til det hellige land, gennem et Europa hvor fascismen var ved at etablere sig. Rejseskildringen er fyldt med mange betragtninger og overvejelser ikke mindst af national karakter.

De to erindringsværker *Foraaret saa sagte kommer* og *Med Sol og megen Glæde*, begge udgivet 1942, er af uvurderlig betydning som kilde til Kaj Munks liv og selvforståelse. Herudover skrev Munk den først i nyere tid udgivne udgivne brevroman *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer*,¹⁷⁶ som er omtalt ovenfor i kap.7.2.

Kaj Munks forfattervirksomhed indskrænkede sig dog ikke her til. Som fast skribent på Jyllandsposten kommenterede han sin samtid med skarp pen. I Studieudgaven er et stort antal artikler fra 1931 til 1943 tilgængelige. Emnekredsen her er i tråd med Kaj Munks konceptuelle bredde, som den er beskrevet ovenfor i kap.7.2 omkring dramaerne. En bred portefølje af artikler om politiske, religiøse, nationale og aktuelle emner. Allerede fra 1932 kommenterede Munk for eksempel Hitlers magtposition i Tyskland.¹⁷⁷ Diskussionen omkring krig, pligt, modstand, kristendom og pacifisme kom tilbagevendende i fokus gennem hele perioden. Andre emner er boganmeldelser, mindeord, kristendom, skolespørgsmål, samfund. Alt i alt en stor journalistisk indsats, som oftest i brevkassens eller kronikkens form.

7.4 KAJ MUNK SOM LYRIKER

¹⁷⁶ Kaj Munk: *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer*, København 2001

¹⁷⁷ Artikel I Jyllandsposten 6/9 1932

Kaj Munk forfattede en mindre, lyrisk produktion. Mest kendt er *Den blaa Anemone*, som efter flere gennemskrivninger blev udgivet i 1943.¹⁷⁸ Her forbindes Munks klassiske skabelsestro med oplevelsen af fremmedhed og hjemve i det vestjyske. Anemonen i Vedersø præstegårdshave afspejler Guds tilstedeværelse i det immanente, selv hvor følelserne er ambivalente.

Et andet væsentligt digt er *Mester med den tunge Tornekrone* fra 1942. Kaj Munks stærke kaldsbevidsthed verbaliseres her. Han må gå i Kristi spor som på vejen til Golgatha. Imidlertid er det svært, for det elskede, kone og børn, kæmper om pladsen i hjertet. Med tanke på henrettelsen af Munk få år efter kan *Mester med den tunge Tornekrone* næsten opfattes programmatisk. Kaj Munk havde martyriet med i sin livsforståelse som en potentiel mulighed, men var i samme moment bundet til livet i overbevisende grad.

7.5 KAJ MUNK SOM PRÆDIKANT

Præstekaldet lå dybt i Kaj Munks selvforståelse og hermed også kaldet som prædikant. Man kan argumentere for, at Kaj Munk *var* præst snarere end at han *arbejdede* som præst. Det gennemsyrrer direkte eller indirekte hele Munks produktion lige fra den 10-åriges *En Trætte mellem Fredy (en Kristen) og Udrydd (en Muhamedaner) om Religionen*¹⁷⁹ og til den sidste prædiken, afholdt stående ved siden af prædikestolen i Vedersø Kirke 1. januar 1944.

I sin levetid fik Munk udgivet flere prædikensamlinger: *Ved Babylons Floder*¹⁸⁰ og *Med Ordets Sværd*.¹⁸¹ Begge prædikener fik undertitlen *Danske Prædikener*, hvilket må forstås som en kommentar til den tyske besættelse. En lille udgivelse ved navn *Tre Prædikener*¹⁸², indeholder prædikener med et nationalt tema. Den sidstnævnte blev samme år udgivet på svensk som et kampskrift mod nazismen. Efter Kaj Munks

¹⁷⁸ Flere udgaver er tilgængelige i Studieudgaven

¹⁷⁹ Omtalt i kap. 7.2

¹⁸⁰ København 1941

¹⁸¹ København 1942

¹⁸² 1943. Blev også udgivet på svensk: *Kristus og Danmark*, 1943

død og befrielsen udkom *I Guds bismer*¹⁸³ og endelig *Kaj Munk Mindeudgave*¹⁸⁴ fra 1948.

Efter disse udgivelser har der været stor tavshed omkring Kaj Munks homiletiske produktion. Hertil kan man angive flere årsager:

For det første var Kaj Munk ikke samtidig med den teologiske tradition i hans samtid. Under krigen blev hans teologi stærkt kritiseret af blandt andre den kendte tidehvervsmand Knud Hansen¹⁸⁵ og sidenhen, posthumt af svenskeren Geo Hammar¹⁸⁶ og af en anden tidehvervsteolog, Adolf Drewsen Christensen.¹⁸⁷ Kaj Munks teologi blev ganske affejet. Med Drewsen Christensens ord:

*At beskæftige sig med religiøse problemer hos Kaj Munk er at færdes i forvirringens og selvmodsigtens jungle. Den splittethed og uligevægt, der beherskede hans psyke og forestillingsverden, når her sit klimaks.*¹⁸⁸

Kaj Munk var dog ikke ganske uden støtter som udgivelserne af H.H. Siegumfeldt¹⁸⁹ og Niels Nøjgaard¹⁹⁰ tydeligt markerer. Disse bidrag blev dog også hårdt fejtet af bordet som *kirkelig ønsketænkning*,¹⁹¹ hvilket i vide kirkelige kredse synes at være blevet det dominerende syn på Kaj Munk blandt teologer. Kaj Munks anerkendte digt *Den blaa Anemone* har da også først i de seneste år fundet nåde til optagelse i Højskolesangbogen.

I et kontrafaktisk lys kunne man have tiltænkt Kaj Munk og hans forkyndelse en større interesse og støtte i en missionsk sammenhæng. Her trådte Munks indgroede modstand mod såvel forsamlingshuset som missionshuset ind. Endskønt Munk antyder, at han gerne kunne være blevet missionsmand, var dette ham dog ikke muligt:

¹⁸³ København 1945

¹⁸⁴ København 1948

¹⁸⁵ Knud Hansen: *Forkyndelsen I Kaj Munks forfatterskab*, København 1942

¹⁸⁶ Geo Hammar: *Livsproblemet hos Kaj Munk*, Stockholm 1945

¹⁸⁷ Adolf Drewsen Christensen: *Ridderen I munkekutte – religiøse problemer hos Kaj Munk*, København 1949.

¹⁸⁸ Adolf Drewsen Christensen: *Ridderen I munkekutte – religiøse problemer hos Kaj Munk*, København 1949, p.7

¹⁸⁹ H.H. Siegumfeldt: *Kaj Munk – en Mand og hans Daad*, Aalborg 1945

¹⁹⁰ Niels Nøjgaard: *Ordets Dyst og Daad*, København 1946

¹⁹¹ Adolf Drewsen Christensen: *Ridderen I munkekutte – religiøse problemer hos Kaj Munk*, København 1949, p.9

*Mine Landsmænd, jeg kender en Præst, der sommetider har bedt til Gud, om han ikke maatte blive Missionsmand. Han synes, han trænger saa inderligt til det. Men Gud har hvergang svaret Nej. "Maaske du kan faa Lov til det engang," siger han; "men der er Sider i din Natur, som i saa Fald maatte kappes af, og som jeg foreløbig har Brug for, der hvor du er." Til at være sand Missionsmand kræves der en stor Portion Umenneskelighed.*¹⁹²

Sammenfattende kan man sige, at Kaj Munks forkyndelse satte sig mellem to stole. Han kunne hverken fuldstændig forenes med en klassisk, missionsk teologi, som han dog dragedes af, eller samtidens almene teologiske diskurs, ved hvilken han væmmedes. En væmmelse, som syntes gensidig.

For det andet syntes det idehistoriske klima efter anden verdenskrig at have svært ved at goutere Munks kobling af kristendom, nation og modernitet, ligesom det ud fra et kulturradikalt perspektiv fra 60'erne og fremefter har været svært at anerkende Kaj Munks konservative verdenssyn og ikke mindst hans insisteren på, at politik og religion ikke er adskilte kar.

Kaj Munk har som prædikant således ikke syntes salonfähig i en længere årrække. Hans prædikener har udfordret ved ikke at være strengt centreret om det kristelige – men samtidig kan de næppe rubriceres som politiske eller moralske i egentlig forstand. Som nævnt i kap. 7.0 er interessen imidlertid i de senere år blusset op. Her kan henvises til Hans Raun Iversens overbevisende indsats i forhold til analyse og kategorisering af Kaj Munks prædikener og til de erkendelser, som er kodificeret i dette studies artikelkorpus. Her foreligger to længere artikler omkring Kaj Munk. Dels *Et Guds under? – Persuasionen i Kaj Munks Prædikener*¹⁹³ og *Kaj Munk – modernitetens prædikant*,¹⁹⁴ som udgør en samlet indledning til Kaj Munks prædikener i anledning af disses offentliggørelse i søgbar, digital form. Disse artikler gør samtidig brug af det store antal nye prædikener og -fragmenter, som er blevet til rådighed gennem digitalisering og arkivering på Kaj Munk Forskningscentret.

Ud fra en indholdsmæssig betragtning kan Kaj Munks forkyndelse ses som en interessant og nytænkende kombination af klassisk, luthersk kristendom, med visse missionske takter, og så en forkyndelse, som er dybt fokuseret på moderniteten og på om muligt at konfrontere og implementere det kristelige med det moderne

¹⁹² Prædiken til 22. søndag efter Trinitatis, 9. november 1941

¹⁹³ I S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

¹⁹⁴ Afventer udgivelse som indledning til Kaj Munks prædikener i Studieudgaven

paradigme. Som beskrevet fyldigere i artiklen *Kaj Munk – modernitetens prædikant* sætter Kaj Munk sig bevidst imellem de to anerkendte positioner: Han nægter på den ene side at tilslutte sig en klassisk kristendom, som ikke forholder sig reelt til moderniteten. På den anden side nægter han at tilslutte sig en revideret kristendom på modernitetens betingelser.

Dermed skaber Kaj Munk et umådelig interessant rum i sin forkyndelse. Klassiske kristne temaer som miraklet, opstandelsen, Guds vilje, teodice og etik behandles i en proces, som på mange måder minder om teatrets dialektik: Positioner gennemspilles i et næsten retorisk *inventio*, hvor Hitlers hære og Pilatus soldater konceptuelt kombineres og spilles ud imod hinanden. Kaj Munks fjende er på mange måder moderniteten. Det antropocentriske verdensbillede, som endnu brødes med landlivets traditionalisme i Vedersø. Over for moderniteten står *den gamle Gud*, som den Peter priser i slutningen af *Ordet* efter Ingers opvækkelse. Samtidig er Kaj Munk stadig barn af den samme modernitet, hvorfor hans forkyndelse må argumentere i en retorisk forstand, fordi den kirkelige tradition nu ikke kan overskygge den homiletiske diskurs.

7.6 KRIGEN, HELTEN OG EFTERMÆLET

Som beskrevet ovenfor var Kaj Munk en central person i det danske åndsliv under besættelsen. Fra selv at have været tiltrukket af fascismens tilsyneladende evne til at skabe orden i Europas sociale kaos erkendte Munk i løbet af 30'erne, at navnlig den antisemitiske dagsorden var ham uacceptabel. Jesus kunne for Munk kun forstås som *jøden Jesus*.

Under krigen blev Kaj Munk et ikon for en folkelig modstand. 30'ernes afrustning, den hastige overgivelse og samarbejdsregeringen fik Kaj Munks sarkasme og satire at føle. Samtidig var det klart, at Munk ikke var nationalist på en måde, som indebar had og ringeagt for det tyske folk, men som på næsten grundtvigsk vis så et transcendent ansvar på den enkelte for det land, som var givet.

Efterhånden som advarslerne mod Kaj Munk om at dæmpe sin kritik af besættelsesmagten tog fart kom han gennem sine mange skrivelser, prædikener, dramatik og foredrag til at stå som ikke-voldelig spydspids mod den. Som nævnt i

kap. markerede digtet *Mester med den tunge Tornekrone* fra 1942 en åben erkendelse af den fare, han befandt sig i. Men samtidig ligger der her, som talrige gange i Munks øvrige produktion, en erkendelse af martyriets mulighed og tilmed nødvendighed. Man skal dog næppe forstå Kaj Munks handlinger derhen, at ønskede martyriet.

Ved Kaj Munks død blev han hædret i såvel den nationale presse som i den illegale presse. Han havde talt Berlin midt imod med de deraf følgende konsekvenser. Dermed blev Munk på mange måder et ikon for den mere passive, ikke-voldelige modstand, som trods alt var den mest udbredte i krigsårene.

Selvom Kaj Munk på denne måde blev et ikon for sin samtid kan man spørge, om der i denne glorificering ikke samtidig implicit ligger en arkivering? Som ovenfor nævnt mødte navnlig Kaj Munks forkyndelse og visse af hans dramaer hård kritik. Samtidig kunne hans nationale heltestatus lægge sig i vejen for, at en egentlig debat omkring hans budskaber kunne føre til dybere erkendelser ud fra hans forlæg.

I nyere tid er Kaj munks eftermæle taget op af blandt andre Per Stig Møller¹⁹⁵ ligesom en politisk bevågenhed har sikret midler til såvel bevarelsen af Vedersø Præstegård som museum, finansiering af digitaliseringen af Kaj munks produktion på Kaj Munk Forskningscentret og endelig tilføjes af Kaj Munks drama *Ordet* fra til Kulturministeriets kanon for scenekunst. Det kan dog i den forbindelse diskuteres, hvorvidt denne politiske opmærksomhed på Kaj Munk og hans eftermæle har været den optimale baggrund for en uhildet beskæftigelse med Kaj Munk, hvor også hans mere kontroversielle betragtninger inddrages. I forhold til den nyere forskning henvises til oversigten i kap 7.0.

7.7 KAJ MUNK OG LIVSSYNET

Med perspektivet fra de foregående kapitler kan det diskuteres, i hvilket omfang og på hvilken måde Kaj munk meningsfuldt kan give inspiration til en nutidig livssynsdiskurs.

Først må det holdes for øje, at nutidens paradigme adskiller sig fra Kaj Munks samtid. Mens Kaj Munk stod i overgangen mellem et traditionelt, præmoderne og et

¹⁹⁵ Per Stig Møller: *Munk*, København 2000 og *Mere Munk*, København 2003

moderne paradigme står vi nu i transitionsfasen fra det moderne til det postmoderne, som det argumenteres i kap.6. Følgelig stod Munk på mange måder i en anden kontekst, men paradigmeskiftet, som Kaj Munk tiltaler, er et fælles vilkår. Derfor kan der argumenteres for, at vi har megen inspiration at hente i forhold til at kommunikere ud fra den *via media*, hvor det nye paradigme hverken negligeres eller tilbedes. Hvor der med større eller mindre skepsis søges efter svar med genklangen af Pilatus' klassiske spørgsmål: *Hvad er sandhed?*¹⁹⁶ Og samtidig fokuseres på den andel del af, nemlig hvad der står værdimæssigt fast, men Munks *dictum in memoriam*: *Aldrig, aldrig, aldrig spørge om det nytter, blot om det er sandt*. Med det i erindring kan et antal enkeltemner udskilles, hvor Kaj Munk kan være til stor inspiration på det livssynsmæssige område. Dette vil dog føre for langt i forhold til omfanget af denne sammenfatning.

Slutteligt kan det diskuteres, hvorvidt Kaj Munk med vægtig inspiration til en nutidig livssynsdiskurs i virkeligheden bør indlemmes i det gode selskab med to andre førende teologer, som har påvirket eftertiden åndsliv. Her tænkes på Søren Kierkegaard (1813-1855) og N.F.S. Grundtvig (1783-1872). Dette skal perspektiveres yderligere i kap. 11.

¹⁹⁶ Johannesevangeliet 18,38

8.0 STUDIETS ARTIKLER – KATEGORISERING OG PRÆSENTATION

Her henvises til de 14 artikler, som er aftrykt i sammenfatningens del 2, og som udgør den forskningsmæssige tyngde i hosliggende studie.

Ud af disse artikler er 11 monografiske, mens 3 artikler er forfattet i samarbejde med henholdsvis Mathias Grund Sørensen, Sandra Burri Gram Hansen, Lasse Burri Gram Hansen og Peter Øhrstrøm.

En enkelt artikel *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*¹⁹⁷ er ikke inkluderet i artikelsamlingen grundet et større antal medforfattere.

8.1 STRUKTUR

Som nævnt allerede i kap.1 demonstreres studiets faglige styrke og innovation først og fremmest i det korpus af artikler, som udgør denne sammenfatnings 2. del. Det er klart, at et ph.d.-studie opbygget omkring en omend forholdsvis omfangsrig samling af kortere akademiske arbejder kan kritiseres for at mangle den sammenhæng, som et traditionelt afhandlingsbaseret studie normalt har. Hvad der derved kunne foretrækkes i strukturel klarhed kan dog i noget mål opvejes i den mere kontekstspecifikke og præcise tilgang i artiklerne.

Med denne opbygning af studiet i mente er det væsentligt at danne overblik over artiklerne og derved at forstå deres indbyrdes konsistens og dynamik. Her skal der derfor redegøres kort for artiklernes struktur

¹⁹⁷ R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

I sammenfatningens 2. del er de relevante artikler kategoriseret efter kronologi i forhold til affattelsestidspunkt. Hvor flere artikler har været under udarbejdelse i samme periode er det indleveringstidspunktet, som har været afgørende.

Det er naturligvis muligt at problematisere en sådan simpel, kronologisk kategorisering. Med reference til George Lakoff's tænkning¹⁹⁸ omkring kategoriseringens metaforik kunne man let forestille sig flere andre kategoriseringer, som også kunne være såvel nogenlunde intuitive som overbevisende. Det kunne for eksempel være en rækkefølge bestemt efter artiklens relevans i forhold til bestemte videnskabelige paradigmer eller et bestemt forskningsprojekt.

Som bidrag til overblikket er artiklerne nedenfor kategoriseret efter en primær kobling i tre emnemæssige *loci*:

A: Artikler, som har en tæt tilknytning til EuroPLOT-projektet med særligt fokus på Workpackage 5, PLOTLearner Development.

B: Artikler, som i særlig grad fokuserer på *The Conceptual Pond* som et supplement til Workpackage 5.

C: Artikler, som tager afsæt i en kirkelig kontekst og artikler som forholder sig til Kaj Munk, som er relevant i forhold til Kaj Munk-casen i Workpackage 5.

¹⁹⁸ George Lakoff: *Women, Fire and Dangerous Things – What Categories Reveal about the Mind*, Chicago 1990

TABEL:

A	B	C
INTERFACE OF IMMERSION-EXPLORING CULTURE THROUGH IMMERSIVE MEDIA STRATEGY AND MULTIMODAL INTERFACE	THE CONCEPTUAL POND – APPLICATION FOR SELF-MONITORING & EVALUATION A PERSUASIVE TOOL FOR ASSESSING NON-QUANTITATIVE DATA USING SEMANTICS	ASPECTS OF ETHOS AND CREDIBILITY IN CHRISTIAN PRESENCE IN CYBERSPACE ARTIKEL VED CHURCH AND MISSION IN MULTIRELIGIOUS THIRD MILLENIUM
PLOTLEARNER V.3: THE KAJ MUNK CASE	THE CONCEPTUAL POND – A PERSUASIVE TOOL FOR QUANTIFIABLE QUALITATIVE ASSESSMENT	MOBILE PERSUASION OR AREOPAGOS ON THE MOVE? @MARIAJOHANPETER CHURCH IN MY POCKET
MEDIATING KAJ MUNK USING PERSUASIVE LEARNING	INTUITIVE SURVEYING & QUANTIFICATION OF QUALITATIVE INPUT THROUGH THE CONCEPTUAL POND	EASTER ON TWITTER – A DIGITAL PILGRIMAGE ON THE MOBILE
IMMERSIVE LAYERS DESIGN – EXPLORING CULTURE THROUGH A PERSUASIVE MULTIMODAL INTERFACE	CONTINUOUS LEARNING FEEDBACK – SHAPING TEACHING THROUGH REALTIME	ET GUDS UNDER? – PERSUASIONEN I KAJ MUNKS PRÆDIKENER
CONTENT, CONTEXT & CONNECTIVITY		KAJ MUNK – MODERNITETENS PRÆDIKANT
		INDIRECT MESSAGE – THE PERSUASION THEORY OF SØREN KIERKEGAARD

TEMATISK

KATEGORISERING AF ARTIKELKORPUS

Det er ud fra ovenstående tabel tydeligt, at overvægten af artikler har fokus på specifikke problemstillinger, som har relevans i forhold til EuroPLOT-projektet, som dette er præsenteret i kap. 4. Disse problemstillinger er dog ikke bygget på isolerede cases, men har en høj generaliseringsgrad, hvorfor den faglige diskurs da også er med til at lede imod de artikler, som fokuserer mere konkret på det livssynsmæssige. Studiets undren fra kap.1.1. er altså bestandigt i spil, men i et vist omfang i en indirekte form.

Den kronologiske kategorisering kan hævdes at understøtte en intuitiv overskuelighed, som integrerer den faglige progression. En progression, som også afspejler en tidlig erkendelsesproces, som er en del af udkommet i en flerårig studieproces. Det er samtidig naturligt og tydeligt, at der findes mange eks- eller implicitte referencer i erkendelse på tværs af de forskellige artikler, hvilket alt andet lige vanskeliggør en stringent tematisk inddeling.

Her vil nu følge en redegørelse for sammenhængen mellem de forskellige artikler, den kontekst, i hvilken de er blevet til, og de problemstillinger, som hver enkelt artikel tiltaler.

8.2 KONTEKST

Som nævnt i indledningen til denne sammenfatning grunder det oprindelige faglige fundament bag dette ph.d.-studie sig på kompetencer indenfor såvel en IT-faglig som en teologisk ramme. Det har derfor været naturligt, og ønskeligt jf. ovenstående problemformulering, at implementere ph.d.-studiets forskning og erkendelser inden for kontekster, hvor der har været faglig interesse for netop denne kobling af flere fagligheder.

Det har derfor været naturligt, at artiklerne har fundet deres faglige relevans inden for konferencer og publikationer, som er af en vis bredde. Her kan kært nævnes:

- Forskning i persuasive systemer
- Forskning i IT og læring
- Museumsforskning og informationsarkitektur
- Forskning i idebaseret kommunikation
- Kaj Munk

Herudover har hosliggende studie en betydelig forankring i EuroPLOT-projektet¹⁹⁹. Flere artikler er forfattet med primært fokus på de faglige og metodiske udfordringer i dette projekt, ligesom flere er forfattet til afslutningskonferencen for dette forskningsprojekt, IWEPLET²⁰⁰, Cypem 2013.

Et antal artikler er forfattet til faglige sammenhænge, hvor terminologi og paradigme ikke er direkte sammenlignelige med den grundlæggende tradition, som ligger inden for akademisk skrivning på netop Center for Computermedieret Epistemologi. I respekt for disse andre faglige traditioner er artiklerne sprogligt formuleret og formateret i overensstemmelse med den relevante faglige kontekst.

8.3 KONSISTENS

Som det er nævnt i forordet i kap.1 er der et væsentligt element af tværfaglighed dette studies artikler. Det gør sig gældende i selve artiklerne i afhandlingens 2. del, men også i de faglige diskurser, som er blevet præsenteret her i sammenfatningens 1.del.

Der er derfor valgt kort at præsentere fire emneområder i kapitlerne 2 til 7 som en art prolegomena i forhold til artiklerne. Her introduceres en del centrale og understøttende perspektiver med den henblik, at der faciliteres en mere konsistent og sammenhængende forståelse af artiklerne i almindelighed og af studiets overordnede perspektiv i særdeleshed.

Det kan diskuteres, hvorvidt disse indledende kapitler burde være flere eller mere uddybende. Imidlertid har der også bestået et hensyn til overblikket. At artiklerne indeholder et antal forskellige fagligheder såvel som flere paradigmatisk og metodemæssige indfaldsvinkler afspejler bredden i studiet. En bredde, som har måttet afgrænses ud fra intentionen om, på den ene side at håndtere problemstillingens kompleksitet uden unødigt reduktionisme, og på den anden side at tilvejebringe et meningsfuldt overblik ved at afskære digressioner og perspektiver, som ville føre for vidt i forhold til artiklens eller studiets rammer.

En sådan fremgangsmåde kunne problematiseres som arbitrær. Det har imidlertid ud fra den enkelte artikels kontekst været nødvendigt at fastholde fokus, hvorfor der i

¹⁹⁹ www.eplot.eu

²⁰⁰ www.iweplet2013.eu Konference afholdt på Cypem 2013

forhold til den enkelte artikels *inventio* har været tale om argumenterede til- og fravalg i forhold til artiklens *dispositio*.²⁰¹ Fokus har været på den enkelte artikels funktion og kontekst, hvorfor et bredere fagligt vue ind imellem har måttet vige for relevans og præcision.

Intentionen med det samlede korpus af artikler har således været at danne en mosaik af ikke ganske ensartede betydningselementer, som tilsammen belyser væsentlige problemstillinger i relevant forskningsmæssigt perspektiv. Artiklernes forskellighed til trods turde der bestå en konsistens i forhold til de centrale faglige problemstillinger og den undren, som allerede defineres i kap.1.1:

*Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede
set i historisk, medialt og persuasivt perspektiv?*

²⁰¹ Med reference til Quintilians fem retoriske forarbejdningsfaser. Jan Lindhardt: *Retorik*, København 1996 p.55

9.0 TESER I PERSPEKTIV

Som nævnt i afsnit 1 ligger der en fundamental undren til grund for dette studie:

*Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede
set i historisk, medialt og persuasivt perspektiv?*

Det er i virkeligheden først muligt meningsfuldt at reflektere omkring denne undren, når den faglige baggrund og erkendelserne fra artiklerne i dette studie foreligger i diskuteret og argumenteret form. Nedenfor skal derfor fremsættes et antal teser, som skal bidrage til en afklaring af det faglige felt. Nogle teser kan problematiseres som delvist overlappende. Dette er bevidst, idet klarhed og enkelthed i teserne vægtes over en helt konsistent disposition.

TESE 1: KAJ MUNK-CASEN ER MEGET CENTRAL I EURO PLOT

Kaj Munk-casen er en helt central case i EuroPLOT-projektet fordi såvel indhold som formidlingsunivers afspejler en kompleksitet, som matcher virkelighedens kompleksitet.

Ud af de fire use cases i EuroPLOT udmærker Kaj Munk-casen sig i forhold til kompleksitet. Denne kompleksitet i forhold til såvel struktur og kontekst som til læringsmål er af væsentlig betydning for, at casen kan fungere som konkret inspiration for fremtidige læringsprojekter, hvor læringskonteksten er et reallivsunivers.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj munk Using Persuasive Learning (8),

Content, Context & Connectivity (11),

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14).

Som det er beskrevet ovenfor i kap.4 indeholder EuroPLOT-projektet²⁰² et antal unikke use cases, hvor de grundlæggende mediale og læringspædagogiske paradigmer i EuroPLOT implementeres. Som nævnt er der tale om fire forskellige cases, som på hver sin måde udnytter en persuasiv metodik i forhold til at udruste og inspirere en større eller mindre gruppe brugere:

- Undervisning og træning i databaseelementet SQL.²⁰³
- Undervisning og træning i håndtering af kemiske stoffer.²⁰⁴
- Undervisning og træning i klassisk hebræisk sprog og grammatik.²⁰⁵
- Undervisning og engagementsskabelse i Kaj Munks univers.²⁰⁶

Denne forsimplede, men valide, opregning af intentionen for læringsprocessen i de fire cases afslører umiddelbart, at Kaj Munk-casen skiller sig ud. Det gør den på flere konkrete områder, som det her skal bemærkes:

For det første kan det bemærkes, at lærings- og undervisningselementet nok er fælles for alle fire cases. Samtidig må det dog bemærkes, at undervisningens og læringens karakter og intention må defineres ganske forskelligt i forhold til de konkrete kontekster. Der er tale om læringsprocesser og kompetenceudvikling i alle tilfælde, men den er af forskellig karakter. Dette bliver tydeligt ved en indholdsanalyse. I Kaj Munk-casen behandles væsentlige emner indenfor det livssynsmæssige område af såvel etisk, politisk som religiøs karakter. Kaj Munks store tematiske og genremæssige bredde indenfor dramatik, prosa, lyrik og prædiken bidrager til, at disse emner belyses og diskuteres under en flersidet af relevante betragtningssvinkler.

I de to første cases er der tale om læring inden for områder, hvor curriculum er ganske velafgrænset og veldefineret. SQL og et bestemt antal kemiske processer.

²⁰² R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

²⁰³ Mekala Soosay & Jaroslava Mikulecka: *Case Study: Applying Persuasive Principles to Influence Students in Adopting Deeper Learning Approaches*, IWEPLET 2013

²⁰⁴ Margrethe Winther Nielsen & Ilaria De Rosa Carstensen: *Case Study: Chemical Handling – PLOTmaker for Training in Exposure Scenarios under REACH*, IWEPLET 2013

²⁰⁵ Nicolai Winther-Nielsen: *PLOTLearner as Persuasive Technology: Tool, Simulation and Virtual World for Language Learning*, IWEPLET 2013

²⁰⁶ C. Grund Sørensen, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm: *Case Study: Kaj Munk: Using Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

I hebræisk-casen udvides læringsområdet, idet principielt enhver klassisk hebræisk tekst kan inddrages. Der er dog stadig tale om sproglæring isoleret set med læringsindhold eksklusivt relateret hertil.

I Kaj Munk-casen øges omfanget af læringsmaterialet betragteligt. Hele Kaj Munks omfattende produktion jævnfør kap.7, er omfattet. Samtidig indgår et vægtigt korpus af meta-indhold i form af blandt andet tidshistorie, virkningshistorie, kommentarmateriale og alternative diskurser omkring Munks fokusområder.

Det forekommer ud fra denne opregning indlysende, at Kaj Munk-casen i et indholdsperspektiv breder sig betragteligt videre end de øvrige tre cases.

For det andet adskiller læringsmålene i Kaj Munk-casen sig grundlæggende fra de læringsmål, som er gældende for de tre andre cases:

Læringsmålet for undervisning og tests omkring SQL-databaser er naturligt nok, at studenten er i stand til at afkode og producere egne databaseelementer baseret på SQL.

I forhold til håndteringen af kemiske stoffer (DHI Group) er læringsmålet at der ikke foretages handlinger, som kan resultere i farlige situationer.

I forhold til hebræisk-casen er læringsmålet, at den studerende både forstår de grammatiske regler, forstår ord og øver sig i at identificere syntaks og modus.

I Kaj Munk-casen er læringsmålet treleddet: For det første gør der sig et klart motivationshensyn gældende. Motivation udgør et implicit læringsmål grundet læringskonteksten. For det andet er bekendtskabet med og fordybelsen i Kaj Munks univers (bredt forstået som ovenfor) bærende. For det tredje er selve refleksionen og diskussionsprocessen omkring Kaj Munks holdninger og perspektiver et konkret læringsmål.

Jævnfør denne opregning er det tydeligt, at også i forhold til læringsmål består der en forøget diversitet og eo ipso kompleksitet i relation til Kaj Munk-casen.

For det tredje adskiller de observerede læringsmål sig i de fire cases. Observerede læringsmål defineres her, med inspiration fra Bigg's & Collis' SOLO-taxonomi²⁰⁷ (Structure of Observed Learning Outcome) hvor netop observationen og identifikationen af opnåede læringsmål er i fokus.

²⁰⁷ J. Biggs & C. Tang: *Teaching for Quality Learning at University*, (3.rd ed.), Buckingham, SRHE and Open University Press 2007

I forhold til SQL-databaserne er det enkelt at observere fremskridt, idet der til undervisningen er tilknyttet øvelser, som automatisk evaluerer den enkeltes fremskridt og status.

I forhold til håndteringen af kemiske substanser gør en tilsvarende tilgang sig gældende. Tests simulerer scenarier i den virkelige verden og evaluerer derved den erhvervede viden.

I hebræisk-casen observeres og evalueres den studerendes fremskridt automatisk gennem den tilknyttede applikation.

Evaluerings af læringsmål er mere kompleks i forhold til Kaj Munk-casen hvilket afspejler kompleksiteten i ovennævnte læringsmål. Faktuel viden om Kaj Munk og hans produktion kan evalueres gennem diverse tests, mens refleksionen på meta-niveauet fordrer en kvalitativ evalueringsform. Af denne årsag er The Conceptual Pond-applikationen^{208 209} som nævnt i kap.4 udviklet til brug i forbindelse med Kaj Munk-casen. Samtidig er det klart, at i og med, at casen sværere lader sig integrere i et klassisk empirisk undersøgelsesdesign end de øvrige cases vil også afrapporteringen afspejle den større kompleksitet.

For det fjerde implementeres de fire cases i ganske forskellige læringsøkologier:

SQL-casen er indlejret i et konkret kursus på et konkret universitetsstudie.

Projektet omkring håndtering af kemiske stoffer retter sig eksklusivt imod en nogenlunde veldefineret gruppe medarbejdere, som har adgang til de nævnte kemikalier.

Hebræisk-casen retter sig imod studerende af klassisk hebræisk på universitetsniveau, hvilket overvejende udgøres af teologistuderende. Hebræisk indgår som del af det faste curriculum.

Kaj Munk-casen har i modsætning til de andre cases en mere omfattende læringsøkologi. Den omfatter Kaj Munks Præstegård i Vedersø, skoler, universiteter, turister og forskere.

²⁰⁸ Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment" i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013

²⁰⁹ Christian Grund Sørensen: *Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input Through the Conceptual Pond*, IWEPLET 2013

På baggrund af de fire ovenstående punkter kan det konstateres, at Kaj Munk-casen er en helt central case i EuroPLOT-projektet. De tre andre cases operer med et begrænset materiale, begrænsede læringsmål, relativt enkle evalueringsprocesser inden for overskuelige læringsuniverser, Kaj Munk-casen udmærker sig ved en kendelig kompleksitet indenfor såvel indhold som formidlingsunivers.

Kaj Munk-casen kan dermed forstås som helt central i EuroPLOT-projektet, fordi en flerhed af tilgange er integreret i casen. Hermed afspejler selve casen virkelighedens kompleksitet i højere grad end de tre andre cases, som hver især opererer i et reduceret læringsunivers. Man må derfor forvente, at udbyttet af netop erkendelserne knyttet til Kaj Munk-casen er meningsfulde i forhold til bredere og mere indholdsrige diskurser, som derved afspejler virkelighedens kompleksitet.

På den baggrund kan man ganske meningsfuldt argumentere for, at Kaj Munk-casen er endda særdeles central i forhold til EuroPLOT-projektets sigte om at afklare og facilitere anvendelsen af persuasive principper i læringssammenhænge. I og med, at mange læringssammenhænge indenfor blandt andet kultur, livssyn, religion og samfund ikke kan begrænses til velafgrænsede læringskontekster må en analyse af sådanne persuasive læringsmuligheder også inkludere denne kompleksitet i sit faglige fokus.

TESE 2: SAMTALEN OM LIVSSYN ER EN AF DE VÆSENTLIGSTE SAMTALER I DET POSTMODERNE.

Diskursen omkring livssyn er en af de væsentligste motiverede samtaler i et postmoderne paradigme og derfor af væsentlig og almen betydning. Det gælder også i dette tilfælde, hvor der er tale om inspiration fra Kaj Munk, hvis liv og produktion er knyttet til det forrige århundrede.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Aspects of Ethos and Credibility in Christian Presence in Cyberspace (1)

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj Munk Using Persuasive Learning (8),

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14).

Som beskrevet ovenfor i kap. 6 består der en solid sociologisk tradition, i hvilken et postmoderne paradigme identificeres og diskuteres. Tænkere som Anthony Giddens²¹⁰, Zygmunt Bauman²¹¹, Ulrich Beck²¹², Niklas Luhmann²¹³, danske Lars Qvortrup²¹⁴ og indenfor religionssociologien Charles Taylor²¹⁵ kan nævnes. Det vil imidlertid ikke være rimeligt at begrænse denne diskurs til en bestemt persongruppe, idet mange andre tænkere, blandt andre Jean Paul Sartre, Jean-Francois Lyotard, Michel Foucault og Jürgen Habermas, har med givet væsentlig inspiration ligesom konceptuelle tråde tilbage til vor danske Søren Kierkegaard givetvis er lette at genkende. Disse teoridannelser inden for analysen af det postmoderne identificerer en tiltagende individualisering og fragmentering i forhold til centrale værdimæssige overvejelser.

I sin kontingensteori beskriver Niklas Luhmann hvordan det postmoderne samfund værdimæssigt er bygget på kontingens, som modsat konsistens beskriver en tilstand, hvor alt altid kan være på en anden måde. Denne umiddelbare privatisering kunne hævdes at stå i konflikt i forhold behovet for en vis værdimæssig konsensus på det samfundsmæssige såvel som det personlige plan. Denne situations indlysende og iboende problematikker kan håndteres sådan, at kommunikation og dialog bør indgå som en kontingensreducerende faktor. Ud fra en sådan antagelse synes en livssynsdiskurs at være ikke blot ønskelig på det private plan, men samtidig helt nødvendig i forhold til at skabe et samfund med et vist mål af sammenhængskraft.

Hvor individualiteten således er i centrum samtidig med at et kollektivt værdisæt er i opløsning, og de hidtidige fortolkningsmonopoler forstået som Kirken, politiske partier og lignende mister betydning, er behovet for en livssynsdiskussion påtrængende.

Hvis altså livssynsdiskussionen er at forstå som et centralt element for en meningsfuld tilværelse i det senmoderne paradigme, hvordan spiller det så sammen med Kaj Munk?

Som beskrevet i kap.7 er såvel Kaj Munks tankeunivers som hans produktion ganske omfattende. På det genremæssige område omfatter denne produktion artikler, dramaer, prosa, lyrik og prædikener. Meget forskellige formsprog og medieringer,

²¹⁰ Anthony Giddens: *Modernitet og selvidentitet*, København 1996

²¹¹ Zygmunt Bauman: *Liquid Modernity*, London 2000

²¹² Ulrich Beck: *Risk Society*, London 1992

²¹³ Niklas Luhmann: *Sociale systemer*, København 2000

²¹⁴ Charles Taylor: *A Secular Age*, London 2007

²¹⁵ Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998

som i datiden tillod Kaj Munks tanker at inspirere og konfrontere sin fremtid i et vidtrækkende og omfattende perspektiv. I og med, at hovedparten af dette materiale nu er tilgængeligt i Studieudgaven kan det hævdes, at denne påvirkning er genopstanden. Imidlertid kan man næppe forestille sig en tilsvarende penetreringsgrad, da mange af Kaj Munks ytringer jo netop var situeret i en samtidig *kairos*-kontekst.²¹⁶

Selvom Kaj Munks forfatterskab således har sit primære Sitz im Leben i en anden tid er dette dog ikke ganske sandt på det konceptuelle plan. Her udmærker Kaj Munks produktion sig ved et ganske omfattende omfang og kompleksitet inden for sit tankeunivers. I Kaj Munks tankegods findes grundige overvejelser og perspektiver inden for en lang række topologier:

- Det politiske: Diskurser omkring nationalstaten, dens kulturelle sammenhængskraft, pacifisme, modstandsånd, antisemitisme, debatkultur et cetera.
- Det eksistentielle: Diskurser omkring idealisme, pligt, argumentatorisk konsistens, antropocentrisme, det kulturradikale paradigme et cetera.
- Det kristelige: Diskurser omkring Guds væsen, teodice, miraklet i et moderne perspektiv, etik, antropologi et cetera.

Som denne korte oversigt klart antyder, kan Kaj Munk ikke rubriceres som tænker inden for et bestemt, reduktionistisk paradigme. Han er ikke blot politisk, religiøs eller eksistentiel tænker. Han var det hele, hvilket hans produktion afspejler. Som sådan er Munk som inspirator og konfrontator i stand til at indgå i en mængde af det postmoderne samfunds nødvendige diskurser på det livsynsmæssige område. Et koncept for at anskueliggøre og operationalisere denne righoldighed er udviklet i relation til EuroPLOT-projektet i form af Immersive Layers Design.^{217 218} At denne brede og righoldighed er af væsentlig betydning kan understøttes af blandt andet Lars Qvortrups teori om det polycentriske:²¹⁹

Et hyperkomplekst samfund kan ikke overskues fra noget enkelt observationspunkt (det være sig eksternt eller internt), men må iagttages fra en flerhed af

²¹⁶ Marc Auchet: "Kairos eller det gunstige øjeblik. Et nøglebegreb i Kaj Munks livssyn og forfatterskab", i *Munkiana* 36, Aalborg 2007

²¹⁷ Christian Grund Sørensen: *Immersive Layers Design – Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface*, IWEPLET 2013

²¹⁸ Christian Grund Sørensen: "Content, Context & Connectivity" i *International Journal of Conceptual Structures and Smart Applications* 2013

²¹⁹ Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998 p.30

observationspunkter med hver deres iagttagelseskode. En stor del af disse iagttagelser er iagttagelser af iagttagelser. Af andres og/eller af egne iagttagelsesoperationer. Dette karakteriserer hvad jeg kalder for den polycentriske tidsalder.

Denne polycentrisme fordrer netop holistiske eller i al fald ikke-reduktionistiske bidrag i en livssynsdiskurs. Tilværelsen, livet og meningen må samtidig beskues fra et væld af indbyrdes inkommensurable observationspunkter for at magte at inddrive en individualiseret offentlighed i en væsentlig diskussion om det fælles. Det kan indvendes, at Kaj Munks tankeverden ikke indbefatter mange af nutidens væsentlige perspektiver indenfor for eksempel psykologien. Alligevel kan det nok med føje hævdes, at Kaj Munk i sin bredde og righoldighed er i stand til at give vægtig nutidig inspiration, idet der her fremstilles en argumenteret, veldetaljeret men samtidig ofte uafsluttet diskurs omkring væsentlige livssynsspørgsmål, som har relevans i en nutidig debat.

Ud fra ovenstående synes det klart, at livssynsdiskursen ligger i selve essensen af det postmoderne projekt. Og at Kaj Munk med sin brede produktion og sine omfattende og vidtrækkende perspektiver kan være en positiv medspiller i denne diskurs.

TESE 3: KAJ MUNK SKELNER AFGØRENDE MELLEML PRÆDIKEN OG DRAMATIK

For Kaj Munk er der en grundlæggende erkendelsesmæssig og kommunikativ forskel på prædiken og dramatik.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14)

Indirect Message – the Persuasion Theory of Søren Kierkegaard (15)

Som nævnt i kap. 7 og i særdeleshed 7.2 har en stor del af det hidtidige fokus på Kaj Munks produktion ligget på dramatikken. Dette er velfortjent, da Kaj Munk jo nok kan defineres som en førende dramatiker i sin samtid. Samtidig er det tydeligt, at dramatikken i lighed med Munks øvrige produktion er righoldig i sin emnemæssige

bredde. Tidsrelaterede problemstillinger som antisemitismen i *Han sidder ved Smeltediglen* (1938), besættelsen i *Niels Ebbesen* (1940-42) og *I Brændingen* (1926) om Georg Brandes veksler med almenlydige refleksioner som *Kærlighed* (1926) og den evigtgyldige diskurs om Gud og miraklet i *Ordet* (1925).

Prædikenerne har som nævnt i kap. 7.5 ikke været i fokus i mange år. I Munks egen levetid var der en vis kritik navnlig fra tidehvervsk hold af hans teologi. Efterfølgende delte vandene sig mellem de, som med Siegumfeldt²²⁰ og Nøjgaard²²¹ i Kaj Munk så en bemærkelsesværdig og aktuel prædikant og de, som fulgte linien af den tidehvervske kritik. Under alle omstændigheder kan det konstateres, at prædikenerne først i nyere tid er blevet underkastet en nærmere, afbalanceret belysning, dels gennem Hans Raun Iversens²²² analyser, dels gennem de artikler, som nærværende studie har givet anledning til.²²³

Gennem arbejdet med prædikenerne bliver det tydeligt, at Kaj Munk skelner ganske grundlæggende mellem det kommunikative og erkendelsesmæssige aspekter af de to genrer. Kaj Munks homiletiske refleksion over især skuespillet *Ordet* (1925) antyder en bevidst og dybdegående refleksion i forhold til opfattelsen af virkelighed på henholdsvis prædikestolen og teaterscenen.²²⁴

Mine Tilhørere, det ligger ikke for mig at bekende for andre end for min Gud. Men jeg vil gøre en Undtagelse. I ved, jeg har skrevet et Skuespil, hvor en brændende Tro kalder en død tilbage til Livet. Det er een Ting. En anden Ting er, at jeg som Præst er kommen til Sygelejer, hvor jeg ikke havde Kræfter eller Mod eller Trostrods nok til at bede om Helbredelse. Jeg har staaet ved saa strenge Sygelejer, at jeg blot har kunnet bede til Gud om, at det maatte faa Ende. Men det fik ikke Ende. Der gik Dag efter Dag, Uge efter Uge. Og det var ikke Gud, der bragte Enden paa Smerten, da den endelig kom. Det var blot Naturen, der gav op. Da har jeg bittert kunnet sige til mig selv: Som Digter giver du de Døde Livet ved Troens Hjælp, men som Præst kan du ikke engang skaffe en lidende Døden.

²²⁰ H.H. Siegumfeldt: *Kaj Munk – en Mand og hans Daad*, Aalborg 1945

²²¹ Niels Nøjgaard: *Ordets Dyst og Daad*, København 1946

²²² Hans Raun Iversen: "Kaj Munk som prædikant" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

²²³ Christian Grund Sørensen: "Et Guds under? – Persuasjonen i Kaj Munks prædikener" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014 & Christian Grund Sørensen: *Kaj Munk – Modernitetens prædikant*, indledning til Kaj Munks prædikener i Studieudgaven

²²⁴ Prædiken til 28. september 1928, 16. søndag efter Trinitatis.

Hvor altså Munk i dramaet er i stand til at gennemspille allehånde positioner i forhold til problemstillinger omkring det naturvidenskabelige fortolkningsmonopol i moderniteten, præstens akkomodering hertil og troens måske vanvittige tillid til den levende Gud på scenen, lader dette sig ikke gøre i virkeligheden. Selvom scenesproget således er overstrømmende rigt og muliggør simulationen af mange mulige situationer, er det i virkeligheden begrænset. Det samme gælder præstens trøstende ord, som Munk i samme prædiken beskriver som *Æsthetik*, idet de ikke formår at forvandle den fysiske virkelighed.

Hvad skal skuespillets kommunikation så til for Munk? I prædikenen rækker Kaj Munk ud fra den immanente erfaring imod transcendensens metafysik, men erkender, at han er bundet i tid og rum af erfaringen. På scenen kan erfaringsrummet udvides, og det utrolige gøres troligt. Der foretages således et skridt ud i fantasiens verden med de muligheder, det beriger kommunikationssituationen med. I prædikenen fastholdes altid den jordbundne forbindelse til den menneskelige erfaring.

Et eksempel på denne dybe tilknytning til den menneskelige erfaring understreges i en anden prædiken omkring helbredelsen af enkens søn i Nain:²²⁵

Selv om den var sand, hvad hjælper den saa mig? Jeg har mistet og faar ikke igen, selvom en gammel kvinde et eller andet ligegyldigt Sted for saa og saa mange Evigheder siden fik det.

For Munk består der en dyb tilknytning mellem prædikenen og det erfarede menneskeliv. Den eksistentielle refleksion kan ikke foretages alene ud fra det abstrakte, men må sammenholdes med det levede liv.

Der kan konstateres, at for Kaj Munk er der helt grundlæggende forskel på de skrå brædder og på prædikestolen. På det første sted kan allehånde visualiseringer, teorier, forslag og fantasier prøves af. På det andet afvises ethvert forsøg på at forholde sig poetisk-mytisk til sandheden. Selvom Kaj Munk homiletisk kalder på såvel trosforestillinger som illustrerer sine pointer gennem dramatiserede fortællinger tillader han sig dog ikke den samme digteriske frihed.

²²⁵ Prædiken til 16. søndag efter Trinitatis, 27. september 1925

TESE 4: KAJ MUNKS PRÆDIKENER BIDRAGER I SÆRLIG GRAD TIL FORSTÅElsen AF HANS TANKEUNIVERS

Kaj Munks prædikener bidrager på en særlig og klagørende måde til forståelsen af hans tankeunivers og refleksion. Beskæftigelsen med prædikenerne kan præcisere og forklare elementer i blandt andet dramatik og prosa, hvor Kaj Munks egne positioner lejlighedsvist kan være genstand for diskussion

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14)

Som nævnt ovenfor omkring tese 4 og i sammenfatningens kap.7 findes der adskillige kilder til Kaj Munks tankeunivers. Opdelt genre-mæssigt kan der skelnes mellem Munks journalistiske produktion, prosaen, dramatikken, lyrikken og prædikenerne. Alle disse kilder har deres naturlige plads i forhold til forståelsen af Kaj Munk og hans tankeunivers. Samtidig kan man argumentere for, at de forskellige genrer bidrager med viden om Kaj Munk på forskellig vis og med forskellig grad af tydelighed eller overbevisning.

Journalistikken er en væsentlig kilde til viden om Munks forholdene sig til forskellige især aktuelle spørgsmål i samtiden. Kaj Munks stil er kort og præcis, som spalteplads og omnibusformatet nu tilsiger det. Samtidig kan der i mange tilfælde indtænkes et meta-niveau, som forholder sig til tidens debat omkring dette eller hint emne, hvilket stedvis kan problematisere den nutidige forståelse af Kaj munks ytringer, da vi næppe udtømmende er i stand til at internalisere den historiske, kulturelle og diskursive kontekst, som ligger til grund for Kaj munks ytring.

I prosaen får læseren et ganske godt indblik i Kaj Munks egne tanker. Her tænkes især på erindringslitteraturen²²⁶ og på den lidt tvetydige posthumt udgivne brevroman²²⁷, om hvilken der givet er delte holdninger om hvorvidt, den i virkeligheden afspejler Kaj Munks egen forelskelse og hjertesorg. Kaj Munks af

²²⁶ Kaj Munk: *Foraaret saa sagte kommer*, København 1942 & Kaj Munk: *Med Sol og megen Glæde*, København 1942

²²⁷ Kaj Munk: *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer*, København 2001

konteksten uheldede kommunikationsanledning er her befordrende for klarheden, samtidig kan man ikke udelukke en vis retrospektiv revision.

I dramatikken gør Kaj Munk sin nok mest omfattende kommunikative indsats. Som beskrevet i kap. 7.2 diskuterer Munk et stort antal aktuelle og eviggyldige emner med inddragelse af sin sikre og udfordrende dramatiske stil. I en indirekte mediering behandler Munk her mange af de emner som andetsteds i forfatterskabet fremtræder i en denoteret diskurs. Dramatikken indeholder imidlertid visse fortolkningsproblematikker. Hvornår giver en given monolog udtryk for Kaj Munks egen holdning? I lighed med tolkningen af Søren Kierkegaards pseudonyme forfatterskab står modtageren over for den væsentlige udgave at afgøre, hvorvidt og i hvilket omfang et givet udsagn afspejler Munks egen disposition. Et eksempel herpå er diskussionen om²²⁸ hvorvidt og i hvilket omfang pastor Kargo fra *Kærlighed* (1926) afsejler Kaj Munks eget præstelig og åndelige diagnose.

Munks lyriske produktion er begrænset. Imidlertid kan det næppe betvivles, at *Den blaa Anemone* (1943 og tidligere) og *Mester med den tunge Tornekron* (1942) afspejler dybe takter i Kaj Munks tankeverden.

Prædikenerne er som nævnt nok den mindst studerede genre i Kaj Munks omfattende produktion. Den digitale samling og præsentation af prædikenerne i *Studieudgaven* faciliterer en omfattende, enkel og forbedret læsning, som bidrager til at øge dette korpus' brugbarhed også i en livssynsmæssig diskurs. Genremæssigt er prædikenerne tiltænkt en andet rum end den øvrige produktion. Det er kirkens rum, som er det primære fokus, om end denne beskrivelse kan problematiseres i krigsårene, hvor talrige af Munks prædikener udkom som bogform²²⁹ for et langt bredere publikum end menigheden i Vedersø. Dette ændrer dog ikke ved, at prædikenen for Munk er en særlig genre. Som antydnet i tese 3 ser Munk et væsentligt behov for, at prædikenen er knyttet til virkeligheden og ikke den fiktive virkelighed, som Munk jo andetsteds var en mester i at forestille. I Kaj Munks egen stærke kaldsbevidsthed ligger et ærligheds- og konsistenskrav omkring prædikenen, som gør, at selvom disse ofte refererer til aktuelle begivenheder og strømninger, så er han ikke fri til at forlade et fokus på det egentlige.

Tydeligheden er stor, når det kommer til Kaj Munks egne trosforestillinger. Tro og tvivl udstilles med en næsten hensynsløs ærlighed. Det samme gælder omkring

²²⁸ Christian Grund Sørensen: *Kaj Munk – modernitetens prædikant*, indledning til Kaj Munks prædikener i Studieudgaven

²²⁹ Kaj Munk: *Ved Babylons Floder – Danske Prædikener* 1941, København 1941 og Kaj Munk: *Med Ordets Sværd – Danske Prædikener* 1941-42, København 1942

talrige andre spørgsmål, hvor det personlige engagement dog er af en anden karakter. Et eksempel kunne være en prædiken fra 1941²³⁰ som meget præcist gennemgår Munks syn på krig og pacifisme i almindelighed og til den tyske værnemagt i særdeleshed:

Man kan holde med hvilken af de krigsførende Magter man vil, og man kan fordømme dem alle lige, men Kristus har ikke lukket Himlen for noget Folk, eller nogen Stand. Baade af Churchills og af Hitlers Generaler vil der være nogen, der skal faa Lov til at sidde til Bords med Abraham, Isak og Jakob i Himmeriges Rige. Soldaten har lige Ret med os andre til at deltage i Morgensangen:

*Jeg i mit Kald og Stand
min Gud og Fader kan
tilbørligt dyrke.*

Hvor Munk i andre genrer er begrænset af henholdsvis formatet og dialogen er prædiken til monologiske, retoriske rum i hvilket Munk kan udtrykke sig med stor frihed og klarhed. Selvom Munk i prædikenerne rammer med en stor præcision og tydelighed lades tilhøreren dog ind imellem i tvivl:²³¹

Mine Landsmænd, jeg kender en Præst, der sommetider har bedt til Gud, om han ikke maatte blive Missionsmand. Han synes, han trænger saa inderligt til det. Men Gud har hvergang svaret Nej. "Maaske du kan faa Lov til det engang," siger han; "men der er Sider i din Natur, som i saa Fald maatte kappes af, og som jeg foreløbig har Brug for, der hvor du er."

Her er den mest nærliggende tolkning, at Kaj Munk refererer til sig selv og sin egen tankeverden. Andre forståelser kan imidlertid ikke fuldstændig udelukkes.

Med de begrænsninger som knytter sig til prædikenens særlige medieringsrum kan det konstateres, at Munk her har haft et særligt frirum til at ytre sig. Samtidig har Munk med sin stærke kaldsbevidsthed formodentlig følt sig forpligtet på en højere grad af konsistens end i de drillende indlæg, som i nogen grad præger hans journalistiske virke. Det synes på den baggrund åbenbart, at Kaj Munks prædikener fremtidigt vil være en værdifuld kilde til indsigt i Kaj munks tankeverden og ikke mindst til at kaste lys over nogle af de områder, hvor den øvrige produktion tillader en vis tvetydighed.

²³⁰ Prædiken til 3. søndag efter Helligtrekonger, 26. januar 1941

²³¹ Prædiken til 22 søndag efter Trinitatis, 9. november 1941

TESE 5: KAJ MUNKS PRÆDIKENER INDEHOLDER DISTINKTE PERSUASIVE STILTRÆK

Kaj Munk benytter sig i sine prædikener af et antal særligt persuasive homiletiske strategier. Disse kan identificeres som sammenstilling, konfrontation og identifikation.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14)

Det kan meningsfuldt hævdes, at Kaj Munks prædikener udviser en ganske stor diversitet i forhold til de klassiske homiletiske genrer. Hans Raun Iversen²³² opsummerer i al fald seks klassiske prædikengener inden for hvilke Munk opererer og det kan overvejes, hvorvidt hans prædikeform i sig selv i virkeligheden er for original til at passe i de etablerede genrer.

Kaj Munk selv udtrykte selv et ganske særegent syn på det homiletiske, som det udtryktes i en artikel i Præsteforeningens Blad:²³³

Hvor længes man efter de gamle, rasende Missionsfolk. Det var Løgn, det, de prædikede, ja vel, men Sandhedens Liv var i det. Hvad nytter det med den Sandhed, der er friseret ihjel?

Ud fra den stærke kaldsbevidsthed, som er nævnt i kap.7.2 og ovenfor omkring tese 5, er det utænkeligt, at Munk var uinteressert i selve prædikenens indhold. Når nu alligevel formen forekommer af stor betydning har det formodentlig at gøre med et penetreringshenblik som der begreb for *immersion*, som defineres i flere artikler relateret til dette studie og EuroPLOT.^{234 235} Hvor der ikke er engagement og ildhu

²³² Hans Raun Iversen: ”Kaj Munk som prædikant” i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

²³³ H.H. Siegumfeldt: *Kaj Munk – en Mand og hans Daad*, Aalborg 1945 p.96

²³⁴ Christian Grund Sørensen: *Immersive Layers Design – Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface*, IWEPLET 2013

²³⁵ Christian Grund Sørensen: ”Content, Context & Connectivity” i *International Journal of Conceptual Structures and Smart Applications* 2013

kan budskabet ikke engagere og skabe metamorfose, synes at være Munks perspektiv:²³⁶

..For mig gælder det først og fremmest om at faa tændt Ilden, og jeg øder ikke min Antændelseskraft ved Ængstelighed for, at jeg maaske ikke kan begrænse den eller slukke den - for den skal saagu ikke begrænses eller slukkes. Lad den saa tage magten fra mig – blot den slaar mod Himlen med vilde Luer, med væltende Røg, saa er der dog noget, saa sker der da noget.

Niels Nøjgaard, som refererer Kaj Munks homiletiske perspektiv møder da også, trods sin reverens for Munk, straks disse udtalelser med en vis betænkelighed:

At dette er en farlig Prædikemaade, er indlysende. Den er forbeholdt de udvalgte. Til Gengæld indbyder Kaj Munk meget lidt til Efterligning.

Med disse bemærkninger omkring Munks meget særegne perspektiv på formen af sin egen prædikantvirksomhed kan det dog bemærkes, at et antal andre stilelementer synes mulige at identificere. At disse stilelementer er af funktionel snarere end ornamenterende karakter synes ganske forventeligt i betragtning af Munks stærke blik på betydningen af prædikenens persuasive og motiverende kraft hos den enkelte.

I artiklen *Kaj munk – Modernitetens prædikant* identificeres tre træk, som Munk anvender tilsyneladende i persuasivt øjemed:

- Sammenstilling
- Konfrontation
- Identifikation

I sammenstillingen kombineres billeder, som har en pudsig eller bemærkelsesværdig betydning. Der males et billede af Gorm den gamle, som til sin undren får installeret telefon i Jelling.²³⁷ Lægen sammenlignes med præsten og salmebogen med bedøvelsesmidlet og igen sammenlignes lægen med Kristus i billedet af en tømrer.²³⁸

Lægen han kommer endnu paa Krigens tredie Aar, flyvende paa Benzin og Gummi, og han har Morfinsprøjten med. Den Herre Kristus kommer paa Trædecykle og har

²³⁶ Niels Nøjgaard: *Ordets Dyst og Daad*, København 1946 p.475

²³⁷ Prædiken til 16. søndag efter Trinitatis, 28. september 1941

²³⁸ Prædiken til 1. søndag i Advent, 1. december 1940

kun en Salme at byde paa. Men det er dog hændt, at naar Lægens Kunst ikke strakte længere, gav den anden endnu ikke op. Lægen, Livets Haandlanger — alle hans Veje er blinde; bestandig stopper de op foran Døden. Men der hvor Tømreren faar Lov at kante sig ind, slaas der Bro over Sluget til Evigheden.

Kontrasten og billedliggørelsen i sammenstillingerne lader dem hæfte sig let i hukommelsen og skaber gennem deres konnotationer rum for omtanke, engagement og dermed overbevisning.

I konfrontationen stiller Munk tilhøreren eller læseren til regnskab og fordrer en afgørelse eller stillingtagen. Der tales direkte i anden person imperativ og stilen kan minde om klassisk domsforkyndelse, selvom indholdet langt fra altid er af denne karakter.²³⁹

Omvend dig, mens det er Tid! omvend dig! slip Halvheden! bliv et Mandfolk, giv din Bekendelse til Kristus eller til Satan! omvend dig! slip Vaneliv og Slendrian og "det gaar sgu nok altsammen". Det er ikke de store Syndere, men de pjattede og uafgjorte, der giver Grobund for det onde paa Jorden og holder Ilden i Live i Helvede.

Her skal budskabet næppe forstås som klassisk luthersk omvendelsesforkyndelse men som et kald til, at være konsistent og helhjertet. Dette tema følger ganske Munks kompromisløse kurs i forhold til mange emner, f.eks. ægteskabet.

I identifikationen lader Munk tilhøreren leve sig ind i en bibelsk beretning eller univers ved at lade vedkommende identificere sig med situationen eller nogle af hovedpersonerne. I en prædiken om brylluppet i Kana stiller Munk for eksempel skarpt på de erfaringer, som den enkelte har i et parforhold:²⁴⁰

Hvordan mon det gik det Brudepar i Kana sidenhen? Jo, de blev naturligvis ved at se hinanden dybt ind i Øjnene, og Kyssene smagte lige saa friske paa Sølvbryllupsdagen som det kvarte Aarhundrede før. De gjorde Pokker, gjorde de....

Et andet eksempel er Kaj munks lollandske prædiken om den unge gårdejer Eilifelet, som i lighed med den rige unge mand i Matthæusevangeliet må opgive den fædrene gård for at kunne følge Kristus.²⁴¹ For tilhørerne har der været en nær identifikation med den unge mand, som blev nødt til at forlade den arv, som i det

²³⁹ Prædiken til 22. søndag efter Trinitatis, 9. november 1941

²⁴⁰ Prædiken til 2. søndag efter Hellig tre konger, 19 januar 1941

²⁴¹ Genforeningstale 11.juli 1920, KMF-12.10.01

daværende lollandske agrarsamfund må have været et ganske centralt tilværelsesmotiv.

En systematisk gennemgang af Munks homiletiske produktion afslører, at Kaj Munk hyppigt anvendte disse retoriske stiltræk, som formodentlig har større persuasiv eller argumenterende end stilistisk funktion. Også på dette område var Kaj Munk en original og bemærkelsesværdig prædikant.

TESE 6: PERSUASION OG ENTHYMEMET ER SOM REGEL BÆRENDE ELEMENTER I EN LIVSSYNSDISKURS

Persuasion er som regel et bærende element i en livssynsdiskurs.

Ligesom det antages i retorikken, at den retoriske tale sjældent giver mening uden uenighed vil der som regel bestå en vis intention i en livssynsdiskussion.

Mens et klassisk, dialektisk sandhedsbegreb hyppigt operer med to mulige udfald i forhold til et udsagns sandhedsværdi tilføjer det retoriske enthymeme variablerne sandsynlighed eller overbevisning. I forhold til en livssynscentreret diskurs er dette særligt formålstjenligt, som det blandt andet eksemplificeres hos Kaj Munk, hvor enthymemet i høj grad bringes i anvendelse.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Aspects of Ethos and Credibility in Christian Presence in Cyberspace (1)

Mobile Persuasion or Areopagos on the Move? (4)

Easter on Twitter – A Digital Pilgrimage on the Mobile (5)

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj Munk Using Persuasive Learning (8),

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14)

Som nævnt i kap. 2.1 er diskussionen om livssyn et væsentligt prærogativ for den menneskelige eksistens. Mennesker har til alle tider og i alle kulturer søgt efter livets mening og konsistente værdier, som tilsammen udgør det, man kan definere som et livssyn. Stedvis er disse forestillinger indgået i et samlet korpus i form af en bestemt

religion, filosofi eller -isme. I andre tilfælde er der tale om løse brokker, som inkluderer traditioner, leveregler og ordsprog. Nogle af disse livssyn er kodificeret i hellige skrifter eller manifestere, men på trods af denne tilsyneladende konsistens bliver disse tekster som regel diskuteret eksegetisk af deres tilhængere og modstandere.

Såfremt begrebet livssynsdiskurs, ovenfor defineret i kap.2.1, forstås i lyset af en retorisk tradition ligger der, som beskrevet i kap.5.3-5.8, foreligger der to væsentlige aspekter heri:

- Erkendelsen af en uenighed. Dette adskiller livssynsdiskussionen fra den *epideiktiske*, bekræftende tale eller opvisningstalen, hvis fokus er på entydigt at bekræfte det fælles frem for at udfordre etablerede positioner.
- Denne uenighed søges således opløst gennem intentionsbåren kommunikation. Målet er at overbevise den anden, men processen kan samtidig forløse en dybere fælles erkendelse, hvorfor Fafner²⁴² kobler denne overbevisningsproces med hermetikken:

Hermeneutik og retorik er, ikke mindst gennem Gadammers virke, blevet betragtet som siamesiske tvillinger.

I forbindelse med kommunikation af livssyn vil persuasion således som regel være et væsentligt element. Som beskrevet i kap.5 og i særdeleshed i kap. 5.4 og 5.6 består persuasion summarisk forstået i dette, at der er interesse for at kolportere en bestemt overbevisning til andre gennem en proces, hvor fokus er på overbevisning. I B.J.Fogg's optik bør det ske *without coercion or deception*²⁴³ hvilket udelukker ethvert tvangsargument, ligesom det et tilfældet i hovedstrømmen af den retoriske tradition. Kommunikation af livssyn er i princippet intentionel, men kan samtidig i væsentlig grad være dialogisk, hvilket resulterer i en diskussion eller en diskurs i modsætning til et fundamentalistisk, dogmatisk dictum.

Persuasion indebærer altså i denne kontekst et fokus på *attitude change*, jævnfør kap.5.2 og den vægtige argumentation hos Torning og Oinas-Kukkonen²⁴⁴, at:

...Persuasion in full happens only when an attitude change takes place.

²⁴² Jørgen Fafner: "Retorik og erkendelse" I *Rhetorica Scandinavia* 1999 nr.10 p.37

²⁴³ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.15

²⁴⁴ Kristian Torning & Harri Oinas-Kukkonen: "Persuasive System Design: State of the Art and Future Directions" i *Persuasive 09*, New York 2009

Dette *attitude change* beskrives retorisk med begrebet *pistis*, overbevisning, som samtidig kan identificeres som det nytestamentlige, paulinske trosbegreb som her blev beskrevet i forbindelse med Areopagostalen i kap.2.1. *Pistis* er dog ikke alene at forstå som et religiøst overbevisningsbegreb. Det beskriver en bred palet af overbevisningsniveauer, som er en følge af den overbevisningsproces som ligger implicit i *enthymemet*. Resultatet er følgelig, at livssynsdiskursen ikke kun har to mulige udfald. Ligesom overbevisning kan gradbøjes kan den også opdeles i forskellige kontekstafhængige subsektorer og er i al væsentlighed funderet i den enkeltes *pistis*:²⁴⁵

Retorikkens sandhedsbegreb er mere speget [end den aristoteliske logiks]. Det drejer sig jo også om meninger, der ikke lader sig ave af logikkens eksklusion, men i bedste fald af dens participation: enten A eller både A og B. Hvad der ligger mellem det absolut sande og det absolut falske er just det mulige eller det sandsynlige, verismile, som retorerne kaldte det.

Argumenterne i livssynsdiskursen er ofte af personlig, erfaringsbaseret karakter eller baseret på mere eller mindre kodificerede værdisystemer. Hermed markeres denne diskurs nære forbindelse med *enthymemet* samtidig med, at klassisk aristotelisk logik ikke dermed udelukkes. Udgangspunktet er et grundlæggende *quaestio*, som implicit er persuasionens udgangspunkt jf. Per Hasle.²⁴⁶

Rhetorical work sets out by a kind of question, or theme, or issue, which is perceived as problematic – the Latin term for this is quaestio.

Quaestio er her den fælles undren omkring livssynet. Persuasion må i denne sammenhæng forstås som en intentionel overbevisningsorienteret talehandling som ikke nødvendigvis er strengt logisk formuleret:²⁴⁷

... I erkendelsen af, at mennesker ikke gør sig forståelige alene qua logiske udsagn, men derimod i langt højere grad gennem formodninger og meninger, som der til stadighed må argumenteres for.

På baggrund af argumentationens *loci* og *enthymemets* karakter kan det diskuteres, hvorvidt denne *persuasion* implicit indeholder et dialogisk element. Hvorvidt livssyn lader sig meningsfuldt formidle uden et element af gensidighed og åbenhed

²⁴⁵ Jørgen Fafner: "Retorikkens brændpunkt" i *Rhetorica Scandinavia* 1997 nr.2 p.11

²⁴⁶ Per Hasle: "The Persuasive Expansion - Rhetoric, Information Architecture, and Conceptual Structure", i H. Schärfe, P. Hitzler, og P. Øhrstrøm, Springer 2006

²⁴⁷ Tine Skovmøller Poulsen: *Retorik som kommunikationsvidenskab*, Aalborg 2006

for den andens argumenter kan diskuteres. Sikkert er det dog, at livssyn jævnlige er forsøgt kommunikeret netop uden denne gensidighed, hvorfor spørgsmålet nok snarere må diskuteres ud fra et etisk eller en resultatorienteret fokus

På eksempelplanet kan Kaj Munk og Kaj Munk-casen tjene til forståelsen af disse dynamikker. Her er en livssynsdiskurs ofte central med fokus på flere politiske og religiøse kernespørgsmål. Persuasionsbegrebet indtræder med forskellig karakter i Munks produktion. Dette er ikke overraskende qua den store diversitet i hans virke og produktion, som det fremgår i kap.7. Fordi Kaj Munk virker inden for flere genrer med indbyrdes forskellige mediale logikker.

Et eksempel kunne være Kaj Munks dramatiske diskurs omkring det kulturradikale, ateismen og kristendommen i *I Brændingen* fra 1926. Peter Øhrstrøm²⁴⁸ beskriver Kaj Munks indsats i livssynsdebatten i 1920'erne som en kamp på to fronter. Dels imod en humanistisk og til dels teologisk inspireret afvisning af en klassisk kristen metafysik, dels en naturvidenskabsinspireret, positivistisk immanens. I stykket diskuteres forskellige positioner af Brandes' alter ego Krater, hans børn og andre i husstanden. Positionerne lines op og diskuteres i dialogisk, polylogisk og diskursivt perspektiv.

Ud fra Munks øvrige produktion og ytringer i perioden er det tydeligt, hvor Munks eget ståsted er. I dramaets mediering er udfoldes imidlertid en majeutisk metode, i hvilken Munk på sokratiske vis lader spørgsmål og svar opstå i en dialektisk proces. Kaj Munks intention er næppe forandret og der består et tydeligt persuasivt sigte, men i dramaet gennemlevet diskussionen og diskursen med det formål at den enkelte går sig de forskellige positioners styrker og svagheder bevidst og sluttelig gør sig sine egne konklusioner. Udfaldet af disse konklusioner er dog næppe Munk ligegyldigt, hvorfor en immanent intentionalitet og persuasion, formatet til trods, må siges at være til stede.

I et andet af Munks kendte skuespil fra samme periode, *Ordet* fra 1925, som diskuterer forholdet mellem fornuften, naturvidenskaben og forskellige trosforestillinger, er det persuasive sigte mere tydeligt. Gennem stykkets hovedbegivenhed, opvækkelsen af den døde Inger, falsificeres i fiktionens verden mange af disse forestillinger. Underet er muligt fordi Gud kan transcendere det immanente, hvilket indskrives sig som en fodnote i modernitetens virkelighedsbeskrivelse, i hvilken det mekaniske verdensbillede dominerer. På trods af stykkets opbyggelige pointe kan man dog betvivle, om Munk i virkeligheden så

²⁴⁸ Peter Øhrstrøm: "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

slutningen i persuasionens lys, eller om ikke snarere persuasionen skulle forstås som den i hovedparten af stykket gennemløbende dialog omkring centrale livssynsspørgsmål.

I prædikenkorpusset er formatet naturligvis anderledes. Kaj Munk har hverken behovet eller muligheden for at lade skuespillere præsentere forskellige positioner og prædikenen er generisk mere i genre med den klassiske, monologiske, retoriske tale. I dette tilfælde fremtræder den persuasive intention altså klarere og mere uhildet frem. Som den beskrives i tese 5 er et hyppigt anvendt stiltræk hos Munk identifikationen, hvor der for tilhøreren udmales et tableau, i hvilket vedkommende kan opleve sine egne overvejelser og situation afspejlet. Dette stiltræk har på den vis dramatiske karakteristika. Alligevel kan det klart afgrænses fra den persuasion, som kan identificeres i dramatikken.

At Munk i sin persuasion i prædikenerne, jævnfør kap. 7.5, er såvel direkte som aktivt argumenterende er tydelige og let identificerbare stiltræk. Kaj Munk tillader sig jævnligt i prædikenerne at udforske forskellige veje og muligheder for eksegeser og eksistentiel tolkning, men konkluderer som regel med solid *pathos* i hvilken retning han gerne ser modtageren bevæget.

Et eksempel kunne være en prædiken fra 1925²⁴⁹ om brylluppet i Kana. Denne beretning kunne være et:

...Mirakel til Pris for den verdslige Livsglæde..... Glæden ved Livet kommer ikke af, at man faar elektrisk Lys og Telefon og Bil og Skattelempelser, men at, vistnok er Guds frygt med Nøjsomhed en stor Gevinst; at med smaa Midler kan der skabes megen Lykke i et hjem...

Alligevel er Munk ikke tilfreds med denne opbyggelige pointe. Han vælger i stedet at fokusere ind på en mere bogstavelig og samtidig psykologiserende tolkning, som bliver persuasionens egentlige genstand:

Men det staar der blot intet om i Texten i Dag, for det var et virkeligt Under. Jesus saa den store Skygge, det ville kaste over de unges Bryllupsdag og ind over deres liv, om Gæsterne blev usselt trakterede. Det nænnede han ikke.....”

Meget kan udfoldes og analyseres herudfra på baggrund af diskussionen om persuasionsbegrebet i kap. 5. Dog skulle det ud fra det ovenstående stå klart, at *enthymemets* eksempel- og argumentationsstruktur er bærende og at Kaj Munks persuasionsbegreb synes ganske omfattende. Livssynsdiskursen er ganske central i

²⁴⁹ Prædiken til 2. søndag efter Helligtrekonger, 18. januar 1925, KMFnr. 14.17.13

Kaj Munks produktion, og persuasion er i denne sammenhæng et vigtigt begreb i identifikationen og diskussionen af denne diskurs. På samme vis må det formodes, at såvel persuasion som *enthymeme* er væsentligt i andre livssynsdiskurser, generelt betragtet.

TESE 7: PERSUSIONSBEGREBET I PERSUASIVE TECHNOLOGY KAN IMPLEMENTERES MENINGSFULDT I KAJ MUNK-CASEN

Persusionsbegrebet fra persuasive technology-traditionen kan implementeres i forhold til Kaj Munk-casen. Samtidig lader det sig tolke konceptuelt og kan, hvor det er meningsfuldt, implementeres i ikke-digitale eller blandet analoge/digitale kontekster.

De persuasive dynamikker, som er identificeret og defineret af blandt andre B.J.Fogg,²⁵⁰ synes ikke i alle tilfælde bundne til en interaktiv, digital mediering.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Aspects of Ethos and Credibility in Christian Presence in Cyberspace (1)

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj Munk Using Persuasive Learning (8),

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14)

Som der er blevet diskuteret i tese 1 og forudgående i kap. 4 og 7 kan Kaj Munk-casen i EuroPLOT defineres som den mest komplekse og omfattende af de fire cases. Et antal argumenter herfor blev fremført i tese 1 ligesom læringsmaterialets

²⁵⁰ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003

rigeholdighed og volumen beskrevet i kap.7 åbenbart markerer, at der her er tale om en formidlingsopgave af et betragteligt omfang.

Netop omfanget og kompleksiteten af denne opgave har gjort det naturligt at integrere en hel del af de dynamikker, som er inkluderet i *persuasive technology*-fagligheden og som er præsenteret i kap.5. Samtidig er selve EuroPLOT-projektet jo, som præsenteret i kap.4, funderet fagligt på denne faglighed, som i samspil med andre fagligheder indenfor blandt andet læring skaber grundlag for projektets forløb.

Da de forskellige applikationer og elementer af digital karakter, som er integreret i EuroPLOT,²⁵¹ allerede er præsenteret i kap.4 vil der i denne tese stilles skarpt på de overordnede og konceptuelle perspektiver snarere end at foretage en systematisk analyse af hvert enkelt persuasivt virkemiddel i Kaj Munk-casen. Såvel Kaj Munk-casen som helhed²⁵² som andre centrale enkeltelementer er allerede systematisk kommenteret i artikelform.^{253 254 255 256 257 258 259} Med virkemiddel tænkes her ikke primært på de enkelte persuasive *technologies* jævnfør B.J.Fogg's definition,²⁶⁰ men

²⁵¹ R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

²⁵² C. Grund Sørensen, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm: *Case Study: Kaj Munk: Using Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

²⁵³ Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment" i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013.

²⁵⁴ Christian Grund Sørensen: *Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input Through the Conceptual Pond*, IWEPLET 2013

²⁵⁵ Christian Grund Sørensen: *Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback*, Barcelona 2014

²⁵⁶ Lasse B.G. Hansen, Sandra B.G. Hansen, Peter Øhrstrøm: "From Geocaching to Mobile Persuasive Learning – Motivating the Interest in the Life and Work of Danish Author Kaj Munk in Scaling up Learning for Sustained Impact" i *Lecture Notes in Computer Science* Volume 8095, 2013

²⁵⁷ Christian Grund Sørensen: *Interface of Immersion – Exploring Culture through Immersive Media Strategy and Multimodal Interface*, Roskilde 2010

²⁵⁸ Christian Grund Sørensen: *The Conceptual Pond – Application for Selfmonitoring & Evaluation - A Persuasive Tool for Assessing Non-Quantitative Data using Semantics*, Lissabon 2012

²⁵⁹ Sandra B.G. Hansen, Karina D. Kristensen, Lasse B.G. Hansen: *Motivating the Interest in Danish Literature with Mobile Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

²⁶⁰ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.33-37

på virkemidlet funktionelt-psykologisk betragtet i en persuasivt-kommunikativ ramme.

Her kan refereres til Sandra Burri Gram Hansens²⁶¹ begreb *context adaptation*, som indgår i en helhedsforståelse af en kommunikationssituation, hvor der skelnes mellem *Persuasive Design* og *Persuasive Technology*. *Persuasive Technology* defineres her ret snævert i forhold til den her i kap.5.1 beskrevne faglighed i hvilken B.J. Fogg's produktion er ganske indflydelsesrig hvorimod *Persuasive Design* forstås som selve den persuasive handling sådan som denne også har en mere rummelig forståelse i denne afhandling jævnfør kap.5:

In practice, this approach to PD distinguished itself from PT, in a way that acknowledges the theoretical and practical steps taken so far within the PT research community, by distinguishing between PT and PD approaches.

Denne distinction kan eksemplificeres I forhold til Harjumaa og Oinas-Kukkonens²⁶² design- og analysemodel *the PSD model*, om her repræsenterer et klassisk, mere instrumentelt fokus indenfor *persuasive technology*:

System oriented methods such as the PSD model address the challenges related to the specific technology design, where as PD is considered a wider concept which focuses on the establishment of an appropriate balance between technology and context, and which may serve as a meta-perspective to more established research fields.

En præmis I denne artikel er, at det er muligt at definere en nogenlunde konsistent *persuasive technology*-faglighed. Antages denne præmis, er forslaget om at implementere en mere rummelig persuasionsforståelse i form af *persuasive design* ganske meningsfuldt. Et mere vidtgående forslag kunne imidlertid være, at supplere den ovenstående forståelse, sådan at:

technology + context erstattes med *technology + context+ content*

²⁶¹ Sandra Burri Gram Hansen: *Persuasive Design – A Matter of Context Adaptation?*, IWEPLET 2013

²⁶² Harri Oinas-Kukkonen og Marja Harjumaa: "Persuasive Systems Design: Key Issues, Process Model, and System Features" i *Communications of the Association for Information Systems* nr. 24, 2009

Hermed ville en implicit forståelse af content som integreret I context erstattes af et større selvstændigt focus på content, hvilket I virkeligheden vil støtte argumentet om væsentligheden af *context adaptation* i de persuasive processer.

På baggrund af ovenstående overvejelser og det i kap.5 af retorikken inspirerede persuasionsbegreb skal her kommenteres et antal aspekter i forhold til persuasion og Kaj Munk-casen.

De tre hovedstrømme i *persuasive technology*-fagligheden, som er af særlig relevans for formidlingen af og diskursen omkring Kaj Munk og livssyn kan i oversigtsperspektiv foreslå kategorisere som:

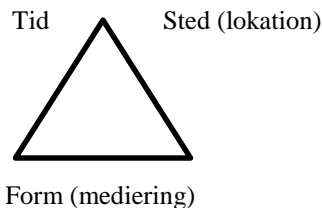
- Tilgængelighed
- Vejledning
- Motivation

Tilgængelighedsaspektet er helt naturligt i centrum i Kaj Munk-casen. I modsætning til de 3 andre cases indeholder Kaj Munk-casen, som beskrevet i tese 1, et stort og komplekst korpus af hovedsageligt tekster. Disse er i stort omfang tilgængelige i trykte udgaver, om end der indenfor især prædikenerne findes en del væsentligt, utrykt materiale.

Selvom altså teoretisk der er en nogenlunde tilgang til de fleste kilder, så er adgangen alligevel ofte besværet af andre forhold. Materiale i klassisk bogform kan være svært at have tilgængeligt på den rette lokation. Eksempelvis er det næppe sandsynligt at de, som benytter sig af de udlagte caches ved vedersø,²⁶³ medbringer noget bind af Kaj Munks værker. Der kan også være økonomiske hensyn i forhold til anskaffelse og på skoler eksempelvis en afhængighed af til rådighed stående classesæt. Et trykt materiale er således i mange anvendelsessammenhænge ikke et optimalt medie.

Ud fra et *kairos*-centreret persuasionsbegreb er det derfor væsentligt, at materialet er til stede på en måde, som reflekterer en trefoldig *kairos*-forståelse som beskrevet i kap.4.2:

²⁶³ Lasse B.G. Hansen, Sandra B.G. Hansen, Peter Øhrstrøm: "From Geocaching to Mobile Persuasive Learning – Motivating the Interest in the Life and Work of Danish Author Kaj Munk in Scaling up Learning for Sustained Impact" i *Lecture Notes in Computer Science* Volume 8095, 2013

FIGUR : 3 ASPEKTER AF KAIROS

Dette aspekt af den persuasive proces eller med Gram Hansens definition *Persuasive Design* opfyldes i Kaj Munk-konteksten i væsentlig grad af Studieudgaven. Denne digitale kompilation af størstedelen af Kaj Munks skriftlige produktion indeholder alle Munks efterladte dramaer, prædikener, lyrik og en væsentlig del af hans journalistiske og skønlitterære produktion. Formatet er digitalt, opbygget over en EMDROS-database,²⁶⁴ ²⁶⁵ og tilgodeser alle tre elementer af *kairos*:

- Studieudgaven er til rådighed på alle tider af døgnet.
- Studieudgaven er til rådighed overalt, hvor der er internetforbindelse.
- Studieudgaven er tilgængelig på alle digitale platforme fra smartphones og opefter.

Betragtet i forhold til B.J. Fogg's *functional triad*, beskrevet i kap.5.1, er det primært *tool*-aspektet, som er i funktion:²⁶⁶

In functioning as tools, computers can influence people in a number of ways. For example, they can make a target behaviour easier to perform, lead users through a process...

Vejledningsaspektet definerer udfordringen i at udruste og hjælpe brugeren til at drage anvendelse af de tilgængelige ressourcer. Her kan fokus ligge på propædeutik, kategorisering, navigation og forslag.

I forhold til Studieudgaven kan dette eksemplificeres med applikationens søgefunktion. Herved muliggøres søgninger på tværs af værker og på tværs af genretyper. En søgning relateret til et skuespil kan således tillige resultere i

²⁶⁴ Ulrik Sandborg-Petersen: "Emdros - A Text Database Engine for Analyzed or Annotated Text" i *ACL, COLING*, Geneva 2004

²⁶⁵ Ulrik Sandborg-Petersen: *Architecture of Applications Built on Emdros: Case Studies in Systems for Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

²⁶⁶ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.27

søgeresultater fra prædikener, journalistik, lyrik og skønlitteratur. Denne trans-genremæssige facilitering støtter overblik og støtter i lighed med Fogg's *suggestion technology*²⁶⁷ en neddykning i materiale ikke indeholdt i den oprindelige handling. På samme måde kan hovedparten af de øvrige persuasive *technologies* defineret af B.J.Fogg jævnfør kap.5.1 applikeres konceptuelt på meningsfuldt i kontekst af Studieudgaven.

Nogle tilføjelser til Studieudgavens funktionalitet kunne foreslås til styrkelse af dette aspekt:

- Tilføjelse af semantisk søgning, sådan at synonyme ord og sammensætninger markeres.
- Tilføjelse af referencelinks og indholdslinks i lighed med det tilsvarende apparat i den trykte, autoriserede udgave af Bibelen, som dermed har visse hypertextuelle træk.²⁶⁸
- Tilføjelse af brugergenererede annotationer.

I forhold til kategoriserings- og navigationsperspektivet af vejledningsaspektet er det også nærliggende at forholde sig til designet for applikationen *immersive layers design*.^{269 270 271} Dette design, præsenteret i kap. 4.12, sigter på *immersion*, neddykning i Kaj Munks forfatterskab, samtid og tankeverden. Begrebet vil blive kommenteret i tese 9.

Her er universet omkring Kaj Munk præsenteret i 3 lag som afspejler en ligesidet triangel svarende til den ovenstående figur.

Det muligvis mest interessante aspekt af dette design er den *konceptuelle mapping*, som faciliterer overblik og navigation ikke blot ud fra klassiske, søgbare parametre som tid og sted, men tillige opererer med en konceptuel kategorisering i forhold til emnerne i Kaj Munks tankeunivers og en relation mellem disse. For nærmere forståelse af disse dynamikker henvises til tabellen i kap. 4.2.

²⁶⁷ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.41

²⁶⁸ Bibelen,

²⁶⁹ Christian Grund Sørensen: *Interface of Immersion – Exploring Culture through Immersive Media Strategy and Multimodal Interface*, Roskilde 2010

²⁷⁰ Christian Grund Sørensen: *Immersive Layers Design Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface*, IWEPLET 2013

²⁷¹ Christian Grund Sørensen: "Content, Context & Connectivity" i *International Journal of Conceptual Structures and Smart Applications*, 2013

Motivationsaspektet er endelig vigtigt. Som nævnt i tese 1 adskiller Kaj Munk-casen fra de øvrige cases i EuroPLOT ved en øget kompleksitet. Samtidig er læringssituationerne tilsvarende komplekse og det vil ofte ikke være tilfældet, at der er tale om en ydrestyret, ekstrinsisk tvangsbeskæftigelse med Kaj Munk i form af eksempelvis en eksamensopgave eller et lærerstyret læringsrum. Derfor bliver den intrinske motivation, som i retorisk sprog kunne benævnes som *eunoia*, så meget desto mere væsentlig.

Motivationen kunne i Fogg's definition af *the functional triad* kategoriseres indenfor såvel *medium* som *social actor* kategorierne.²⁷²

When functioning as sensory media, computing technology can persuade people by providing compelling experiences through simulations. These computer simulations persuade by enabling people to explore cause-and-effect relationships, by providing vicarious experiences that motivate, or by helping people rehearse a behaviour. Finally, when computing products adopt the role of social actor, they persuade people by applying the same persuasion principles that humans use to influence others; as social actors, computers can persuade people to change their attitudes or behaviours by rewarding them with positive feedback, modelling a target behavior or attitude, or providing social support.

I forhold til Studieudgaven er det begrænset, i hvilket omfang et persuasivt design allerede nu er implementeret. En *persuasive design*-strategi som Gram Hansens er dog på andre måder tydelig på andre områder i Kaj Munk-casen.

For det første har anvendelsen af mobilapplikationer understøttet af Studieudgaven vist sig virkningsfulde ved feltstudier i Vester Hassing.²⁷³ Disse feltstudier består i et analyseret undervisningsforløb, hvor erfaringerne fra geocaching i Vedersø^{274 275} såvel som udviklingen af PLOTmaker²⁷⁶ jævnfør kap.4, har været væsentlige

²⁷² B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.27

²⁷³ Sandra B.G. Hansen, Karina D. Kristensen, Lasse B.G. Hansen: *Motivating the Interest in Danish Literature with Mobile Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

²⁷⁴ Lasse B.G. Hansen, Sandra B.G. Hansen, Peter Øhrstrøm: "From Geocaching to Mobile Persuasive Learning – Motivating the Interest in the Life and Work of Danish Author Kaj Munk i Scaling up Learning for Sustained Impact" i *Lecture Notes in Computer Science* Volume 8095, 2013

²⁷⁵ Lasse B.G. Hansen: "Geocaching in a Persuasive Perspective", in *Proceedings of the 4th International Conference on Persuasive Technology*, New York 2009

²⁷⁶ Carl Smith & Valentina Chinnici: *PLOTmaker – Persuasive Learning Design through Context Engineering*, IWEPLET 2013

elementer. Her blev anvendt en kombination af mobile applikationer, quiz med henblik på et *gamification*-perspektiv og Studieudgaven suppleret med traditionel lærerintroduktion:

For det andet har anvendelsen af applikationen *the Conceptual Pond*^{277 278 279} bidraget positivt i forhold til motivation og engagement med inddragelse af persuasive strategier som *suggestion technology*, *self monitoring* og *peer comparison*.²⁸⁰

Endelig kan motivationsaspektet ses i lyset af *context adaptation*²⁸¹ hvor et væsentligt aspekt i motivationen omkring Kaj Munk-casen ligger i netop dette, at der består en righoldighed af materialer, navigations- og kompleksitetsreduktionsværktøjer og mulighed for afklaring og sammenligning ved evanluerings- og delingsapplikationen *the Conceptual Pond*. Når de forskellige læringselementer således kombineres fremstår der et meningsfuldt læringsunivers ud fra de tre parametre, tilgængelighed, vejledning og motivation.

Det har altså været muligt meningsfuldt at implementere væsentlige elementer fra *persuasive technology*-fagligheden i Kaj Munk-casen. Samtidig har det vist sig såvel nødvendigt som ønskeligt at anlægge en bredere persuasiv betragtning på læringssituationen, sådan som såvel den alternative forståelse af *persuasive design* som de kontekstbaserede *technology enhanced learning*-koncepter demonstrerer.

TESE 8: ATTITUDE CHANGE KAN I EGENTLIG FORSTAND FORSTÅS SOM PERSUASIONENS FORMÅL

²⁷⁷ Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment", i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013.

²⁷⁸ Christian Grund Sørensen: *Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input Through the Conceptual Pond*, IWEPLET 2013

²⁷⁹ Christian Grund Sørensen: *Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback*, Barcelona 2014

²⁸⁰ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.33 ff.

²⁸¹ Sandra Burri Gram Hansen: *Persuasive Design – A Matter of Context Adaptation?*, IWEPLET 2013

Inden for persuasiv livssynsformidling har attitude change på mange måder en forrang for behaviour change. Samtidig består der utvivlsomt et dialektisk forhold imellem de to.

I forskning, litteratur og praktiske implementeringer inden for en faglig ramme af persuasive technology synes det faglige fokus på behaviour change noget mere vidtrækkende end beskæftigelsen med attitude change. Selvom der består en væsentlig synergi mellem disse to forandringsstrategier kan kun attitude change i egentlig forstand dog forstås som persuasionens mål, når det gælder konteksten af decideret livssynsformidling

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Aspects of Ethos and Credibility in Christian Presence in Cyberspace (1)

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj Munk Using Persuasive Learning (8),

Content, Context & Connectivity (11)

Med udgangspunkt i præsentationen i kap.5.2 omkring *attitude change* versus *behaviour change* skal her diskuteres relationen imellem disse to, og hvorvidt *attitude change* har en særlig forrang i en persuasionsproces.

Indenfor *persuasive technology*-fagligheden er der en klar overvægt af studier med fokus på *behaviour change*, synes det godtgjort i et studie af K.Torning og H. Oinas-Kukkonen.²⁸² Årsagen hertil foreslås langt på vej at have at gøre med de anvendte evalueringsmetoder, idet en ændring i adfærdsmønster hyppigt vil være lettere at observere og dokumentere end mere subtile og i mange tilfælde gradvise ændringer i holdninger og overbevisning. Denne anskuelse støttes af andre analyser, som på dansk grund bemærker tendensen til at fokusere på kvantificerbare inden for human agens.²⁸³ Dertil kunne man føje, *persuasive technology*-fagligheden er udviklet synkront med mange store virksomheder, blandt andre Amazon, Facebook og Google, som netop har dette fokus på *behaviour change* i deres forretningsmodel.

Dette fokus på ændringer i handlingsmønstre er langt fra uproblematisk. Som nævnt i kap.5.2 var B.J. Fogg's oprindelige fokus på forandringer på begge niveauer, både

²⁸² Kristian Torning & Harri Oinas-Kukkonen: "Persuasive System Design: State of the Art and Future Directions" i *Persuasive 09*, New York 2009

²⁸³ Verner C. Petersen: *Modern Scientific Management - Or the Attempt to Measure Everything that Counts*, København 1999

adfærd og overbevisning. Imidlertid kan denne ligestilling problematiseres på andre måder end den forskning, som primært forholder sig til *behaviour*.

Én indvending kommer fra et perspektiv omkring varig overbevisning. Kan man tænke sig en varig eller idet mindste længerevarende forandring af adfærdsmønstre uden at der er et væsentligt element af overbevisning? Det kan muligvis tænkes indenfor *microsuasion*, eksempelvis et museklik i et navigationssystem, men næppe i forhold til *macrosuasion*, eksempelvis at købe bestemte varer i en webshop. Man må her, med Harjumaa og Oinas-Kukkonen, tænke sig et til handlingens-kompleksitets-og-konsekvens-svarende niveau af overbevisning:²⁸⁴

The attitude toward the behavior and subjective norms are the key elements in attitude change, because in order to change the behavior, the intention to perform that behavior should be influenced. These elements can be changed most effectively by influencing primary beliefs...

Persuasion in full happens only when an attitude change takes place.

Et sådant fokus på overbevisningens nødvendighed indenfor de fleste ikke-banale interaktioner og handlinger synes tilmed støttet af Fogg's eget begrebsapparat. Tænkningen omkring *credibility*, troværdighed eller ethos, opererer med netop overbevisningen som belæg for tillid aktiv i handling:²⁸⁵

Credible sources have the ability to change opinions, attitudes, and behaviours, to motivate and persuade. In contrast, when credibility is low, the potential to influence is also low.

Ud fra dette perspektiv kunne man hævde, at der kun vil kunne identificeres relativt få tilfælde, hvor *behaviour change* ikke i virkeligheden bygger på et udtalt eller uudtalt element af *attitude change*.

Én anden indvending kunne følge af en retorisk og logisk analyse.

Fra et retorisk perspektiv opererer James McCroskey²⁸⁶ med tre niveauer af troværdighed, nemlig *initial*, *derived* og *terminal etos*. Disse adskiller sig næppe

²⁸⁴ Harri Oinas-Kukkonen & Marja Harjumaa: "Persuasive Systems Design: Key Issues, Process Model, and System Features" i *Communications of the Association for Information Systems* 2009

²⁸⁵ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.131

²⁸⁶ James McCroskey: *Introduction to rhetorical communication*, Routledge 2005

grundlæggende fra Fogg's nogenlunde tilsvarende opdeling: *Presumed, reputer, surface* og *earned credibility*, om hvilke det gælder, at:²⁸⁷

Earned credibility is the gold standard, both in human-human interactions and in human-computer interactions. It is the most solid form of credibility, leading to an attitude that may not be easily changed....

Ud fra en klassisk retorisk forståelse gælder det, at overbevisning nok afhænger af *ethos* eller *credibility*, men at dette først sker gennem den argumentations- og argumentationsproces, vi kender som *enthymemet* jævnfør kap.5.4.

Der foregår således, retorisk forstået, en persuasionsproces, som gennemløber et antal faser, hvoraf den første er ganske væsentlig her, nemlig *inventio*. Her udsøges og akkumuleres de argumenter af forskellig karakter, som skal være bærende for den indre diskurs, som er kernen i det videre overbevisningsarbejde. Herefter forberedes og afholdes talen eller kommunikationsbegivenheden, være denne sig en klassisk tale eller eksempelvis en del af et website. Overbevisningen skabes hos tilhøreren eller modtageren gennem en indre overbevisningsproces, som kunne identificeres som *attitude change*.

En sådan overbevisning kan givetvis medføre konsekvenser i den fysiske verden i form af *retorisk agency*,²⁸⁸

Agency har vist sig som et nyttigt analysebegreb i retorikken, i det omfang man mener at det retoriske sprog på en gang skaber en virkelighed og skabes af virkeligheden, og at retor har mulighed for at påvirke virkeligheden med sine ord samtidig med, at han eller hun konstitueres som taler af samme virkelighed.

Alligevel kan det foreslås, at der må forudsættes en temporal rækkefølge for at forstå overvisningens plads i den persuasive proces. I et syn på *behaviour change*, som kunne kritiseres for reduktionisme, kunne en model se sådan ud, *trigger* her forstået som udløsende påvirkning:

trigger > behaviour change

²⁸⁷ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.137

²⁸⁸ Lisa S. Villadsen: "Retorisk Agency" i *Rhetorica Scandinavia* nr.5, 2005

Heroverfor kan foreslås en model, som inkluderer indvendingerne fra såvel et retorisk persuasionssyn som kritikken fra Harjumaa og Oinas-Kukkonen:²⁸⁹

trigger > enthymeme > attitude change > behaviour change

Temporalt set må en overbevisning foregå den på overbevisningen byggede handling og det vil derfor være vanskeligt at forestille sig en overbevisningsproces uden denne bestemte kronologi.

Af disse grunde er der rimelig årsag til at hævde, at *attitude change* er af primær betydning i forhold til *behaviour change*. Der gives en dialogisk relation imellem disse to, så en ændring i *behaviour* nok er afhængig af en ændring i *attitude*. Den modsatte konstellation vil formodentlig også i visse tilfælde indeholde en vis afhængighed, men næppe med samme konceptuelle styrke som den første.

Samtidig vil der ud fra antropologiske og etiske overvejelser være god årsag til at fremhæve *attitude* fremfor *behaviour* som det bærende element i menneskelig agens. Det er vanskeligt at forestille sig en nogenlunde fri human suverænitæt uden at overbevisningen som den indre bevæger er primo inter partes.

TESE 9: PERSUASION KAN FORSTÅS HOLISTISK SOM NEDDYKNING I ET MENINGSBÅRET MILJØ. DEN SAMME HOLISTISKE TOTALFORSTÅELSE SER VI SOM EN PRÆMIS FOR KAJ MUNKS FORKYNDELSE

Med inspiration i et begreb om neddykning (immersion) som metafor for fordybelse i et fagfelt med såvel kognitive som emotionelle indikationer foreslås det, at en

²⁸⁹ Harri Oinas-Kukkonen & Marja Harjumaa: "Persuasive Systems Design: Key Issues, Process Model, and System Features" i *Communications of the Association for Information Systems* 2009

holistisk fordybelse i et læringsmiljø har positive, persuasive egenskaber i forhold til Kaj Munk-casen.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Interface of Immersion – Exploring Culture through Immersive Media Strategy and Multimodal Interface (2)

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj Munk Using Persuasive Learning (8)

Immersive Layers Design – Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface (10)

Content, Context & Connectivity (11)

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14)

Begrebet *neddykning* forstås her som den proces, at eksponere en modtager for et omfattende læringsmiljø, som i denne sammenhæng er overvejende digitalt. Læringsmiljøet in casu er det samlede læringsmiljø omkring Kaj Munk, hvilket som beskrevet i kap.4 omfatter flere applikationer, herunder Studieudgaven,²⁹⁰ mobile GLOs,²⁹¹ *The Conceptual Pond*^{292 293 294} og designet for *Immersive Layers Design*,²⁹⁵ ²⁹⁶ hvor neddykningsmetaforen er applikeret. Intentionen med dette læringsmiljø er, at brugeren med et væsentligt element af frihed skal navigere i og håndtere læringsrummet sådan at såvel engagement og overblik samt dybdegående læring befordres.

²⁹⁰ Ulrik Sandborg-Petersen: *Architecture of Applications Built on Emdros: Case Studies in Systems for Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

²⁹¹ Sandra B.G. Hansen, Karina D. Kristensen, Lasse B.G. Hansen: *Motivating the Interest in Danish Literature with Mobile Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

²⁹² Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment" i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013.

²⁹³ Christian Grund Sørensen: *Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input Through the Conceptual Pond*, IWEPLET 2013

²⁹⁴ Christian Grund Sørensen: *Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback*, Barcelona 2014

²⁹⁵ Christian Grund Sørensen: *Immersive Layers Design Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface*, IWEPLET 2013

²⁹⁶ Christian Grund Sørensen: "Content, Context & Connectivity" i *International Journal of Conceptual Structures and Smart Applications* 2013

Neddykning er inspireret af Janet Murray's begreb immersion.²⁹⁷ Hvor hun anvender det i forståelsen af det holistiske og virkelighedsudfordrende engagement i et hypermiljø. Fokus er i dette studies anvendelse af termen skiftet fra et fokus på den neddykkedes erfaring til et mere handlingscentreret aspekt, at lade en eller flere personer indgå i et omfattende, overvejende digitalt læringsmiljø.

Hvor persuasion ofte forstås som en lineær proces, hvilket er det dominerende billede i såvel kap.5 som tese 8, kan det være forståelsesudviklende at integrere en anden metaforik. Centralt i metaforen er netop friheden. Friheden til suverænitæt i forhold til udvalg og sekvens af de forskellige læringsmaterialer. En frihed, som samtidig betinger at læringsmiljøet må bidrage med væsentlige motivationsfaktorer, da Kaj Munk-casen netop udmærker sig derved, som diskuteret i tese 1, at læringssituationerne dels ofte er komplekse, dels er engagementet ofte lagt op til brugerens egen interesse og motivation.

Når persuasion tænkes i en neddykningsmetafor, så afhænger persuasionen formodentlig af to parametre. Det ene parameter er kvaliteten, tilgængeligheden og diversiteten af det tilbudte læringsmateriale. Det andet parameter handler om modet til at give køb på en klassisk sekvens i kommunikation og i stedet respektere brugerens suverænitæt.

Naturligvis kan anvendelsen af *persuasive technologies* som opregnet i kap.5.1 bidrage med en blød styring af brugerens adfærd i læringsmiljøet. Dog skal denne påvirkning snarere forstås som en strøm i neddykningsmiljøet frem for en klassisk sekventialisering. I næsten ethvert hypermiljø, forstået som eksempelvis en hjemmeside eller et socialt medie, vil der være tale om en tilsvarende stor frihed, om end visse veje kan være gjort mere indbydende eller nærliggende end andre via blandt andet de førnævnte *technologies*.

I Kaj Munks forkyndelse kan man observere en interessant analogi til dette ovennævnte neddykningsbegreb. Kaj Munk kan på ingen måde forstås som systematisk teolog i en klassisk forståelse, som læner sig op ad de universelle dogmatikker som for eksempel Philip Melanchthon's *Loci Communes*.²⁹⁸ Hertil beskæftiger Munk sig nok med teologien og forkyndelsen, men sjældent i noget systematisk perspektiv.

²⁹⁷ Janet Murray: *Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace*, New York 1997

²⁹⁸ Philip Melanchthon: *Loci communes rerum theologicarum seu hypotyposes theologiae* v. Jørgen Larsen, København. 1953

Snarere kan man opfatte Kaj Munk som forkynner i den forståelse, at han indbyder sin tilhører eller læser til neddykning i et univers, hvor et stort antal elementer af Munks vidtfavnende tankeverden er i spil. Som bemærket i kap.7.5 havde Kaj Munk sin særlige, svært rubricerbare og springende prædikeform, om af kritikere kunne beklignes som ustruktureret og indholdsforvirret.

Ud fra et postmoderne paradigme, som diskuteret i kap.6 kan et sådant *immersion*-begreb forstås som en meningsfuld metafor for analyse og konstruktion af persuasion. Fordybelsen i et læringsmiljø har formodentlig positive egenskaber og en inspiration fra Kaj Munks egen kommunikative metode kan i den henseende være perspektivrig inspiration.

TESE 10: EN KAIROS-ORIENTERET PRÆSENTATION AF KAJ MUNK KAN FREMME OVERBLIK OG NEDDYKNING I FORHOLD TIL FORSKELLIGE LÆRINGSSTRATEGIER.

Intuitiv navigation kan aflaste den kognitive byrde og dermed støtte en positiv interaktion, neddykning og læring. En navigation, som faciliterer adgang til et materialekorpus ud fra en flerhed af betragtningsvinkler egner sig specifikt til det forskelligartede materialekorpus i Kaj Munk-casen.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Interface of Immersion – Exploring Culture through Immersive Media Strategy and Multimodal Interface (2)

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj munk Using Persuasive Learning (8)

Immersive Layers Design – Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface (10)

Content, Context & Connectivity (11)

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14).

Som diskuteret ovenfor i tese 1 er Kaj Munk-casen præget af en ganske stor kompleksitet. Det gælder i forhold til indhold, til læringskontekst, til læringsmål og ikke mindst i forhold til den intenderede brugergruppe. Denne brugergruppe strækker sig jævnfør kap.4.2 fra skoleelever i folkeskolen over turister og andre interesserede til studerende og specialister. Ud fra en receptionsteoretisk diskurs er der således tale om en ganske forskelligartet potentiel brugergruppe. Dette har implikationer på i fald tre områder:

- Brugerens forudviden
- Brugerens motivation
- Brugerens kognitive indfaldsvinkel

Brugerens forudviden er et naturligt parameter. I Kaj Munk-casen har det i forbindelse med feltstudiet i Vester Hassing²⁹⁹ været naturligt at forsyne eleverne med en kort indledning til Kaj Munk. I forhold til Studieudgaven tilføjes en indledning til prædikenerne i form af dette studies oversigtsartikel om Kaj Munks homiletik.³⁰⁰ Propædeutik er et ikke uvæsentligt element.

Brugerens motivation er allerede diskuteret her et antal gange i relation til såvel persuasionsbegrebet i kap.5 og i flere af de ovenstående teser. Problemstillingen kan opdeles i to dele: Et indholdsaspekt og et metodeaspekt. Begge afspejler persuasionsproblematikker, om end indholdsaspektet figurerer mere implicit i persuasionen. Relevant indhold medieret i et *kairos*-perspektiv må formodes at være en væsentlig motivationsfaktor.

Brugerens kognitive indfaldsvinkel er endnu et parameter, som dog i nogen grad har sammenfald med motivationsfaktoren ligesom det ikke er uden betydning i forhold til behovet for indføring. Den givne, meget omfattende målgruppe for Kaj Munk-casen antyder, at der også vil være en stor diversitet inden for de intenderede brugeres læringsstil.

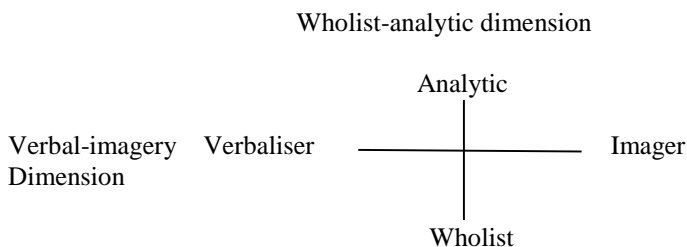
²⁹⁹ Sandra B.G. Hansen, Karina D. Kristensen, Lasse B.G. Hansen: *Motivating the Interest in Danish Literature with Mobile Persuasive Learning*, IWEPLET 2013

³⁰⁰ Christian Grund Sørensen: *Kaj Munk – modernitetens prædikant*, indledning til Studieudgaven

Med udgangspunkt i Riding og Rayner's fremstilling kan der argumenteres for, at en tilpasning til en given brugers personlige *cognitive style* og relaterede *learning strategy* er af betydning for såvel motivation som for den enkeltes læringsudbytte.³⁰¹

Personal style describes the way in which a person habitually approaches or responds to the learning task. It comprises two fundamental aspects: first, cognitive style, which reflects the way in which the individual person thinks; second, learning strategy, which reflects those processes which are used by the learner to respond to the demands of a learning activity.

Kognitiv stil kategoriseres her i forhold til to akser, hvor den vandrette relaterer til brugerens præference i forhold til tekst kontra billede og metafor, mens den lodrette forholder sig til præference i forhold til holisme kontra analytisk detaljefokus.

FIGUR: RIDING & RAYNOR'S MATRICE FOR INDIVIDERS KOGNITIVE LÆRINGSSTILE

På baggrund af disse erkendelser kunne det være meningsfuldt at skræddersy læringsmateriale og læringssituation i forhold til disse individuelle læringsstrategier. I forhold til persuasive principper indeholdt i *tailoring technology*³⁰²

Tailoring technologies make life simpler for computer users who don't want to wade through volumes of generic information to find what's relevant to them. Psychology research has shown that tailored information is much more effective than generic information in changing attitudes and behaviors.

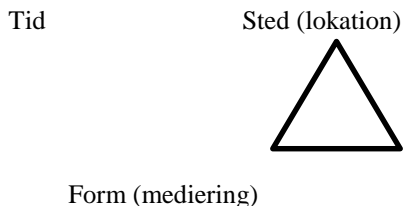
Imidlertid ligger her et paradoks i forhold til Kaj Munk-casen. Jævnfør den omfattende og diverse målgruppe er en sådan individualisering næppe mulig. Det ville i så fald kræve et særdeles veldesignet og veludbygget digitalt system med

³⁰¹ Richard Riding & Stephen Rayner: *Cognitive Styles and Learning Strategies*, London 2000

³⁰² B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003 p.37

inddragelse af individualiserede brugerdata opbygget efter eksempelvis PSD-modellen.³⁰³

I tilknytning til Kaj Munk-casen foreslås i stedet et navigationsedesign i form af *Immersive Layers Design*.^{304 305} Her anvendes en triple *kairos*-inspireret opbygning med tre lag i en visuel navigationsapplikation:

FIGUR : 3 ASPEKTER AF KAIROS

De tre niveauer foreslået i dette-interface kan defineres som:

- Et geografisk niveau (knytter an til lokation og historiske steder)
- Et temporalt niveau (knytter an til kronologi og historie)
- Et konceptuelt niveau (knytter an til anskuelser, værker og indhold)

De enkelte lag kan uddybende forstås således jævnfør kap.4.1:

³⁰³ Harri Oinas-Kukkonen & Marja Harjumaa: “Persuasive Systems Design: Key Issues, Process Model, and System Features” i *Communications of the Association for Information Systems* 2009

³⁰⁴ Christian Grund Sørensen: *Immersive Layers Design Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface*, IWEPLET 2013

³⁰⁵ Christian Grund Sørensen: “Content, Context & Connectivity” i *International Journal of Conceptual Structures and Smart Applications* 2013

Immersive layers design	Lag 1	Lag 2	Lag 3
Beskrivelse	Geografisk	Kronologisk	Konceptuelt
Karakteristika	Visuelt, kort	Tidslinie, skyder	Grafisk
Persuasivt potentiale	Udforskningsvenligt, virtuelt miljø, reducerer abstraktion	Udforskningsvenligt, simulering, interaktivt	Intuitiv navigation, overblik, reduktion, kompleksitetshåndtering
Værdi i læring	Nedsætter abstraktionsniveau, bringer forståelse af stedslig sammenhæng og forbindelse med virkelige begivenheder	Forstå kausale begivenheder, udforske tidslinier. referencer til den samtidige verden udenfor Munk-universet	Overblik, støtte refleksion, facilitere dyb søgning, forbinde indholdet med de andre lag

FIGUR : OVERSICHT OVER DE TRE LAG I IMMERSIVE LAYERS DESIGN

Gennem implementeringen af et overblik- og navigationssystem med multiple lag må det formodes, at flere læringsstrategier kan tiltales. Hermed opnår forventeligt en intuitiv brugbarhed for en langt større del af målgruppens personer, i og med at flere kognitive stilarter og indfaldsvinkler er dækket.³⁰⁶

Where a particular style matches the content and presentation of material to be learned, then the individual is likely to find the task easier than when there is a mismatch between style and learning design.

Samtidig adskiller det konceptuelle lag sig fra en traditionel kategorisering af læringsmateriale ved at tilbyde en visuel fremstilling af temaer i Kaj Munks

³⁰⁶ Richard Riding & Stephen Rayner: *Cognitive Styles and Learning Strategies*, London 2000 p.80

tankeverden med indbyrdes referencer og i et overskueligt, intuitivt design jævnfør kap.4.2. Hermed kan man formode, at brugere med en udpræget holistisk eller billeddannende læringsstil vil opleve sig i højere grad motiveret end ved de klassiske kategoriseringer.

I tillæg hertil kan man formode, at en sådan *kairos*-inspireret præsentation- og navigationsmodel kan befordre en mere – nu i klassisk forståelse – holistisk forståelse af Kaj Munks inspiration på det livssynsmæssige område, end en klassisk præsentation, hvor værker gerne præsenteres i en genrebunden kontekst.

Der er således en god formodning om, at en bredere og derfor formodentlig mere intuitiv navigation kan aflaste den kognitive byrde og dermed støtte en positiv interaktion og neddykning i Kaj Munk-casen.

TESE 11: EVALUERINGSVÆRKTØJET THE CONCEPTUAL POND KAN BIDRAGE TIL SÅVEL INDSAMLING AF NY VIDEN SOM POSITIV INSTRUMENTALISERING AF DENNE I EN UNDERVISNINGSSITUATION

The Conceptual Pond muliggør en enkel, intuitiv indsamling af udsagn. Disse kvalitative data kan kvantificeres, krydstabuleres og visualiseres i realtid. Samtidig styrkes brugerens refleksion og erkendelse gennem aktivitet og engagement i forhold til anvendelse af applikationen. Kvantificeret kvalitativ feedback har en positiv persuasiv værdi idet den øger underviserens kompetence i forhold til tilpasning af aktuel og senere undervisning og inspirerer samtidig brugeren gennem egen erkendelse og sammenligning. Receptionen af Kaj Munks Ordet er blandt andet blevet kommenteret meningsfuldt på denne vis.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

The Conceptual Pond – Application for Self-monitoring and Evaluation (3)

The Conceptual Pond – A Persuasive Tool for Quantifiable Qualitative Assessment (6)

Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input through the Conceptual Pond (9)

Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback (12).

Temaet i denne tese er belysning af problematikker omkring digital indhentning af kvalitative data i en form, hvor disse kan fortolkes og sammenlignes med andre kvalitative data inden for et digitalt miljø.

Som antydnet hos Torning og Oinas-Kukkonen³⁰⁷ og her i kap.5.2 er der en metodisk udfordring i forhold til studier i *behaviour change* indenfor *persuasive technology*-fagligheden. Udfordringen ligger i dette, på en enkel måde at kunne indsamle og behandle data omkring ændringer i værdier og holdninger fremfor i valg, som sætter sig konkrete spor i handling.

Jævnfør Rossman og Rallis³⁰⁸ består forskning i kvalitative udsagn i to faser: Dels i selve processen at indsamle data. Derefter selve processen hvor disse data tilpasses et format, som muliggør videre analyse. Samtidig fordrer selve undersøgelsesdesignet opmærksomhed jævnfør Odendahl:³⁰⁹

Abstract principles have to be translated into real tests for real students ... "How" decisions include question format: selected-response tasks, in which the student selects from among answers that are provided on the test, or constructed-response tasks, in which the student generates a product or performance.

I samklang med denne beskrivelse af generelle kompleksitetsproblemer og med Gram Hansens³¹⁰ fokus på *context adaptation* in mente udvikledes applikationen

³⁰⁷ Kristian Torning & Harri Oinas-Kukkonen: "Persuasive System Design: State of the Art and Future Directions" i *Persuasive 09*, New York 2009

³⁰⁸ G.B.Rossman & S.F.Rallis: *Learning in the Field*, Thousand Oaks 2012

³⁰⁹ N.V. Odendahl: *Testwise – Understanding Educational Assessment*, Lanham 2011 p.8

³¹⁰ Sandra Burri Gram Hansen: *Persuasive Design – A Matter of Context Adaptation?*, IWEPLET 2013

The Conceptual Pond^{311 312 313 314 315} jævnfør kap.4.2 til brug for indsamling og evaluering af analysepersoners subjektive reception af og refleksion omkring Kaj Munks værker:

*The Kaj Munk case study has involved teachers and students in classroom and outdoors.... One novel contribution was the Conceptual Pond in which personal reflections can be collected in a simple and intuitive way.*³¹⁶

Applikationen er blevet testet med gode erfaringer i forskellige miljøer og har især med implementering af *The Conceptual Pond* i forbindelse med fremvisning af Kaj Munks skuepil *Ordet* i Carl.Th Dreyers filmatisering fra 1955 for konfirmander vist et lovende potentiale. Konfirmanderne udfyldte kort efter fremvisningen *The Conceptual Pond* med deres umiddelbare indtryk og tanker. Gennemsnitstiden for at besvare var 90 sekunder,³¹⁷ hvilket må anses for hurtigt i forhold til sammenlignelige metoder. Samtidig foretrak samtlige konfirmander *The Conceptual Pond* frem for spørgeskemaer med sammenligneligt indhold.

Et potentielt problematisk forhold omkring applikationens opbygning er behovet for at foruddefinere et antal nøgleord for brugeren. Hermed kan der hævdes, at undersøgeren ubevidst kan tilføje et element af bias. Dette er givetvis tilfældet. Imidlertid må dette holdes op imod to andre forhold: For det første gælder et tilsvarende bias i forhold til de spørgsmål, som stilles i et almindeligt spørgeskema. For det andet har respondenterne her mulighed for selv at tilføje et eller flere nøgleord.

³¹¹ I teknisk samarbejde med cand.scient. Mathias Grund Sørensen, Institut for Datalogi, AAU

³¹² Christian Grund Sørensen: *The Conceptual Pond – Application for Self-Monitoring and Evaluation A Persuasive Tool for Assessing Non-Quantitative Data Using Semantics*, IADIS, Lissabon 2012

³¹³ Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment" i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013.

³¹⁴ Christian Grund Sørensen: *Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input Through the Conceptual Pond*, IWEPLET 2013

³¹⁵ Christian Grund Sørensen: *Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback*, Barcelona 2014

³¹⁶ R. Behringer, M. Soosay, S.B. Gram Hansen, P. Øhrstrøm, C. Grund Sørensen, C. Smith, J. Mikulecka, N. Winther Nielsen, M. Winther Nielsen, E. Herber: *Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project*, IWEPLET 2013

³¹⁷ Christian Grund Sørensen & Mathias Grund Sørensen: "The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment" i *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*, IGI Global 2013.

Samtidig vil disse nye nøgleord indgå med en vis vægtning i en algoritme, som afgør hvilke nøgleord, som statistisk set skal foreslås efterfølgende respondenter. Som sådan består der et vist element af brugerbestemmelse i forhold til undersøgelsen, hvilket da også i de første undersøgelser blev bekræftet ved feltstudie på et bibliotek.

Som opfølgning på de forskningsresultater, som har relation til EuroPLOT og Kaj MUNK-casen er der efterfølgende foretaget forsøg, hvor *The Conceptual Pond* integreres i anden undervisning³¹⁸ og hvor to af applikationens styrker er blevet demonstreret, nemlig dels facilitering af samtlige elevers respons til underviseren via elevernes egne digitale platforme, dels en støtte i undervisningssituationen for underviseren, som i realtime har kunnet informere sig grafisk omkring elevernes positioner.

Det kan næppe hævdes, at *The Conceptual Pond* er en ideel applikation i forhold til alle områder, hvor digital evaluering er ønskelig. Ej heller gælder dette principperne bag. Imidlertid synes applikationen at bidrage med væsentlige fordele især inden for områder som eksempelvis livssyn eller personlig refleksion. Dette kunne også gælde inden for områder som eksempelvis litteratur og psykologi. Det kunne måske ud fra et metodisk perspektiv foreslås, at hvor det retoriske *enthymeme*³¹⁹ frem for den logiske dialektik er i spil, kan det formodes at principperne bag *The Conceptuel Pond* kan være meningsfulde.

TESE 12: SOCIALE MEDIER KAN HAVE EN VÆSENTLIG, POSITIV EFFEKT I FORHOLD TIL MOTIVATION OG FORDYBELSE I FORHOLD TIL EMNER AF LIVSSYNSMÆSSIG OG/ELLER RELIGIØS KARAKTER

De sociale medier faciliterer en fælles refleksion, som kan tilføje nye anskuelser og

³¹⁸ Christian Grund Sørensen: *Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback*, Barcelona 2014

³¹⁹ Jævnfør kap.5.4

overvejelser til et oprindeligt udsagn. Især inden for en diskurs, som omfatter livssynsformidling, bidrager det sociale element og mulighederne for en *kairos*-baseret kommunikation til engagement og immersion. Dette eksemplificeres i projektet Påsken på Twitter.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Aspects of Ethos and Credibility in Christian Presence in Cyberspace (1)

Mobile Persuasion or Areopagos on the Move? (4)

Easter on Twitter – A Digital Pilgrimage on the Mobile (5)

Indirect Message – the Persuasion Theory of Søren Kierkegaard (15)

Med udgangspunkt i et homiletisk og kerygmatiske perspektiv blev der oprettet en konto på det sociale medie Twitter, hvorfra der gennem påsken 2012 blev inviteret til refleksion over påskens begivenheder.^{320 321} Der blev afsendt tweets i påskeugen, men forløbet blev efter brugeropfordringer forlænget til Kristi Himmelfartsdag. De enkelte tweets bestod af tekstfragmenter i moderne sprog af fiktive tweets fra mennesker omkring Jesus. Jesus selv figurerede ikke som *rhetor* i persongalleriet men udvalgte disciple, kvinder og notabiliteter kendt fra det nytestamentlige narrativ. Tweets blev afsendt svarende til den formodede historiske kronologi og fungerede således såvel som temporalt i distribueret realtid.

Projektet var opbygget på en *kairos*-model ikke ganske ulig rationale bag *Immersive Layers Design*^{322 323} og Studieudgaven jævnfør tese 7:

³²⁰ Christian Grund Sørensen: "Easter on Twitter – A Digital Pilgrimage on the Mobile" i *Viva Vox Evangelii*, Societas Homiletica, Wittenberg 2012

³²¹ Christian Grund Sørensen: *Mobile Persuasion or Areopagos on the Move?*, European Christian Internet Conference, Rom 2012

³²² Christian Grund Sørensen: *Immersive Layers Design Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface*, IWEPLET 2013

³²³ Christian Grund Sørensen: "Content, Context & Connectivity" i *International Journal of Conceptual Structures and Smart Applications* 2013

- Mobil teknologi faciliterer tilgængelighed overalt.
- Mobil teknologi faciliterer tilgængelighed altid.
- Mobil teknologi faciliterer tilgængelighed i en passende mediering.

Anvendelsen af Twitter-formatet og eo ipso tilgangen til brugerens mobile enhed knytter an til et kernepunkt i B.J.Foggs teoridannelse, hvor han anfører digitale systemers fordele i forhold til en traditionel, menneskelig persuasion. Computerens karakteristika styrker persuasionen ved at:³²⁴

1. *Be more persistent than human beings*
2. *Offer greater anonymity*
3. *Use many modalities to influence*
4. *Scale easily*
5. *Go where humans cannot go or may not be welcomed*

Af disse fem positive karakteristika er det kun det tredje, som er ganske fraværende i dette projekt. Ved at vælge et Twitter-format er kommunikationen bevidst indskrænket til et simpelt og kortfattet tekstformat. I og med, at en smartphone oftest følger sin bruger gennem hovedparten af døgnets aktiviteter har brugeren samtidig stiltiende accepteret, at projektets persuasion når vedkommende i de fleste situationer.

Samtidig er ovenstående karakteristika nr.1 særligt relevant siden den homiletiske begivenhed finder sted over en længere tidsperiode. Der er en temporal proces som forløber sideløbende med en persuasiv proces, hvor formidlingens vedholdenhed gør den til en følgesvend over tid.

Ved afslutningen af forløbet bidrog et repræsentativt antal brugere i en undersøgelse, som i uddrag afklarede de følgende resultater:

70% fandt, at brugen af telefonen som medie var væsentlig.

86% fandt, at anvendelsen af Twitter var et rigtigt valg.

98% fandt, at kommunikationen i distribueret realtime var væsentlig.

Undersøgelsen viste også, at de fleste brugere ikke var vant til at færdes i kirkelige miljøer, at de var veluddannede, flest mellem 15 og 45 år gamle og at ved siden af

³²⁴ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.7

nysgerrighed angav mange en procesorienteret anerkendelse af projektet på et spirituelt plan.

30% gik normalt i kirke i løbet af påsken.

60% ville gerne deltage i en *digital pilgrimsrejse*.

Herudover havde brugerne bidraget med et betragteligt antal interaktioner undervejs i forløbet i form af henholdsvis retweets og kommentarer. Gennem denne adfærd honoreres *peer comparison* og medforfatterskab, som begge er væsentlige persuasive virkemidler.

Med baggrund i såvel kvalitative observationer som øvrig empiri kan det med afsæt i ovenstående antages, at sociale medier i almindelighed og Twitter i særdeleshed kan have en positiv funktion i forhold til persuasion i en religiøs, narrativ kontekst. Der er samtidig årsag til at formode, at en lignende persuasion vil gøre sig gældende omkring andre temaer af livssynsmæssig karakter. Samtidig er der dog også årsag til at bemærke, at de to elementer narrativ og temporalproces næppe vil være til stede i alle sammenhænge. Derfor kan netop aspektet af distribueret realtid vise sig kun at være meningsfuldt i visse kontekster.

Ud fra en samlet betragtning og med disse begrænsninger in mente er det overordnede billede dog stadig en begrundet stærk formodning om, at sociale medier kan have en vægtig indflydelse som persuasiv faktor i en livssynsdiskurs.

Efterfølgende er et betragteligt antal personer blevet knyttet til Kaj Munk, kommunikationen af og refleksionen omkring hans værker på siden KajMunk70 på Facebook. Siden blev etableret i anledning af 70'året for Munks død i 1944 og skulle have været nedlagt ved årets slutning. Imidlertid har den fortsatte interesse og tilvækst af brugere ført til en beslutning om at videreføre siden. Selvom denne side kun delvist implementerer de samme persuasive elementer og strategier som *Påsken på Twitter* antyder den fortsatte interesse og brugertilvækst dog, at de sociale medier kan udgøre en ikke uvæsentlig bestanddel i en diskurs, som indbefatter kultur, religion og livssyn.

TESE 13: KAJ MUNK-CASEN EKSEMPLIFICERER, AT RELIGIØSE ARGUMENTER KAN VÆRE VALIDE I EN LIVSSYNSDISKURS

I kontrast til en kommunikationsopfattelse i hvilken religion forstås som fundamentalistisk i en reduktionistisk forstand sandsynliggør dette studie, at også religion kan indeholde en retorisk topologi, som kan bidrage væsentligt til en livssynsdiskurs.

Tesen relaterer primært til artiklerne:

Mobile Persuasion or Areopagos on the Move? (4)

Easter on Twitter – A Digital Pilgrimage on the Mobile (5)

PLOTLearner v.2: The Kaj Munk Case (7),

Mediating Kaj Munk Using Persuasive Learning (8)

Et Guds under? - Persuasionen i Kaj Munks prædikener (13)

Kaj Munk- Modernitetens prædikant (14).

Indirect Message – the Persuasion Theory of Søren Kierkegaard (15)

I denne tese diskuteres den præmis, som ligger centralt i Kaj Munk-casen, at også værdibårne elementer med udspring i en teologisk eller religiøs diskurs er valide i en bredere livssynsdiskurs.

Som det fremgår af kap.7 indgik Munk i et væld af diskussioner omkring tidsbundne og evige problemstillinger og perspektiver. Det vil være en reduktionisme at beskrive Kaj Munk som en eksklusivt religiøs *rhetor*. Samtidig vil det være tilsvarende reduktionistisk ikke at anerkende Munks dybe rodfæstethed i den kristne tro i Munks egen personlige forståelse. For Munk synes der ikke at bestå nogen mulighed for to-rumstækning, ud fra hvilken der kan opereres med argumentatorisk kontingens. Ej heller var der mulighed for en akkommodering af det værdimæssige i forhold til en mere utilitaristisk kommunikation, jævnfør Munks dictum:³²⁵

Aldrig, aldrig, aldrig spørge, om det nytter, bare, om det er sandt!

³²⁵ Kaj Munk hos Niels Nøjgaard: *Aldrig spørge, om det nytter*, København 1958

Som nævnt i såvel kap.7 som de til dette studie knyttede artikler om Kaj Munks forkyndelse^{326 327} Et særkende ved Kaj Munks produktion er, at Kaj Munk tilsyneladende er fuldstændig klar over, at han opererer retorisk i et antropocentrisk paradigme hvor deocentrismens argumentative topologi i den bibelske åbenbaring, dogmatikken og traditionen langt fra står uimodsiget. I eksempelvis skuespillene *I Brændingen* (1926) og *Ordet* (1925) lader Munk diverse tidstypiske, idehistoriske positioner gennemspille og diskutere indbyrdes. Samtidig faciliterer Munk en konfrontation med bestemte klassisk kristne positioner. Det samme finder sted i en del prædikener, hvor Munk konfronterer et antropocentrisk livssyn i forhold til eksempelvis eskatologien.³²⁸

I vor fantasiløse Tid (Teknikken har overtaget Fantasien, og den kan jo slet ikke erstatte Profetien; Profetien skænker Synerne for vor evige Stræben; Teknikken virkeliggør, hvad dog ret beset er Fantasiens Død) — i vor fantasiløse Tid er der en Del Kristne, der ikke længere kan forestille sig Jesu Genkomst; skal der være Tale om en Dommedag, erklærer de, da maa det altsammen forstaas aandeligt; den vil finde Sted i Hjærterne; den sker ved den enkeltes Død. Hvilken fattig Kattepotelære! Helt anderledes, naar Jesus taler om Dommedag; da mærker vi Løvens Klo.

For Kaj Munk var det således om ikke uproblematisk så dog muligt at inddrage kristne, religiøse argumenter i en bredere livssynsmæssig diskurs. Denne tilgang kunne dog allerede i samtiden problematiseres ud fra flere perspektiver:

For det første fordrer Munks argumentationer ind imellem anerkendelse af en transcendent, bibelsk åbenbaring som et sine qua non i persuasionsprocessen. Det sker navnlig i det homiletiske materiale, hvor Munk ud fra et ekklesiologisk grundprincip kan antage, at tilhøreren må underlægge sig åbenbaringens autoritet. At Munk selv er sig denne indvending bevidst belyses dog snart af en analyse af Munks homiletiske argumenter. Her står de bibelske argumenter sjældent alene, men suppleres med logiske, psykologiske eller kulturelle belæg.

For det andet består der en naturlig paradigmatiske uforenelighed mellem det nytestamentlige univers, fra hvilket Munk lader sin kristentro inspirere, og det 20. århundredes modernitet. Præmoderne fænomener som eksempelvis besættelse

³²⁶ Christian Grund Sørensen: ”Et Guds under? – Persuasionen i Kaj Munks prædikener” i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

³²⁷ Christian Grund Sørensen: *Kaj Munk – Modernitetens prædikant*, indledning til Kaj Munks prædikener i Studieudgaven

³²⁸ Prædiken til 2. søndag i advent, 8. december 1940

behandler Munk med en vis ambivalens, sådan at såvel den oprindelige beretning som en nutidig, naturvidenskabelig forståelse holdes åbne.

Hermed kan det sammenfattes, at Kaj Munk nok var klar over mulige indvendinger imod hans implementering af kristne, religiøse argumenter i livssynsdebatten. Samtidig kunne Munk ikke være disse argumenter foruden, idet han så eo ipso ville forråde hele sit idehistoriske og idealistiske værdigrundlag. Man kan argumentere for, at Kaj Munk i samklang med en klassisk retorisk matrice lod bibelske og dogmatiske argumenter indgå i den *inventio*, som lå til grund for hans persuation.

En indvending over for Munks anvendelse af disse religiøse *topoi* i en livssynsdiskurs kunne ligge i en formening om, at religiøse argumenter qua en generisk fundamentalisme ville gøre kommunikatoren døv for alternative argumenter. Dette argument er værd at følge eftersom fundamentalisme er et væsentligt tema i den civilisationsdebat, som blev initieret af blandt andre Francis Fukuyama³²⁹ og Samuel P. Huntington.³³⁰ I sidstnævntes dystopiske scenariebygning tillægges fundamentalismen et betydeligt antidemokratisk potentiale.

Selvom denne indvending næppe på alle områder kan imødegås kan den dog problematiseres ganske afgørende ved en analyse af netop Munks relation til de, som ikke delte hans eget livssyn. Særlig Munks relation til ateisten og kulturradiklisten Georg Brandes kan her eksemplificere. Nok er Munk i afgjort opposition til Brandes' fritænkeri, men samtidig anerkender han berettigelsen i væsentlige dele af dennes kritik af en bestemt kristendomstydning. Derfor opleve Munk et kald til ikke uden videre at afvise Brandes:³³¹

...Mit kald i Danmark blev: fra Golgathahøjen ved Foden af Korset at prædike Respekt for Brandes.

Der er ingen tvivl om, at Kaj Munk selv var grundlæggende uenig med Brandes i dennes konklusioner. Men Munk anerkendte Brandes' stemme i livssynsdebatten i 1920'erne samtidig med, at han måtte modsige den:³³²

³²⁹ Francis Fukuyama: *Historiens afslutning og det sidste menneske*, København 1993

³³⁰ Samuel P. Huntington: "The clash of civilizations?" i *Foreign Affairs*, Summer Edition 1993

³³¹ Breve til Niels Nøjgaard 1925.1943, Det Kongelige Bibliotek

³³² Peter Øhrstrøm: "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

Munks fascination af Brandes som person forhindrer ham på ingen måde i at forholde sig dybt kritisk til indholdet i de angreb på religionen, som Brandes formulerer.

Med udgangspunkt i paradigmediskussionen i kap.6 kan det således diskuteres, hvorvidt Niklas Luhmann's systemtænkning i kap.6.2 kan anvendes til at udelukke muligheden for religiøse argumenter i en valid livssynsdiskurs. Måske er det snarere sådan, at en livssynsdiskurs uden en religiøs i mange tilfælde kan fremstå som unødigt reduktionistisk. Såfremt religiøse argumenter er en del af de relevante *topoi* i den *inventio*, som er kernen i en retorisk persuasionsproces, kan det næppe betvivles at religion eller religioner bør indgå i livssynsdiskurser på linie med argumenter af kulturel, historisk, etisk eller politisk karakter.

Sættes denne indfaldsvinkel i relation til Charles Taylor's teorier om religion i det postmoderne giver denne antagelse god mening. Ganske vist gælder det, at:³³³

unbelief has become for many the major default option...

Men samtidig gælder det også, at:

Religion or its absence is largely a private matter.

Nok kan religiøse systemer eller autoriteter næppe påkalde sig et fortolkningsmonopol I det moderne eller postmoderne paradigme, men samtidig kan det heller ikke udelukkes, at et religiøst funderet udsagn være adekvat og have fuldgyltig overbevisningskraft i *enthymemet*, nemlig der, hvor den enkelte lader sig overbevise om argumentets iboende gyldighed.

Som sådan kan Kaj Munk-casen eksemplificere en anvendelse af religiøse argumenter i en livssynsdiskurs, som synes præget af en overbevisende validitet. Ganske vist fordrer denne anvendelse, i persuasivt perspektiv, at modtageren udtalt eller udtalt accepterer disse argumenter. På den anden side gælder dette lige fuldt ved mange andre argumenter, som er af eksempelvis politisk, etisk eller historisk karakter.

³³³ Charles Taylor: *A Secular Age*, London 2007 p.2 -3

1.0 KONKLUSION OG PERSPEKTIVERING

I denne konklusion diskuteres nok engang studiets oprindelige undren:

Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede set i historisk, medialt og persuasivt perspektiv?

Undervejs i sammenfatningen er dette spørgsmål blevet diskuteret fra flere forskellige vinkler, herunder EuroPLOT-projektet, Kaj Munk, persuasionsbegrebet og det postmoderne paradigme, i hvilket livssynsformidlingen kan finde sted. Endelig er 13 teser fra kap.3 blevet diskuteret i kap.10 på baggrund af diskussionerne i de foregående afsnit og har i nedslag diskuteret problemstillinger som, generelt i større detalje, er diskuteret også i artikelkorpuset i studiets 2.del.

Undervejs i sammenfatningen er en stor del af de fagligheder blevet diskuteret, som er repræsenteret i de studiet tilknyttede artikler, som alle er aftrykt i sammenfatningens 2. del. Der er dog et par artikler, som i mere generelle termer beskæftiger sig med krydsfeltet kristendom, persuasion og kirke.^{334 335} Disse artiklers faglighed er langt fra uvæsentlig, men er i perspektivet af en rød tråd i sammenfatningens 1. del omkring EuroPLOT, Kaj Munk og persuasion blevet tildelt en mindre fremtrædende plads. Her i konklusionen vil disse perspektiver derfor blive inddraget for på den måde at udvide studiets scopus fra det specifikke til det mere generelle.

Samtidig vil der i tilknytning til konklusionen foretages en perspektivering. Her vil trådene trækkes tilbage til Kaj Munk og intentionaliteten i den særlige livssynsdiskurs, hvor religionen, in casu kristendommen, indgår som et *locus* blandt loci. I perspektivet af Tese 13 kan det diskuteres hvorvidt religion er, og hvorvidt

³³⁴Christian Grund Sørensen: *Aspects of Ethos and Credibility in Christian Presence in Cyberspace*, Aarhus 2010

³³⁵Christian Grund Sørensen: *Mobile Persuasion or Areopagos on the Move?*, European Christian Internet Conference, Rom 2012

den bør være, et integreret element i en adækvat livssynsdiskurs for det 21. århundrede.

I perspektivering vil det også være naturligt, at rette et fokus mod den kirkeinstitution, Folkekirken, hvor Kaj Munk lagde en væsentlig del af sit livsværk. I hvilken grad kan studiets erkendelser tjene til inspiration i denne kontekst og på hvilken måde kan en såvel kirkeligt som kulturelt relevant livssynsdiskurs understøttes med inspiration fra Kaj Munk?

10.1 DET HISTORISKE PERSPEKTIV

Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede set i historisk, medalt og persuasivt perspektiv?

Selvom studiet *Livssyn & Persuasion* i høj grad har centreret sig omkring nutidige kommunikationsmodeller og –teknologier har studiets afsæt grundlæggende været den klassiske formidlings- og diskussionstradition, som findes i retorikken. Den er, bredt forstået, *conditio humana*, fordi mennesket er et talende væsen, *homo loquens*.³³⁶

Netop livssynsdiskursen har været bærende i den klassiske, hellenistiske tænkning, hvorfra retorikken har sit primære udspring. Eksempler kunne være Aristofanes’³³⁷ skuespil *Lysistrate*, som diskuterer kønsroller og demokrati, og Platons³³⁸ Sokrates’ Apologi, hvor sidstnævnte sigtes for at fordærve ungdommen ved at så tvivl om suveræniteten af det olympiske pantheon. En tale, som krydser såvel ytringsfrihed, persuasionsetik, traditionalisme og religion. Der er således mange eksempler på, at spørgsmål, som ville være relevante i et postmoderne paradigme jævnfør kap.6 også havde relevans i antikken. Retorikken var og er, jævnfør Aristoteles, nødvendig for at hjælpe os til, i diskursiv form, at træffe beslutninger ud fra viden, som måske er usikker og begrænset.³³⁹

³³⁶ Jørgen Fafner: “Retorik og erkendelse” I *Rhetorica Scandinavia* 1999 nr.10 p.32

³³⁷ Aristofanes: ca. 450-385 f.Kr. Græsk komedieforfatter

³³⁸ Sokrates’ Apologi hos Platon: I litterær form Sokrates’ forsvarstale i Athen 399 f.Kr.

³³⁹ Jan Lindhardt: *Retorik*, København 1996 p.31

Denne klassiske tradition træder Paulus ind i med Areopagostalen, jævnfør kap.22. *Enthymemet* og eksemplerne integreres i forhold til at dele den nye tro. Der kan argumenteres for, at Paulus både i epistlerne³⁴⁰ og i den nævnte tale fører retorikken persuasionsbegreb med sig ind i en ramme, hvor *pistis* som overbevisning bliver trosforholdet til Jesus Kristus, jævnfør også Lars Dahle:³⁴¹

Paul's ultimate apologetic aim was to persuade interested Athenians of 'the epistemic obligation' of Christian truth claims about 'one God and one Lord', and the Lucan narrative shows that some Athenians were persuaded.

Grundlæggende synes det langt på vej at være det samme fokus på retorikkens persuasio som troens kongevej, der præger den europæiske tænkning i almindelighed i de følgende århundreder:³⁴²

The Christian rhetoric of the early centuries in St. Augustine and St. John Chrysostom, as well as that of the Renaissance and Reformation in Martin Luther, was consciously grounded in the classical rhetorical tradition. That was true above all of its techniques, which Christians unabashedly borrowed from their classical, pagan predecessors.

Der er tale om *enthymemet*, jævnfør kap.5.5, som hæver retorikken over stilicisme og tilkender den en selvstændig, erkendelsesmæssig rolle. Humanisten og reformatoren Philipp Melanchthon går tilmed så langt i sin humanistiske renæssancetænkning, at han frakender *dialektikken alene* evnen til at facilitere forståelse inden for det livssynsmæssige, in casu teologiske, *locus*:³⁴³

Das Dialektik kann man nämlich nur verstehen, wenn man sie mit der Rhetorik zusammenbringt.

Ikke desto mindre afspejler den religionsdialogiske diskurs hos Raymundus Lullus og Gottfried Wilhelm Leibnitz, som nævnt i kap.2.4, et andet persuasionsbegreb, hvor en strengere logisk argumentation er central. Dette er måske ikke i diametral modsætning til retorikkens *quaestio*, men udvider i det mindste dette perspektiv ud fra en deocentrisk systemteori.

³⁴⁰ Michael R. Crosby: "Paul's Persuasive Language in Romans 5" i Duane F. Watson (ed): *Persuasive Artistry*, Sheffield 1991

³⁴¹ Lars Dahle: "Acts 17 as an Apologetic Model" i *Whitefield Briefings* 2002 nr.1

³⁴² Jaroslav Pelikan: *Divine Rhetoric*, New York 2001 p.3

³⁴³ Philipp Melanchthon: *Elementa Rhetorices – Grundbegriffe der Rhetorik* v. Volkhard Weks, Berlin 2001 p.17

Mens et klassisk persuasionsbegreb således synes at materialisere sig også i visse dele af den kristne, bibelske kanon, og at dette begreb i sin nære konceptuelle forbindelse med *pistis*-begrebet løber som en tråd gennem kirkehistoriens livssynsdiskussioner, er det klart, at traditionen for denne type argumentationsbaseret diskurs ikke var enerådende. Selvom en analyse af disse sammenhænge ligger uden for dette studies rammer må det konstateres, at diskussionen omkring livets store spørgsmål samtidig har været indskrænket i den Europæiske, konstantinske æra. Magtsprog og dogmatisme har udfordret det senere habermasianske³⁴⁴ ideal om *det magtfrie rum*.

I femtenhundredetallets humanisme og reformation blev den katolske kirkes lære udfordret indefra. Middelalderens deocentriske univers og tilværelsestolkning blev udfordret af humanismen og reformationen, som med eksempelvis Erasmus af Rotterdam³⁴⁵ og Philipp Melanchthon³⁴⁶ implementerede det klassiske, retoriske diskussions- og persuasionsbegreb i datidens livssynsdiskurs. Den diskurs var centreret omkring de velantagne, kristelige grundsandheder, om end det ville være en reduktionisme ikke samtidig at bemærke de religionsdialogiske elementer, som i perioden åbenbarede sig i forhold til jødedom og islam, en udfordring, som allerede Raymundus Lullus jævnfør kap. 2.4 antog ud fra sit særlige fokus.

Mens reformationstidens og den tidlige renæssances diskussioner om livssyn tog afsæt i en konstantinsk kosmologi udfordredes dette fokus af en tiltagende antropocentrisk dagsorden. Nok havde Rene Descartes³⁴⁷ i sit dictum *cogito ergo sum* set en rationelt begrundet teisme, men fokus var skiftet fra det deocentriske mod det humane som målestok for såvel væren som tænkning. Det store jordskælv og den efterfølgende tsunami i Lissabon på Alle Helgens dag 1755 ansporede Voltaire³⁴⁸ til en livssynsdiskurs præget af en stærk religionskritik, som blev karakteristisk for oplysningstiden – og som i virkeligheden kan hævdes at være fundamentet for det tiltagende antropocentriske og immanente fokus, som har præget Vestens livssynsdiskussioner til og med det moderne paradigme.

Det 20. århundredes livssynsdiskussioner har, på europæisk jord, i høj grad været præget af de store ismer: marxisme, kommunisme, socialisme, fascisme, nationalsocialisme et cetera. Disse ismer har, i flere tilfælde med præg af utopi og lejlighedsvis immanent millenarisme, haft en udpræget absolutistisk og indiskutabel

³⁴⁴ J. Habermas: *Diskursetik*, København 2008

³⁴⁵ 1466-1536

³⁴⁶ 1497-1560

³⁴⁷ 1596-1650

³⁴⁸ Francois-Marie Arouet 1694-1778

livssynsforståelse. Selvom der i nogle tilfælde har bestået bånd mellem disse værdisystemer og religiøse grupperinger, for eksempel det 3. Riges kirkelige fraktion *Deutsche Christen*, kan det formodentlig med god ret accentueres, at det altovervejende har været materialistiske og politiske argumenter og loci, som har været bærende i modernitetens antropocentriske fokus.

Disse større europiske sammenhænge må dog ikke skygge for det faktum, at livssynsdebatten i Danmark i mellemkrigstiden har været ganske divers og velfacetteret, hvilket er af stor betydning for Kaj Munk-casens relevans i et mere alment, livssynsdiskussionsmæssigt perspektiv.³⁴⁹

De centrale temaer i den forbindelse drejede sig om verdensbilledet og erkendelsen. Et grundspørgsmål i debatten var: Har virkeligheden, udover en materiel dimension, også en åndelig dimension, som har betydning for den måde, hvorpå vi som mennesker bør leve og orientere os?

Som nævnt i kap. 7 bidrog Kaj Munk flittigt og engageret i debatten om livssyn ud fra såvel solid og, kan det hævdes, rimeligt konsistent argumentationsrække.³⁵⁰ Munk havde selv været i nogen grad fascineret og draget af elementer i de totalitære ismer i skikkelse af fascismen og nazismen, men deltog såvel i 20'erne som senere med bidrag til diskursen omkring livssynsproblematiseringerne uden at tiltage sig disse ismers uargumenterede dogmatisme. Selvom Kaj Munk var præget af sine klassiske, kristne grundholdninger var det dog klart for ham, at modernitetens argumentationsparadigme kun i begrænset omfang lod denne kristelige arv uantastet. Hvor livssynsspørgsmålene i tidligere i den konstantinske æra ganske naturligt havde taget udgangspunkt i *den åndelige dimension*, var de diskursive spilleregler, med Peter Øhrstrøms ord ovenfor, omkalfatret i hierarkiet mellem det åndelige og det materielle:

Har virkeligheden, udover en materiel dimension, også en åndelig dimension...

Hvor det åndelige tidligere var det givne, blev nu det materielle det givne. Marxismens materialisme og kapitalismens materialisme synes i ulige åg at trække på den samme præmis, at det ydre kommer det indre, det immanente før det transcendent. Og denne rækkefølge kvalificerer i virkeligheden som forrang, hvilken rangorden Munk aldrig kunne acceptere.

³⁴⁹ Peter Øhrstrøm: "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014 p.45

³⁵⁰ Jævnfør Clement Vidal's definition af 3. ordens livssyn i kap. 2.1

Munken i Kaj Munks Skuespil *Sejren* fra 1936, som kommenterer Benito Mussolinis invasion af Etiopien, sætter fra et kristeligt perspektiv ord på immanensens begrænsning. Ordene falder i den afsluttende balkonscene, hvilket jævnfør Marc Auchet kunne tilføje ordene en særlig prægnans i et metafysisk perspektiv.³⁵¹

Det, jeg gerne vil kalde 'altansymbolikken', er beslægtet med dør- eller vinduemotivet og dermed knyttet til forestillingen om en dørtærskel eller et sted, hvor man overskrider en grænse og går over fra en tilstand til en anden.

Hulheden i den rent immanente eksistens verbaliseres, om end Munk ikke forfalder til utidig prædiken.³⁵²

Hver Menneskets Stræben er skambidt af Synden; og dog er det helligt at hige; vandres bør der, skønt alle Jordens Veje ender blindt. Maaske er Jorden ung endnu, og der ligger Aartusind efter Aartusind foran den.

Kontrasten hertil ligger i en prædiken fra 1940:³⁵³

Maaske er den [Jorden] ældende gammel og ved at danse sin Dødedans. Vi ved det ikke, og stundom kan det ene synes os og stundom det andet. Men som Kristne ved vi, at den ender ikke blindt.

Som det fremgår i kap.7 kan man næppe anklage Kaj Munk for transcendent eskapisme. Han var i højeste grad tilstedeværende i forhold til samtidigt aktuelle problemstillinger. Alligevel lader han det evige have denne kvalitative forrang for det endelige, uden dog at endeligheden ansporer til ligegyldighed.

Marc Auchet diskuterer Munks dialektiske forhold til det endelige og det evige i forhold til *kairos*-begrebet. Her mødes dualiteten i et kirkegaardsk inspireret kors, hvor den guddommelige transcendens krydser den humane immanens og der i dette møde etableres en kosmologi, som tillader begge akser at bestå med fuld integritet.³⁵⁴

Sidst men ikke mindst har kairos også en typisk religiøs betydning. Det er det, som det nye testamente kalder "tidens fylde" det vil sige tiden for Jesu komme. Mere

³⁵¹ Marc Auchet: "Kaj Munk og teatrets essens – Sammenstødet mellem to tidsfornemmelser", i *Munkiana* 40, Aalborg 2009

³⁵² Kaj Munk: *Sejren*, København 1936/Oslo 1937, Den digitale studieudgave

³⁵³ Kaj Munk: Prædiken til 2. søndag i Advent 1940, Km.f.nr.P081240-01, Den digitale studieudgave

³⁵⁴ Marc Auchet: "Kairos eller det gunstige øjeblik. Et nøglebegreb i Kaj Munks livssyn og forfatterskab", i *Munkiana* 36, Aalborg 2007

generelt er også kairos tiden, hvor Gud åbenbarer sig, det evighedsrættede øjeblik Søren Kierkegaard taler om i Begrebet Angest: "Øieblikket er hiint Tvetydige, hvori Tiden og Evigheden berøre hinanden." Der kan utvivlsomt drages afgørende paralleller mellem Kierkegaard og Munk i den henseende; men jeg foretrækker som allerede nævnt en litterær indfaldsvinkel, og holder mig derfor bevidst på afstand af både teologiske og rent filosofiske refleksioner. Evighedsperspektivet er i øvrigt i den grad betegnende for Kaj Munk, at jeg en overgang overvejede at vælge det som tema for denne artikel.

Hvordan er det da muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede? Et historisk perspektiv samler foreløbig nogle hovedlinier: Fra antikken og formodentlig tidligere har livssynsdiskursen ligget som et fundamentalt tema i den humane undren og for den humane kommunikation. Gennem den vestlige historie har samtalen om livssyn været uophørlig, om end præmisserne for denne samtale har ændret sig markant i flere tempi:

- Der har været en bevægelse fra den oldkirkelige æras retorisk inspirerede *kerygma* eksemplificeret ved Areopagostalen, som diskuteret i kap. 2.2, over en dogmatisk, autoritær og gejstligt hierarkisk diskurs og tilbage til en klassisk inspireret diskussion fra reformationstiden og fremad, i særdeleshed manifesteret i det postmoderne paradigme jævnfør kap.6.
- Undervejs er et deocentrisk perspektiv blevet afløst af et antropocentrisk perspektiv, og igen i et postmoderne paradigme måske til et polycentrisk perspektiv.³⁵⁵
- På samme tid har det materielle, forstået som det fysiske, det økonomiske, det psykologiske og det sociale, fortrængt det åndelige som central faktor i den almene livssynsdiskurs. En religiøs eller spirituel indfaldsvinkel er måske nok valid og relevant, men dens *Sitz im Leben* og egentlige berettigelse henlægges overvejende til privatssfæren.³⁵⁶ Som diskuteret i forhold til Luhmanns systemteori i kap.6.2 forlægges religionen til et særligt religiøst subsystem, som nok tolereres, men sjældent inddrages i de etiske og politiske diskussioner, som sporelægger fremtiden.

Nedenfor skal det diskuteres, på hvilken måde disse udviklingslinier mere konkret danner baggrund for en nutidig livssynsformidling.

³⁵⁵ Jævnfør Lars Qvortrup: *Det hyperkomplekse samfund*, København 1998

³⁵⁶ Jævnfør Charles Taylor: *A Secular Age*, London 2007

10.2 DET MEDIALE PERSPEKTIV

*Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede set i historisk, **medialt** og persuasivt perspektiv?*

Selvom det mediale perspektiv ikke ganske kan udsondres fra det historiske eller det persuasive perspektiv skal her opridses nogle, dog ikke udtømmende, udviklingslinier og karakteristika. Indledende kan det konstateres, at den mediale udvikling over tid er en kumulativ proces, som ikke nødvendigvis tilføjer tidligere tiders medieformer redundans, men i højere grad sammenfletter og indfletter sig i andre kommunikations- og medieringsformer. Bogen, det talte ord, fjernsynet og internettet sameksisterer og samvirker eksempelvis i de fleste danske hjem således at man ikke uden videre kan forstå nye teknologier og medieringer som en progression, men snarere et supplement, i forhold til de foregående.

Med henvisning til tabellen i kap. 2.1 omkring medieringsformer i forhold til afsendere og modtagere samt mulighed for feedback er det dog tydeligt, at de interaktive digitale medier ganske afgørende har forandret perspektivet på mulighederne for at formidle og diskutere livssyn:

- Internettet formidler simpel adgang til information og persuasion omkring et principielt ubegrænset antal livssynsdiskurser. Hermed faciliteres adgang til fora og debatter, som ikke ud fra sædvanlige geografiske, sociale eller kulturelle kontekster ville være tilgængelige for brugeren.
- I den størstedelen af den menneskelige kultursudvikling har fokus været på udvikling af *one-to-many* eller *few-to-many* teknologier. Litteraturen, dramaet, den offentlige tale, radioen, tv og internetsider med ringe interaktion er eksempler herpå. Qua udviklingen og udbredelsen af de interaktive, digitale medier er det reciprokke atter kommet i fokus, svarende til en tilbagevenden til samtalens karakter af gensidig udveksling.
- De sociale medier afspejler denne samtalens dynamik ved en potensering af det dialogiske element. Selvom der her kun delvis er tale om interpersonel kommunikation i egentlig forstand kan der argumenteres for, at de dialogiske dynamikker, som er præsent i eksempelvis Roman Jakobsons

kommunikationsteori³⁵⁷ i kap. 5.1, er af væsentlig betydning for formidlingens effekt.

- De interaktive digitale medier og de sociale medier må gennem teknologierne relateret til *persuasive technology*-fagligheden³⁵⁸ og det noget bredere *persuasive design*-begreb³⁵⁹ formodes at facilitere et dybere niveau af såvel *immersion*³⁶⁰ som erkendelse. Den interaktive, digitale mediering af budskaber, herunder budskaber relateret til livssynsformidling, præger ikke blot den offentlige og private diskurs gennem øget potentiale for persuasion i dybdemæssig forståelse, men også i bredden, sådan forstået, at diskurser udbredes til at være væsentligt præsentet på mange platforme og i vidt omfang i det offentlige rum.
- De interaktive, digitale medier er *everyware*, hvilket måske især afspejles af de mobile kommunikationsteknologiers lokative og kulturelle penetrering. *Kairos*-aspektet er her treledet,³⁶¹ idet der sker et dynamisk samspil mellem det gunstige tidspunkt, det gunstige tidspunkt og den gunstige mediering.

Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede set i medialt perspektiv? Sammenfattende kan det konstateres, at anvendelsen af netop de interaktive, digitale medier og de nært beslægtede sociale medier udgør et stærkt element i såvel informationssøgning som i forhold til dialog og diskussion omkring livssynsrelaterede temaer. Hermed kan der peges på en tiltagende demokratisering og brugerinddragelse i forhold til såvel opsøgende aktivitet på internettet som på diskussion omkring relevante emner.

Samtidig kan der være anledning til at problematisere disse demokratiske landvindinger i forhold til dynamikker i en typisk anvendelse af interaktive, digitale medier, som leder mod mindre overblik og diversitet. Qua disse mediers dynamikker må brugerne i væsentligt omfang formodes at anvende navigationsmonopolet til at opsøge sites og budskaber, som på det livssynsmæssige område er konsistente med brugerens indledende overbevisninger. Det er således tænkeligt, at der består en dobbeltbevægelse i forhold til de interaktive digitale mediers funktion i forhold til righoldighed og diversitet: På den ene side faciliteres adgang til mangfoldigt indhold og mangfoldige diskurser. På den anden side gøres det muligt for brugeren negativt

³⁵⁷ Roman Jakobson: *Lingvistik og poetik*, København 1967

³⁵⁸ Jævnfør kap. 5.2

³⁵⁹ Jævnfør kap. 9.7 og Sandra Burri Gram Hansen: *Persuasive Design – A Matter of Context Adaptation?*, IWEPLET 2013

³⁶⁰ Jævnfør kap. 5.6, 9.9 og 9.10

³⁶¹ Jævnfør kap. 5.4

at fravælge bestemte budskaber eller positivt at tilvælge allerede kendte og accepterede positioner.

Nedenfor skal det diskuteres, på hvilken måde de nye medieformer, især de interaktive digitale medier og de sociale medier, mere konkret i persuasiv forstand danner livsverden for en nutidig livssynsformidling.

10.3 DET PERSUASIVE PERSPEKTIV

*Hvordan er det muligt at formidle livssyn i det 21. århundrede set i historisk, medialt og **persuasivt** perspektiv?*

I forhold til et historisk og et medialt perspektiv kan det persuasive perspektiv være sværere at sammenfatte nogenlunde konsistent. Man kan argumentere for, at persuasion ligger implicit i den *conditio humana*, som enhver menneskelig, meningsbåren ytring udtrykker. Med udgangspunkt i Clement Vidals forholdsvist brede definition af behovet af *worldview* kan det konstateres, at forhandling og formulering heromkring er et humant *sine qua non*:³⁶²

We all need a certain worldview, even if it is not made fully explicit, to interact with our world and give a meaning to our lives. There is a practical need to have at least an implicit, pre-ontological and for that reason “naive” answer to each of the worldview questions.

Ud fra denne matrice kan der fremhæves nogle perspektiver omkring et persuasionsbegreb,³⁶³ som er relevante i særdeleshed i forhold til en livssynsdiskurs:

- Udgangspunktet for persuasionen er en intention. Man kan kun undtagelsesvist forestille sig en livssynsdiskurs, i hvilken der ikke er tale om, at én eller flere agenter har et intentionelt *persuasio* eller *quaestio*.

³⁶² Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.26

³⁶³ Jævnfør kap. 5

- Et andet udgangspunkt for persuasionen er dermed uenigheden. Fafner argumenterer overbevisende, at:³⁶⁴

...persuasiv argumentation ikke giver mening uden uenighed, hvad angår oplevelse, mening eller forståelse, som retorisk argumentation søger at overvinde.

En retorisk overbevisningsproces forudsætter netop, at parternes synspunkter netop ikke er fuldstændig sammenfaldende. Ellers erstattes persuasionen af en epideiktisk diskurs,³⁶⁵ i hvilken et fokus på gensidig bekræftelse eo ipso udelukker en intentionel diskussion.

- Persuasion forudsætter en betragtelig grad af frihed. Persuasion i en livssynskontekst kan næppe bestå af et tvangsargument. Næppe heller kan persuasion forstås i en stærkt manipulerende eller indoktrinerende dynamik. Tankefriheden må være egentlig og være kohærent i forhold til individets kontekst og livsverden.
- Dynamikkerne i de persuasive teknologier og strategier, som gennemsyrrer førende digitale fora som eksempelvis Facebook, Ebay, Google og mange nyheds- og handelsmedier faciliterer persuasion på et ganske penetrerende niveau. Det giver god mening, at betragte de af *persuasive technology*-fagligheden udspringende teknologier som ganske væsentlige i disse digitale, persuasive processer.

Persuasion er et værdifuldt nøglebegreb, idet det indeholder overbevisningsprocessen fra den retoriske tradition såvel som det interaktivitetspotentiale, som ligger i de nyere mediale og kommunikative fagligheder. Hvorledes persuasionen kan spille sammen med en konkret livssynsformidlingskontekst er foreslået i sammenfatningens 2.del³⁶⁶ ligesom konkrete digitale koncepter og teknologier til støtte herfor er udmøntet i især *Immersive Layers Design* og *The Conceptual Pond*, som er udviklet i relation til EuroPLOT-projektet.

10.4 KAJ MUNK OG LIVSSYNET

³⁶⁴ Jørgen Fafner hos Tine Skovmøller Poulsen: *Retorik som kommunikationsvidenskab*, Aalborg 2006 p.3

³⁶⁵ Jævnfør kap. 9.6

³⁶⁶ Christian Grund Sørensen: *Mobile Persuasion or Areopagos on the Move?*, European Christian Internet Conference, Rom 2012

Som den korte præsentation af Kaj Munk og hans produktion i kap. 7 og de relevante teser i kap.9 formodentlig har klargjort det, fremtræder Munk som en argumenteret tænker inden for et væld af livssynsrelaterede spørgsmål. I et ikke-udtømmende perspektiv drejer det sig om:

- En politisk diskurs. Munk forholdt sig til såvel 30'ernes fascisme og antisemitismen som til moralpolitiske spørgsmål omkring pacifisme og modstand. Sidstnævnte diskurs har været betydningsfuld inspiration blandt andet i forbindelse med den sydafrikanske forsoningsproces³⁶⁷ og peger således på relevans for Munks tanker også udenfor en europæisk, samtidig kontekst.
- En kulturkritisk diskurs. Munk drog både dramatisk og homiletisk i ledning mod kulturradikalismen og et parnas, i hvilket en kristeligt funderet argumentation i Munks optik var ekskluderet fra diskursen. Munk udtrykte sin grundlæggende respekt for Brandes,³⁶⁸ men talte den i samtiden af ham forkætrede tendens til at renoncere på det kristelige i forhold til det salonfåhige kulturliv midt imod.³⁶⁹
- En religiøs, kristelig diskurs. For Munk var kristendommen en grundlæggende total kosmologi. Følgelig kunne Munk hverken som forfatter, dramatiker eller prædikant lade livssynsspørgsmål i kristen belysning utiltalte. Munk kunne på ingen måde goutere en rent materialistisk eller antropocentrisk diskurs omkring livets større eller mindre spørgsmål. Følgelig måtte Munk insistere på, at fremføre argumenter grundet i klassisk kristendom også i et kulturelt paradigme, præget af modernitetens a-teisme og kulturradikalisme.
- En kirkekritisk diskurs. Selvom Munk med en vis væmmelse havde læst Søren Kierkegaards satiriske og kirkekritiske pamfletserie *Øjeblikket* som student³⁷⁰ forekommer det som om, at Munk langt på vej videreførte Kierkegaards ærinde. Kirkens og præsternes manglende engagement og troskab mod Kirkens transcendent forankring er det grundlæggende problem.
- En etisk diskurs. Ikke overraskende måtte Munks ovenstående diskurser også manifestere sig på det etiske, moralske område. En familie- og kønspolitisk diskurs

³⁶⁷ Søren Dosenrode (red.): *Christianity and Resistance in the 20th Century – From Kaj Munk and Dietrich Bonhoeffer to Desmond Tutu*, Leiden og Boston 2009

³⁶⁸ Jævnfør kap. 7.2

³⁶⁹ Kaj Munk: *Skatten i Lerker*. Pastor Otto Larsens Bog, Den Digitale Studieudgave/journalistisk

³⁷⁰ Kaj Munk: *Foraaret saa sagte kommer*, København 1942

kunne Munk kombinere med sin vægtige refleksion overkærlighedsbegrebet. Under besættelsen kunne Munk med såvel politiske som religiøse argumenter foreskrive en bestemt modstandsetik, i forhold til hvilken det danske folk i Munks optik var forpligtet.

Som denne korte opremsning tilkendegiver, udmærker Kaj Munks tankeverden sig, udover ved sin refleksionsdybde, ved at forholde sig til livssynsmæssige problemstillinger inden for en bred palet af loci. Munk var en bred tænker med en betydelig grad af konsistens i sin refleksion. Samtidig det klart, at eksempelvis den nuværende kultur- og religionsdialog med islam lå uden for hans perspektiv.

I tråd med Clement Vidals kategorisering af livssynsniveauer og –elementer³⁷¹ er det således nærliggende endnu engang at rette fokus mod Kaj Munks indsats og betydning i en større livssynsmæssig kontekst. Det står klart, at Kaj Munk var en vægtig aktør i den danske livssynsdiskussion i det tidlige 20. århundrede.³⁷² Men hvordan kan Munks indsats på denne front vurderes i et større perspektiv, som tillige med den samtidshistoriske sammenhæng forholder sig til et nutidigt, postmoderne paradigme og tydningsunivers, som dette blev præsenteret i kap. 6?

Først, kan det være oplysende at betragte Munk i lyset af Vidals kategorisering. Vidal opererer med 1., 2. og 3. ordens *worldview*. Refleksionen, kompleksitet og potentialet for en universel forståelse øges for hver orden jævnt før kap. 2.1. I relation til Vidals definition kan der argumenteres for, at Munk qua sin ganske omfattende, vidtforgrene og polytematiserede produktion kvalificerer til en sådan 3. ordenserkendelse, i hvilken en syntese af alle øvrige elementer i en metadiskurs omkring *worldview* er til stede. I forhold til denne validering af det syntetiske kan det altså hævdes, at et holistisk, konsistent og ikke-tidsbundet værdisystem udmærker sig på en særlig måde hos Munk.

Dette kan være et væsentligt argument for at vedblive at inddrage Kaj Munk i en nutidig livssynsdebat, netop sådan forstået at Munk tankemæssigt formår at transcendere sin umiddelbare, tidsbundne livsverden. Samtidig er det væsentligt at bemærke, at ikke blot indholdsmæssigt men tillige formelt står Munk fast på, at man ikke kan renoncere på en tilbundsgående livssynsdiskussion. Der kan ikke være

³⁷¹ Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.21

³⁷² Peter Øhrstrøm: "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

positioner, som lader ude af betragtning, blot fordi de i tiden savner umiddelbar popularitet og opmærksomhed.

10.5 KAJ MUNK OG TEOLOGERNE

En kort, overbliksskabende sammenligning med to andre bemærkelsesværdige, danske teologer, som med vekslende grad af frivillighed har inspireret til livssynsmæssig skoledannelse indtil i dag, kan perspektivere Munks indsats på det livssynsmæssige felt. Disse to teologer er N.F.S. Grundtvig³⁷³ og Søren Kierkegaard.³⁷⁴

N.F.S. Grundtvigs forfatterskab og virke strakte sig i lighed med Munks over en bred emne- og genremæssig horisont. Mest kendt er Grundtvig nok i dag for sine stærkt bibelinspirerede salmer og for hans folkeoplysningsmæssige indsats i forhold til folkehøjskolerne og den grundtvig-koldske pædagogik. Samtidig udmærkede Grundtvig sig dog også som historiker, forfatter, politiker og retoriker. Allerede i sin samtid gav Grundtvig navn til en kirkelig retning, inspireret af hans tanker og nogenlunde livskraftig også i nyere tid.

Søren Kierkegaard forholdt sig i lighed med Grundtvig til samtidens politiske spørgsmål og udviklede, som Grundtvig, en art pædagogik, dog her forbundet med den sokratiske, majeutiske metode. Koblet hertil er en kierkegaardiansk stadie-lære,³⁷⁵ som bygger på såvel psykologiske, soteriologiske og kosmologiske betragtninger. Trods Kierkegaards bemærkelsesværdige inspirationskraft i forhold til den eksistentialistiske tænkning, eksemplificeret ved blandt andre Jean Paul Sartre, fik Kierkegaard i Folkekirken ingen større tilslutning, når bortses fra den individuelle inspiration. Munk selv var i øvrigt forbeholden over for Kierkegaard:³⁷⁶

Der sad jeg nu og havde det dejligt og skulde være ulykkelig. Det var ikke nemt. Men saa begyndte jeg at læse Søren Kierkegaard. Det hjalp paa det. Jeg begyndte

³⁷³ 1783-1872

³⁷⁴ 1813-1855

³⁷⁵ Christian Grund Sørensen: Indirect Message – the Persuasion Theory of Søren Kierkegaard, 2016

³⁷⁶ Kaj Munk: *Foraaret saa sagte kommer*, København 1942 p.42

bagfra. Med »Øjeblikket«. I et halvt Aar satte jeg ikke mine Ben i en Kirke, det eneste halve Aar, jeg har holdt mig fra min Barndoms Staasted og Hvilested.

At Munk samtidig var forbeholden overfor Grundtvig, Grundtvigs såkaldt *kirkelige anskuelse* og ikke mindst det grundtvigske forsamlingshusvæsen skal dog ikke besvære en sammenligning med de to. Et interessant billede herpå er Munks tænkte og næsten teatraliske dialog mellem Vedersø Kirke og det lokale forsamlingshus:³⁷⁷

Men Kirken blev den samme. Forsamlingshuset haanede den. "Kan du se, hos mig kommer de unge. Jeg har det, der lokker. Du kan staa der, gammel og umoderne — som det Skrummel, du er."

Kirken blev faamælt. Men det kunde ske, at en Morgen, naar Forsamlingshuset sov, fordi det havde været fuldt Aftenen i Forvejen, at da raabte Kirken over til Tim eller Staby og spurgte, om de forstod dette her, og hvor de Huse stammede fra. Saa fortalte Tim Kirke den, at de stammede fra Grundtvig. Og Vedersø Kirke faldt i dybe Tanker. Grundtvig — det kunde den ikke forstaa.

Som det fremgår i kap. 7 udmærker Kaj Munk sig ved en righoldighed i produktion og tematikker, ikke ulig de to førnævnte teologer. Munks inspiration strækker sig fra politik over historietolkning, samtidsanalyse, teologiske refleksioner, psykologiske observationer og hans særlige homiletiske og kommunikative karakteristika, jævnfør kap. 7 og 9.^{378 379} Kaj Munk fremstår gennem de mange forskellige genrer og temaer som en fremtrædende og på visse områder ganske original teolog, hvis produktion søger at favne den samlede humane eksistens.

Alligevel kan en indlemmelse af Kaj Munk i forhold til skoledannerne Grundtvig og Kierkegaard problematiseres. Nok kan der hos Munk betragtes en samlet ontologi i forhold til såvel den humane immanens som den universelle transcendens, men samtidig er Munks produktion udfordret af sin iboende kontingens. Som nævnt i kap. 9.5 er Munk ikke altid så nøje med, om budskabet kolporteres korrekt, hvis blot engagement og ildhu er til stede:³⁸⁰

..For mig gælder det først og fremmest om at faa tændt Ilden, og jeg øder ikke min Antændelseskraft ved Ængstelighed for, at jeg maaske ikke kan begrænse den eller

³⁷⁷ Kaj Munk: Kirken i Vedersø, Prædiken KMF.55.07.02, 1926

³⁷⁸ Christian Grund Sørensen: "Et Guds under? – Persuasionen i Kaj Munks prædikener" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014 &

³⁷⁹ Christian Grund Sørensen: *Kaj Munk – Modernitetens prædikant*, indledning til Kaj Munks prædikener i Studieudgaven

³⁸⁰ Niels Nøjgaard: *Ordets Dyst og Daad*, København 1946 p.475

slukke den - for den skal saagu ikke begrænses eller slukkes. Lad den saa tage magten fra mig – blot den slaar mod Himlen med vilde Luer, med væltende Røg, saa er der dog noget, saa sker der da noget.

Ud fra en sådan betragtning kan Munks tilsyneladende mangel på konsistens modvirke anerkendelsen af ham som én af de store danske teologer med varig indflydelse i et livssynsmæssigt perspektiv.

Det kan på den baggrund indvendes, at Munk ville *persuasion* og *immersion*, men uden konsistens. Men modsat vil det dog samtidig kunne indvendes, at Munk på ingen måde gav sig selv eller tilhøreren kontingensen i vold.

Inden en sådan afvejning imidlertid foretages er det værd at bemærke, at den tilsyneladende inkonsistens, som Kaj Munk lægger for dagen, på flere områder netop også er et særkende for Grundtvig og Kierkegaard. Grundtvig udviser i sin produktion store udsving, hvilket det omfangsmæssigt vil ligge uden for denne sammenfatnings rammer at redegøre for, ligesom Søren Kierkegaard jævnligt er blevet beklasket som konfus og uvederhæftig, i særdeleshed i forbindelse med opgøret med Folkekirken under *kirkekampen* i 1855.³⁸¹

Hvad der komplicerer forholdet omkring netop Søren Kierkegaard er dog dennes anvendelse af pseudonyme forfattere. Jævnfør Kierkegaards lille, men meget centrale skrift *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*³⁸² fra 1851 skal pseudonymerne netop ikke forstås som eksponenter for Kierkegaards egne, personlige positioner. De fungerer som talerør for mulige positioner, hvis erkendelse kan være til gavn for læserens åndelige udvikling. En mulig analogi kunne man forestille sig i forhold til pastor Kargo i Kaj Munks dramastykke *Kærlighed*,³⁸³ hvor det har været debatteret hvorvidt hovedpersonen på nogen måde afspejler Munks egne åndelige og almenmenneskelige udfordringer.

Uden i øvrigt at gå i detaljer hermed kan det således konstateres, at dansk teologis mest fremtrædende eksponenter, Grundtvig og Kierkegaard, næppe ganske kan undfly sig anklager for inkonsistens eller mindre underbyggede postulater. Hvis det er tilfældet, er der ikke grund til ud fra sådanne parametre at udskille Kaj Munk fra selskabet af de største, teologiske tænkere i nyere tid. De synes hver for sig at have en splint af Hamlets metodiske galskab.

³⁸¹ Johannes Sløk indtager dette standpunkt i Johannes Sløk: *Kierkegaards univers*, København 2013

³⁸² Søren Kierkegaard: *Synspunkter for min Forfatter-Virksomhed*, København 1991

³⁸³ Kaj Munk: *Kærlighed*, 1926

Idet diskussionen omkring den mulige inkonsistens forlades, kan en udenlandsk analogi trækkes til tyskeren Dietrich Bonhoeffer, som et stykke på vej fulgte en kurs svarende til Munks under 2. verdenskrig. Han tog afstand fra nazismen og advokerede i lighed med Munk for en radikal og kompromisløs kristendom, i hvilken individet står over for en transcendent forpligtelse, som i god overensstemmelse med såvel Munks som Kierkegaards kirkekritik ikke må lade sig forblænde af en ubefæstet forkyndelse, som beroliger med den *billige nåde*, som er *vor kirkes dødsfjende*.³⁸⁴

Billig nåde – det er nåde som lære, som princip, som system; det er syndernes forladelse som en almensandhed, det er Guds kærlighed som den kristelige forestilling om Gud. Den, der siger Ja til dette, har allerede fået tilgivelse for sine synder. En kirke, der hylder denne nådelære, er allerede gennem sin lære delagtig i nåden. I denne kirke finder verden billig dækning for synder, som den ikke angrer og egentlig slet ikke ønsker at komme fri af. Billig nåde er derfor fornægtelse af Guds levende ord, fornægtelse af Guds ords menneskevordelse.

I kontrast til Munks retoriske indsats indgik Bonhoeffer mere aktivt i modstandskampen. Han blev henrettet i KZ-lejren Buchenwald i 1945 og står i Tyskland som symbol den bekendelseskirke, som opponerede mod nazificeringen af den tyske teologi og dele af det protestantiske kirkeliv. Posthumt har Bonhoeffer nydt stor bevågenhed inden for især den politiske teologi.

I kontrast til disse tre ovennævnte teologer kan det undre, at Munk i virkeligheden aldrig har inspireret til gruppedannelse på et bredere plan. Som nævnt i kap.7 har der såvel i samtiden som sidenhen bestået en bastant kritik af Munk fra bestemte teologiske fraktioner. Men måske skal årsagen til, at Munk ikke entydigt har dannet skole, søges i Munks egen antipati imod grupperinger. Ligesom Grundtvig havde Munk et stærkt fokus på *folket*. Ligesom Bonhoeffer havde han et stærkt fokus på *efterfølgelsen*. Men i lighed med Kierkegaard havde Munk en betænkelighed over for at blive for gennemskuelig og eftersnakkelig. I stedet var hans fokus på at få tændt ilden i den enkelte jævnfør kap. 7.5, hvilket bidrog og til stadighed bidrager med væsentlig refleksion og inspiration i en livssynsdiskurs.

³⁸⁴ Dietrich Bonhoeffer: *Efterfølgelse*, København 1964 p.23

10.6 LIVSSYNSSAMTALEN SOM NØDVENDIGHED

Med udgangspunkt i Clement Vidals definition af livssyn må det overbevisende konstateres, at det er et humant grundvilkår, at vi har behov for antagelsen af et nogenlunde sammenhængende værdisæt eller handlingskodeks for at kunne agere meningsfuldt i verden:³⁸⁵

We all need a certain worldview, even if it is not made fully explicit, to interact with our world and give a meaning to our lives. There is a practical need to have at least an implicit, pre-ontological and for that reason "naive" answer to each of the worldview questions.

Så længe disse antagelser imidlertid tilhører en lavere orden er det ikke givet, at disse antagelser former eller repræsenterer et helt konsistent livssyn eller kosmologi. Der kan således udmærkes tænkes, at den samme person eksempelvis på et plan i sit liv internaliserer et specifikt religiøst livssyn, men på andre områder agerer tilsyneladende ganske uafhængigt af denne internalisering. I denne kontekst er der ikke nødvendigvis tale om hykleri eller dobbeltmoral, men blot om den omstændighed, at internaliseringen ikke er realiseret i et totallivssyn.

Der kan argumenteres meningsfuldt for, at et livssyn generelt altid er til forhandling. Med mindre der er tale om et fuldstændig fundamentalistisk, dogmatisk eller axiomatisk, som aldrig betvivles, hvilket må anses som en ret sjælden anomali, ikke mindst i en vestlig kulturel kontekst. Forhandlingen er på én gang udtryk for en formodet menneskelig undren, at *omnes dubitandum est*, men også, at livssyn ikke er upåvirkeligt af relationen til omstændigheder i den omgivende verden. Eksempelvis nævnes i kap. 10.1 kort visse idehistoriske refleksioner over jordskælvet i Lissabon i 1755, hvor en historisk begivenhed påvirker en livssynsdiskurs og givetvis fører til en forandring i mange menneskers individuelle livssyn. I nyere tid kunne det samme siges omkring mordet på John F. Kennedy i 1963, terrorangrebet 11. september 2001 og tsunamien i 2004.

Det er imidlertid naturligt, at livssynet også forandres gennem en evolution eller et kvantespring på det rent tankemæssige plan, initieret eller støttet af retoriske begivenheder. Paulus på Areopagos er et eksempel, som allerede er blevet diskuteret

³⁸⁵ Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.26

ovenfor. Goebbels tale om *Den totalen Krieg* på Olympiastadion 1943 eller Martin Luther King's berømte tale *I have a Dream* fra 1963 er andre kendte eksempler. Den persuasive argumentation, mange har internaliseret fra en forælder eller en underviser, er måske knapt så historisk bemærkelsesværdig, men faciliterer måske på en særlig måde en *immersion*, som påvirker barnets livssyn mere eller mindre varigt. Fordi omstændighederne i individets *livsverden* skifter både i den ydre verden og i egen situation, eksempelvis forandret civilstand og nye roller, vil et etableret livssyn til stadighed skulle nyformuleres og kan dermed i reglen siges at have en dynamisk om end ikke fluktuerende karakter.

Fordi individets livssyn således i reglen er en kombination af konsistens og kontingens er det nødvendigt, at en indre og ydre diskussion omkring livssyn holdes i gang. For at kunne agere som individets kompas i en foranderlig verden må livssynet kunne revurderes og genformuleres med undvigelse af Scylla og Charybdis: Det arbitrære og det ubetvivlelige.

Endnu et argument for livssynssamtalens nødvendighed ligger i individets indlejrethed i det interpersonelle. John Donnes klassiske maxime³⁸⁶, at *no man is an island*, afspejler den situation, at mennesket sjældent lever uden at stå i aktiv relation til medmennesket. I K.E. Løgstrups kristeligt inspirerede interdependensetik formuleres denne afhængighed som et indbyrdes bånd:³⁸⁷

Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre, uden at han holder noget af dets liv i sin hånd.

På trods af individualisering og *polycentrisme*, jævnfør kap. 6.2, kan livssyn næppe forstås reduktionistisk som et eksklusivt individuelt anliggende. Kulturelle og sociale koder vægtes og formuleres gennem den forhandling, som faciliteres af den offentlige debat og samtale i semisluttede selskaber og autopoietiske subsystemer.

Uden samtalen forstummer den debat, som er nødvendig for at udruste individet med et livssyn, som er kohærent og relevant i forhold til konteksten. Et eksempel kunne være Kaj Munks livssynsdebat i årene op imod 2. verdenskrig³⁸⁸, hvor Munk i sin antipacifisme og standhaftighed i forhold til bibelske argumenters validitet i samtiden bidrog til at mangfoldiggøre den debat, som blev yderst relevant under den senere verdenskrig.

³⁸⁶ John Donne: *Meditation 17. Devotions upon Emergent Occasions*, 1624

³⁸⁷ K.E.Løgstrup: *Den etiske fordring*, Aarhus 1956 p.25

³⁸⁸ Peter Øhrstrøm: "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014

Livssynssamtalen kan også perspektiveres ud fra et kristeligt ræsonnement. Såvel Paulus som Lullus ønskede at bridrage til livssynssamtalen omkring det enkelte individs eksistens. At såvel persuasionen som diskussionen var i højsædet her kan ikke undre, da det nytestamentlige forlæg i skikkelse af evangelieberetningerne netop afbilleder Jesus som en persuasiv kommunikator, som samtidig tog del i tidens aktuelle og tidløse diskussioner. På dansk grund blev dette dialogiske ideal især fremhævet af Grundtvig, som i sin vision for forsamlingshusene og folkehøjskolerne havde netop en åben og fordomsfri samtale omkring de livsholdninger og –mønstre, som er knyttet til samtalen om livssyn.

Endelig kan en diskussion omkring internalisering, *immersion* og erkendelse være relevant. Der kan argumenteres for, at persuasiion i forhold til *attitude change* ofte fordrer en overbevisning, som opbygges gennem proces og udvikling. Ser må så at sige ske en integration for at erkendelsen kan blive helstøbt. Denne tanke var bærende hos Grundtvig, i hvis produktion livssynssamtalen ud fra forskellige perspektiver netop er det centrale:³⁸⁹

Og han har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær.

En diskussion af Grundtvigs veludviklede diskurs omkring livssynssamtalen rækker uden for dette studies rammer, men kan især i en Dansk kontekst, hvor folkehøjskolebevægelsen periodevis har været en meget væsentlig partner i livssynssamtalen, være ganske relevant.

10.7 DEN ETISKE UDFORDRING

Der kan argumenteres meningsfuldt for, at betydningen af etik i en given kontekst øges i forhold til graden af betydning, som agens inden for denne kontekst har på den enkeltes eller kollektivets liv og/eller velfærd. Kohærent med en sådan antagelse kan det vurderes, at der foreligger krav om større etisk refleksion i eksempelvis plejen af terminale hospitalspatienter end i reklamer for to-go-kaffe fra Starbucks. Det er derfor meningsfuldt at diskutere, i hvilket omfang en given livssynsdiskurs er

³⁸⁹ Af N.F.S. Grundtvig; *Nu skal det åbenbares* i Højskolesangbogen, 18. udgave, København 2006 nr.

af væsentlig betydning, fordi behovet for en solid etisk diskussion i dette perspektiv følger et væsentlighedskriterie.

Med udgangspunkt i Vidals filosofiske diskurs såvel som Paulus', Lullus' og Munks religiøse diskurser kan der argumenteres for, at i refleksionen og polylogen omkring livssyn kredses omkring en central nukleus af mening, som er såvel et umisteligt karakteristikum som en præmis for den menneskelige eksistens. Følgelig må det formodes, at livssynsdiskursen fordrer det højeste niveau af etisk refleksion. Livssyn kan hævdes at være den motivator eller trigger, som ligger bag menneskets valg indenfor såvel det kommunikative som det konkret agerende område. Der består således en kausalitet, ifølge hvilken livssyn giver sig konkret udslag i den fysiske verden. Denne handlen, hvad enten den er agerende eller kommunikativ, er subjekt for etiske overvejelser, moralske valg og tillige objekt for etisk observation og analyse.

Et andet kriterie, som kan inddrages er hensynet til subjektets erkendelse og autonomi. Det kan eksempelvis formodes, at der fordres skærpet etisk refleksion, når eksempelvis børn er i interaktion. Med tanke på K.E.Løgstrups interdependensetik, som diskuteres nedenfor, argumenterer Thessa Lindof i denne retning.³⁹⁰

Selvom Løgstrup taler om kærlighed mellem voksne mennesker, så burde hans bud om ansvaret for den andens liv være endnu mere udpræget i forhold til børn. Disse små mennesker skal udvikle sig, så de kan tage vare på sig selv og tage ansvaret for både deres eget og andres liv...

I lighed med andre etiske diskurser gælder der også i forhold til persuasion af livssyn en refleksion, som ikke alene fokuserer på afsenderens intention, men tillige på modtagerens situation og kognitivt-analytiske status.

Følgelig rejses det naturlige spørgsmål omkring, hvilket etisk grundlag, der kan ligge til grund for livssynsdiskussionen og ikke mindst et dermed forbundet livssyn. Mens en generel etisk analyse af de enkelte elementer i et livssyn er omfattende og væsentligst ligger uden for rammerne af dette studie, er de kommunikationsetiske perspektiver påtrængende og særdeles relevante i forhold til en persuasiv livssynsdiskurs.

Persuasionsetikken trækker i denne kontekst på en dikotomi som tager udgangspunkt i såvel den *ethos*, som den enkelte initiator af en

³⁹⁰ Thessa Jensen: "Interaktivitetens etiske dimension I computerspil for børn" i Anders Albrechtslund og Peter Øhrstrøm; *IT etik – en antologi om information- og kommunikationsteknologiske emner i etisk belysning*, Aalborg 2007 p.194-95

persuasionsbegivenhed besidder, såvel som den metodik, som anvendes i persuasionen. En sådan etisk diskussion kunne klassisk tage udgangspunkt i Kants kendte maksime:³⁹¹

Handl således at menneskeheden i din egen person såvel som i enhver anden person aldrig kun behandles som middel, men altid tillige som mål.

Denne deontologiske etik står klassisk i kontrast til en utilitaristisk konsekvensetik. Kommunikationsetisk kunne overvejelserne således kredse omkring kommunikationens metodik per se og rimeligheden af kommunikationens ventede udfald. Fælles for en deontologisk og en konsekvensialistisk tilgang ligger dog den forudsætning, at der består en vis målestok for den etiske handlen.

En sådan antagelse synes imidlertid udfordret i en postmoderne paradigmatænkning. Først og fremmest kan Luhmanns kontingensteori bringes i spil. Heri beskriver Niklas Luhmann hvordan det postmoderne samfund værdimæssigt er bygget på kontingens, som modsat konsistens beskriver en tilstand, hvor alt altid kan forstås og vurderes anderledes. Som det diskuteres i kap. 6.2 ligger kontingensteorien i forlængelse af Luhmanns systemteori, i hvilken verden opdeles i *autopietiske* subsystemer, som opererer inden for deres eget paradigme i form af terminologi og ikke mindst argumentationsform og argumentsvaliditet. Heri ligger naturligvis en udfordring i, at etiske overvejelser ikke bliver arbitrære, idet subsystemerne ikke nødvendigvis er enige i hverken konklusioner eller de præmisser og *loci*, som ligger til grund for diskussionen. Selvom Luhmanns kontingensteori ikke umiddelbart er fokuseret på kommunikationsetik er det indlysende, at der også på dette område foreslås en heterogen opfattelse på det etiske område.

Ud fra et klassisk kristent perspektiv, som Kaj Munk grundlæggende foretræder, er det ikke muligt at goutere kontingensteorien inden for disse rammer. Munk insisterer på, at lade det bibelske korpus udgøre en universel etisk rettesnor. Dette sker ikke umiddelbart ved et fundamentalistisk fokus på enkelte tekstperikoper, men i højere grad ved et bibelsk inspireret helhedssyn, som tillader ham at argumentere omkring så forskellige forhold som eksempelvis pacifisme, familieetik og helt grundlæggende kosmologiske overvejelser omkring Guds eksistens.

Et andet forslag til implementering af en kristeligt inspireret etik findes hos teologen og filosofen K.E. Løgstrup. Han insisterede ganske vist på, at der ikke gives nogen specifikt kristelig etik, men dette skal forstås netop sådan, at den etiske fordring er radikal i sin universalitet. Den hører med til individets skabthed og er som sådan et

³⁹¹ Kant udfærdigede flere versioner af det kategoriske imperativ.

conditio humana uanset individets kulturelle og religiøse indlejring. Samtidig forlader Løgstrup den klassiske, kristelige kasuitiske moral som den eksempelvis er kodificeret i de 10 bud og lægger i stedet vægten på de interpersonelle relationer:³⁹²

Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre, uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt – en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyber eller hæver. Men det kan også være så forfærdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om en andens liv lykkes eller ej.

Denne interdependensetik tager udgangspunkt i det relationelle og en menneskelig skabthed. Mennesket er født med *suveræne livsytringer*, eksempelvis tillid, talens åbenhed og venlighed. Det onde er etisk betragtet negationen af disse ytringer. Løgstrups etik kan imidlertid problematiseres i forhold til den naturalistiske fejlslutning: Det er rimeligvis et fænomenologisk postulat, at netop de nævnte livsytringer er suveræne. At de derfor eo ipso kan legitimere en etik, hvor netop disse værdier er i højsædet, kan derfor betvivles. Ikke desto mindre udgør interdependensetikken i dens forskellige udformninger et væsentligt bidrag til en kristeligt inspireret etisk diskurs.

Ud fra de fire forskellige etiske perspektiver, som her ganske kort er ridset op, det deontologiske, det utilitaristiske, Munks tilstræbte bibelske normativisme og den løgstrupske interdependens, er det kun ud fra et utilitaristisk perspektiv, at livssynskommunikation er nogenlunde uproblematisk. Samtalen om livssyn er af så væsentlig betydning for individet, at individet bør skærmes mod netop de to påvirkningsformer, som Fogg opregner: *coercion* og *deception*.³⁹³

Som det blev diskuteret i kap.5.8 foreligger der et antal diskursetiske problemer, som er grundlæggende i forhold til det persuasionsbegreb, som er centralt i *persuasive technology*-fagligheden. Der kan problematiseres med udgangspunkt i såvel afsenderens intention som i afsenderens metode. Samtidig lader Fogg's eget bud på en opløsning af problematikken på en ringslutning:³⁹⁴

I define persuasion as an attempt to change attitudes or behaviors or both (without coercion or deception).

³⁹² K.E.Løgstrup: *Den etiske fordring*, Aarhus 1956 p.25

³⁹³ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.15

³⁹⁴ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.15

Individet kan sagtens tiltales og persueres af en påvirkning, som ikke i Fogg's perspektiv er *persuasion* i ovenstående betydning. Den vil dog stadig, subjektivt og virkningsmæssige, forstås som *persuasion* af individet. Det er følgelig klart, at Fogg's tilgang næppe er et holdbart bud på en egentlig persuasionsetik. Denne må udvikles gennem en længere diskurs omkring det krydsfelt, som ligger mellem intention, metode, teknologi og indhold.

Et enkelt perspektiv, som her skal fremdrages, er ansvarsdiskussionen i forhold til en kommunikation, som er computermedieret. Når selv væsentlige aktører og meningsdannere i forhold til livssynsdiskussionen lader formidlingen fremtræde i digitaliseret, interaktiv form, hvor ligger da ansvaret:³⁹⁵

Today computers are taking on a variety of roles as persuaders, including roles of influence that traditionally were filled by teachers, coaches, clergy, therapists, doctors, and salespeople, among others. We have entered an era of persuasive technology, of interactive computing systems designed to change people's attitudes and behaviours.

Her nævnes flere af de instanser, som normalt vil være centrale i forhold til individets dannelse af livssyn, hvad enten der er tale om autoriteter på et undervisningsmæssigt, et psykologisk eller et religiøst område. Med tanke på Joseph Weizenbaum's klassiske terapeut-applikation Eliza³⁹⁶ kan det problematiseres hvorvidt det er muligt at fraskrive sig etisk ansvar i en *persuasive technology*-kontekst. De algoritmer, som bestemmer computerprogrammets taksonomi og interaktivitetsprincipper er *persuasive design* i den forstand, at man kan argumentere for et etisk ansvar hos alle led i arkitektur- og programmeringsfasen.

Hvor det således kan være nærliggende, på et etisk plan, at minimere en mulig ansvarsfraskrivelse hvor de interaktive, digitale medier overtager persuasionsmonopolet fra et menneske, betragter Søren Kierkegaard situationen omvendt. Maskinen er netop garanten for neutralitet og ikke et moralsk subjekt:³⁹⁷

³⁹⁵ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.1

³⁹⁶ Joseph Weizenbaum: "ELIZA - A Computer Program For the Study of Natural Language Communication Between Man and Machine" i *Communications of the ACM*, 1966 nr.1

³⁹⁷ Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Anne Mette Hansen og Johnny Kondrup: *Af Søren Kierkegaards Efterladte Papirer. 1850 og 1851*, NB22, elektronisk version 2012

Skjøndt jeg ellers er en Hader af Maskiner, saa kunde jeg virkelig ønske, at man inventerede en saadan Maskine, der kunde trækkes op til at holde disse henrivende og opløftende Prædikener. Saa kunde enhver Menighed faae en saadan Maskine. Saa undgik man idetmindste det Forargelige, thi at en Præke-Maskine ikke gjør efter hvad den selv siger, deri er intet Forargeligt.

Alligevel er denne tilsyneladende ubekymrethed hos Kierkegaard formodentlig afhængig af en bestemt præmis, nemlig at det oprindelige budskab er uangribeligt. Dette vil sjældent være ubetvivleligt i en reel persuasionskontekst.

Sammenfattende kan det siges, at livssynskommunikation i et digitalt miljø sjældent vil være uproblematisk i et etisk perspektiv. Det gælder uanset, om der er tale om en kommunikation på et humanistisk, a-teistisk fundament eller om der indeholdes religiøse elementer. Nogle principper for en etisk forsvarlig livssynsdiskurs kan foreslås:

- Ærlighed omkring afsenderens identitet og intention.
- Ærlighed omkring, at præmisser og axiomer kan problematiseres.
- Kommunikationsstil, hvor retorisk set *pathos* ikke overskygger *ethos* og *logos*.
- Interaktivitet og velmente brugerindlæg bør grundlæggende friholdes fra censur.
- Afholdelse fra dæmonisering og banalisering af alternative standpunkter.
- Respekt for alle agents ret til at ændre standpunkt eller at fastholde det oprindelige.

Livssynsdiskursen er formodentlig den væsentligste diskurs, det menneskelige fællesskab kan have sammen. Alene derfor er argumenteret etisk refleksion ganske nødvendig.

10.8 LIVSSYNSSAMTALEN OG DET DIGITALE

Som ovenfor nævnt er samtalen i forhold til livssyn at forstå som *conditio humana*. Det er naturligt at reflektere over tilværelsens sammenhænge såvel på det

kosmologiske som på det helt individuelle plan. Hvordan kan denne livssynssamtale påvirkes af de interaktive, digitale medier?

Fire elementer kan nævnes:

- De interaktive digitale medier faciliterer nem og billig adgang til et enormt korpus af viden, herunder refleksioner og argumenter i forhold til livssyn af forskellig karakter.
- Qua de digitale mediers penetrering og indlemmelse det private bestyrkes en unik adgang for kommunikation i forhold til modtagerens opmærksomhed og reception.
- I et trefoldigt *kairos*-perspektiv understøtter de digitale medier formidling i rette tid, på rette sted og på rette måde.
- De interaktive, digitale medier understøtter en uset demokratisering i brugerdeltagelse, dialog og polylog. Et globalt Areopagos er hermed muligt.

Grundlæggende adskiller disse fire punkter sig ikke afgørende fra Fogg's opregning af computerens fordele som kommunikativ aktør:³⁹⁸

1. *Be more persistent than human beings*
2. *Offer greater anonymity*
3. *Manage huge volumes of data*
4. *Use many modalities to influence*
5. *Scale easily*
6. *Go where humans cannot go or may not be welcomed*

Hvor imidlertid Fogg's fokus som diskuteret I kap. 5.3 retter sig imod *behaviour change* og støttesystemer i forhold til dette er det væsentligt, i en livssynskontekst, at fokus rettes mod *attitude change*. Livssyn kan kun forstås meningsfuldt i rammen af en indre overbevisning, som formodentlig giver sig ydre udtryk, i al fald så længe der er tale om en livssynsdiskurs, som ikke ligger alt for fjernt fra en klassisk vestligt-kultureldiskurs, som også Kaj Munk grundlæggende er eksponent for.

Det kan naturligvis diskuteres, hvordan og i hvilket omfang de interaktive, digitale teknologier er en virkelig forandringsfaktor i en almen livssynsdiskurs. Det argument kan fremføres, at der er tale om gammel vin på nye flasker, når livssynsdiskussionen medieres i et interaktivt, digitalt miljø. Lige fra dekalogens stentavler har der været en vis repræsentation og distribution af ideer, som derved

³⁹⁸ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.7

blev gjort til del af det fælles tankegods og indlemmet i den fælles refleksion og diskussion.

Dette argument er utvivlsomt ganske persuasivt, idet de interaktive digitale medier næppe kan tage patent på at understøtte den indre, refleksive proces, som i virkeligheden er kernen i en livssynsdiskurs. Samtidig kan det hævdes, at selvom der måske er tale om gammel vin på nye flasker, er den klassiske flaskes genstridige korkprop – billedligt talt – erstattet med et mindre klassisk skruelåg, som faciliterer ret simpel og forudsætningsløs adgang til indholdet. Dermed tilføjes ekstra kvalitet til selve persuasionen.

Ud fra et it-fagligt perspektiv kan der samtidig fremføres argumenter for, at det ikke blot er persuasionens bredde men også dens dybde, som understøttes. Med udgangspunkt i B.J.Fogg's *functional triad*-model³⁹⁹ kan computerens persuasive potentiale kategoriseres som *tool*, *medium* og *social actor* jævnfør kap.5.2. Computeren er mere end en kommunikationskanal i klassisk forstand, som allerede Lullus og Leibnitz beskrev. Deri ligger dens styrker og mulige begrænsninger.

Det er muligt at forestille sig en anvendelse inspireret af Joseph Weizenbaum's bekendte psykoterapeutiske *Eliza*-program.⁴⁰⁰ Her kunne det være nærliggende at implementere computerprogrammets interrogative potentiale i en livssynsrefleksion. Programmet kunne spørge ind og bringe afklaring om egne positioner i lighed med *Elizas* bekendte fremgangsmåde. Det kan formodes, at en del mennesker vil have en åbenhed herfor, jævnfør Weizenbaums erfaringer:⁴⁰¹

Like Dr. Frankenstein, Weizenbaum soon became consumed with horror at what he had created. People were responding to his machine as if it were a human being. Interviewees would often form a strong emotional bond with Eliza – a bond that Weizenbaum found obscenely misplaced.

Mens Weizenbaum udviklede en kritisk distance til computersystemer i med en vis karakter af kunstig intelligens kunne det måske alligevel give god mening at operationalisere

³⁹⁹ B.J. Fogg: *Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do*, San Francisco 2003, p.25 ff.

⁴⁰⁰ Joseph Weizenbaum: "ELIZA - A Computer Program For the Study of Natural Language Communication Between Man and Machine" i *Communications of the ACM*, 1966 nr.1

⁴⁰¹ Jack Copeland: *Artificial Intelligence – a Philosophical Introduction*, Oxford 2001 p.14

de samme tekniske dynamikker i en livssynsdiskurs. Såfremt den grundlæggende algoritme ikke diskriminerer i nogen retning, men blot bidrager til selvrefleksion, måtte systemet formodes blot at identificere og fastholde allerede internaliserede holdninger. I virkeligheden ligger en del af rationalet bag *The Conceptual Pond*⁴⁰² ikke langt herfra, idet der tilsigtes en forøget selvindsigt og –refleksion qua grafisk verbalisering af indre erfaringer og positioner.

En rent interrogativ indfaldsvinkel i lighed med Eliza kan dog problematiseres. For det første udfordres problematiske og måske selvmodsigende opfattelser ikke. Der er snarere tale om bekræftelse og mulig fastholden i allerede antagne aksiomer. Hermed kan i virkeligheden interaktivitetsaspektet diskuteres: Fordrer en livssynsdiskurs ikke, i lighed med den retoriske tradition, en uenighed som implicerer en udfordring til individet? Ensidig selvbekræftelse kan nærme sig Luhmann's autopoiesis⁴⁰³ og det retoriske episeixis.⁴⁰⁴

For at imødegå en sådan gold selvbekræftelse ligger der i *The Conceptual Pond* to regulerende eller udfordrende faktorer. Den ene faktor er anvendelsen af *suggestion technology* i form af foreslåede ord.⁴⁰⁵ Den anden er muligheden for *peer comparison* siden alle besvarelser kan visualiseres og anspore til selvevaluering. Hermed forlades den helt værdineutrale strategi i forhold til *Eliza* til fordel for et system, som på to måder potentielt udfordrer brugerens allerede antagne normer.

En anden anvendelse i livssynsdiskursmæssig kontekst kunne bestå i at facilitere overblik over indre kontekster i livssyn. Det konceptuelle lag i *Immersive Layers Design*⁴⁰⁶ udgør en grafisk brugerflade, i hvilken centrale elementer i eksempelvis et 3. ordens worldview i Vidals forstand kunne anskueliggøres i en ikke-lineær taksonomi. Hvor den humane livssynsdannelse i virkeligheden ofte sker på baggrund af en bricolage af erkendelser og erfaringer, snarere en et rent logisk ræsonnement, kunne en applikation bidrage til at sammenstille og kontekstualisere begreber og betydningselementer.

⁴⁰² Jævnfør kap. 4.2

⁴⁰³ Jævnfør kap. 6.2

⁴⁰⁴ Jævnfør kap. 5.4

⁴⁰⁵ I *The Conceptual Pond – a Persuasive Tool for Quantifiable Qualitative Assessment* redegør Mathias Grund Sørensen detaljeret for vægtning af bias I denne applikation

⁴⁰⁶ Jævnfør kap.4.2

En tredje anvendelse kunne tage udgangspunkt i computerens konsistente logik, som kan eksemplificeres i Turingmaskinens ret simple processer. Jack Copeland slår fast, at:⁴⁰⁷

Logic is a central preoccupation of AI [Artificial Intelligence] research. The ability to reason logically is, obviously, a component of human intelligence, if computers are to achieve the status of artificial intelligences, they too must be given the ability to search logically for a problem's solution.

I forhold til etableringen af livssyn og verbaliseringen heraf kan det imidlertid indvendes, at denne proces ikke altid udmærker sig ved logisk konsistens. Som beskrevet i kap.6 er inkonsistensen formodentlig et centralt vilkår i det postmoderne paradigme, hvilket præciseres i Luhmanns *kontingensteori*. Livssyn dannes ofte ud fra argumenter bygget på ikke blot *logos* og *ethos*, men tillige meget grundlæggende, og i nogle tilfælde i dominerende grad, på *pathos*. Det kan derfor foreslås, at netop computerens stringente logik, eksemplificeret ved boolsk algebra, kan bidrage til at belyse et mere udviklet livssyns inkonsistenser.

En sådan proces, hvor inkonsistenser illumineres og (delvist) elimineres synes at være forudsætningen for etableringen af Vidals 3. ordens worldview,⁴⁰⁸ netop fordi forventningen her er en reflekteret og diskuteret konsistens, som hæver livssynet fra løse traditioner og antagelser til en decideret kosmologi. I virkeligheden viser en sådan tilgang tilbage til Lullus' *Ars Magna*, idet idealet her jo var en logisk stringent, kombinatorisk fremstilling af specifikke elementer i et deocentrisk livssyn.

En fjerde anvendelse eksemplificeres ved den amerikanske bibelapp Youversion. Her er tale om et støttesystem med *persuasive design*-funktionaliteter til støtte for personlig fordybelse i de bibelske tekster. Youversioner grundlæggende en kompilation af digitale bibeludgaver på mange forskellige sprog. App'en, som udgives af kirken Livechurch er downloadet mere end 203 mio. gange.⁴⁰⁹ Selvom dette ikke garanterer et tilsvarende antal unikke brugere er fænomenet dog uden sidestykke i de interaktive digitale mediers historie. De grundlæggende funktionaliteter består i følgende komponenter:

- Adgang til et stort antal bibeludgaver
- Tilbud om mere end 600 forskellige bibellæseplaner tilbudt også af eksterne

⁴⁰⁷ Jack Copeland: *Artificial Intelligence – a Philosophical Introduction*, Oxford 2001 p.7

⁴⁰⁸ Jævnfør kap. 2.1

⁴⁰⁹ <https://www.youversion.com/>

aktører.

- Opsætning af egne præferencer til personligt bibelstudie
- Nem deling af udvalgte skriftsteder på diverse sociale medier

I designet af Youversion implementeres mange af de teknologier, som er relateret til *persuasive technology*-fagligheden⁴¹⁰ i form af eksempelvis *tailoring technology*, *suggestion technology* og *peer comparison*. Det kan imidlertid diskuteres, i hvilken dybde Youversion i virkeligheden operationaliserer de interaktive digitale mediers persuasive potentiale. Ganske vist integreres alle tre elementer af *the functional triad* i systemet, men systemet støtter kun i ringe grad den egentlige refleksionsproces omkring de i de bibelske teksters iboende spørgsmål. Disse forlægges til brugerens personlige refleksions- og andagtsliv. Her kunne inspiration fra eksempelvis Philipp Melanchthons retorik,⁴¹¹ i hvilken der fokuseres på en retorisk skriftlæsning, i hvilken de forskellige perikoper analyseres og klassificeres i forhold til den overordnede hensigt, at finde et argumenteret, bibelsk begrundet input i en aktuell eller alment-relevant kontekst.

Tim Hutchings, som analyserer Youversion i klassisk religionsvidenskabelig tradition,⁴¹² fokuserer blandt andet på de i applikationen bestående autoritetsstrukturer. Selvom disse er flyttet fra klassiske, klerikale autoriter er der qua applikationens *suggestion technology* i bibellæseplaner med videre basis for overvejelser omkring brugerens frihed kontra afsenderens persuasion.

En femte anvendelse kunne tage udgangspunkt i app-konceptet Church in my Pocket,⁴¹³ som indgår i studiets artikelkorpus i 2.del. Her er skitseret dynamikkerne i en persuasiv kirkeapplikation, som ud fra et *kairos*-princip gør opmærksom på kirkelige arrangementer ud fra vægtede parametre som:

- Interesser og tidligere valg
- Vægtning mellem arrangements formodede interesse og afstand
- Dynamisk lokation forstået som transportstier og – retning
- Avancerede tidsparametre i forhold til eksempelvis fraskilte med børn hver 2. weekend, årstider og ferieperioder

⁴¹⁰ Jævnfør kap. 5.2

⁴¹¹ Philipp Melanchthon: *Elementa Rhetorices – Grundbegriffe der Rhetorik v. Volkhard Weks*, Berlin 2001

⁴¹² Tim Hutchings: "Now the Bible is an App – Digital Media and Changing Patterns of Religious Authority" i Kennet Granholm, Marcus Moberg og Sofia Sjö: *Religion, Media, and Social Change*, New York 2015

⁴¹³ Christian Grund Sørensen: *Mobile Persuasion or Areopagos on the Move?*, European Christian Internet Conference, Rom 2012

- Mulighed for social tilmelding og følsomhed i forhold til andre mulige deltagere
- Vægtede forslag til horisontudvidelse
- Vægtet afgrænsning af tilbud i forhold til *push*-anvendelse mens righoldighed og overblik vægtes i *pull*-anvendelse
- Endelig kunne der overvejes et interpersonelt niveau i forhold til interessedeling, ligesom Tinder-app'en kombinerer en online tilstedeværelse med geografisk præsens i den fysiske verden.

Projektet blev i Kirkeministeriet i Danmark forkastet som rigeligt ambitiøst. Imidlertid tiltrækker en simpel kirkeapp,⁴¹⁴ som ministeriet fik udført, kun ringe interesse. Der må formodet at bestå en cost-benefit afvejning hos den potentielle bruger om, hvorvidt besværet med at downloade og anvende app'en opvejes af de øgede muligheder og den aflastning i forhold til individets kognitive belastning, som app'en tilbyder.

Da mobile enheder udgør en stadig stigende andel af de platforme, hvorfra webbaserede eller –forbundne applikationer tilgås, må det formodes at netop mobiltilpassede teknologier vil vinde frem også i relation til livssynssamtalen.

Det er muligt at foreslå og beskrive flere anvendelser af IT-faglige principper og teknologier i en livssynskontekst. En udtømmende præsentation og diskussion af disse vil imidlertid ligge uden for dette studies rammer, hvorfor de ovenstående fire anvendelser må betragtes som eksempler, men samtidig eksempler, som i særlig grad har relation og kontekst med de i studiet diskuterende principper og teknologier, herunder især *persuasive technology*-fagligheden.

Afsluttende kan det siges til relationen mellem livssynssamtalen og det digitale, at der er tale om en relation, som har stort potentiale, men som endnu er i spæde trin af sin udvikling. Potentialet spænder fra en simpel medieringsteknologi til Lullus' filosofisk-teologiske, kombinatoriske projekt. Forhåbentlig bidrager hosliggende studie til at klargøre, at det også i den indholdsmæssige refleksion kan give mening at implementere IT-fagligheden og de interaktive dynamikker.

⁴¹⁴ Kirkekalenderen er tilgængelig til Android og iOS

10.9 LIVSSYNSSAMTALEN OG KIRKEN

Den kristne kirke har fra begyndelsen været en vægtig samtalepartner i livssynssamtalen. Jesu Bjergprædiken⁴¹⁵ diskuteres eksempelvis en lang række emner, som ligger i krydsfeltet mellem den menneskelige eksistens, i form af erfaringer af eksempelvis vrede og bekymring, og en transcendent kosmologi i kristen betydning. Der har i kirkelig kontekst generelt været tale om et holistisk livssyn, som kvalificerer som det syntetiske 3. ordens-worldview⁴¹⁶ jævnfør Vidals kategorisering i kap.2.1.

I lighed med Jesu eget kommunikative virke gives de første kristne, Kirken, en kommunikativ opgave, blandt andet i missionsbefalingen:⁴¹⁷

Mig er givet al magt i himlen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befaleet jer.

Her skal fokuseres på kerneordene omkring at gøre individer af alle folkeslag til *disciple*. Disciplebegrebet inkluderer et elevforhold svarende til mesterlæren. I rabbinisk tradition oplærtes en elev ved samvær med sin lærer, og ved at lytte på vedkommendes kommunikation.⁴¹⁸ Et eksempel er Paulus, som oplærtes ved *Gamaliels fødder* i Jerusalem⁴¹⁹ og Jesu *disciple* i evangelierne. Discipleforholdet kan tolkes som en dialogisk tilstand, hvor der lyttes, diskuteres og etableres nye erkendelser.

Også Johannesprologens⁴²⁰ tale om Jesus som ikke alene Guds søn, men også Guds ord, *logos*, spiller på sprogligheden og det verbale. I skabelsesberetningen⁴²¹ etableres den fysiske verden gennem en retorisk handling. Følgelig er det naturligt, at Kirkens – forstået ekklesiologisk som menighedens – engagement på det

⁴¹⁵ Matthæusevangeliet kap.5-7

⁴¹⁶ Clement Vidal: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014 p.24

⁴¹⁷ Matthæusevangeliet 28,18-20

⁴¹⁸ Eksempelvis Paulus, som jvf. Apostlenes Gerninger 33,3

⁴¹⁹ Apostlenes Gerninger 22,3

⁴²⁰ Johannesevangeliet kap.1

⁴²¹ 1. Mosebog kap.1

livssynsmæssige område i nytestamentlig tid er af kommunikativ art. Paulus erklærer, at:⁴²²

Troen kommer altså af det, der høres...

Kirkens opgave i forhold til livssynssamtalen er altså af primært kommunikativ karakter. Kommunikation og *pistis* er som i den klassiske retorik forbundne. *Pistis* kan i den forstand forstås som anerkendende reception af persuasiv kommunikation, som giver sig udtryk i et indre *attitude change* eller en bekræftelse heraf.

Areopagostalen⁴²³ kan være et eksempel på den kristne Kirkes *raison d'être* i dynamisk forstand. Paulus tager afsæt i kendte forestillinger og aktuelle repræsentationer af tænkesæt, eksemplificeret med alteret for en ukendt gud, og fremlægger derefter fragmenter af en kristen tilværelsestolkning med fokus på inkarnationen og forsoningen.⁴²⁴

Paul's ultimate apologetic aim was to persuade interested Athenians of 'the epistemic obligation' of Christian truth claims about 'one God and one Lord', and the Lucan narrative shows that some Athenians were persuaded. Thus, Luke presents Paul as an apologist with a threefold apologetic aim: 'to interest', 'to persuade', and 'to confront'.

Selvom Lars Dahle her lader persuasionen indgå i en intentionel triade giver det stadig mening, at alle elementer i sig selv indgår centralt i livssynssamtalen.

Det er væsentligt at skelne mellem kristendommen per se og den kristne Kirke eller der de kristne kirker. Mens kristendommen i sin radix altså er en åbenbaringsreligion, som udbredes gennem *persuasion* og *pistis*, har der været en tendens i den konstantinske ære til at indføre andre udbredelsesformer, såsom politisk og religiøs kontrol, til at erstatte eller supplere det grundlæggende persuasive fokus.

I den konstantinske æra blev filosofien opfattet som *ancilla theologiae*⁴²⁵, teologiens tjenestepige. Filosofien kunne nok understøtte de kristelige dogmer og tillægge terminologi, men som antropocentrisk erkendelsesform måtte den i dette perspektiv hierarkisk underlægge sig den deocentriske åbenbaring. Alligevel blvier det i et vist

⁴²² Romerbrevet 10,17

⁴²³ Jævnfør kap.2.2

⁴²⁴ Lars Dahle: "Acts 17 as an Apologetic Model" I *Whitefield Briefings* 2002 nr.1

⁴²⁵ Max Seckler: „Philosophia ancilla theologiae - Über die Ursprünge und den Sinn einer anstößig gewordenen Formel“ i *Theologische Quartalschrift* nr. 171, 1991

mål filosofiens retorik, som anvendes i kirkens livssynsdiskussion. Et eksempel på en højtudviklet systematisering af en kristen kosmologi i forhold til denne 3. orden blev diskuteret i kap.2.4 i forhold til Lullus' *Ars Magna*, hvor Lullus missionskoncept over for muslimer synes lige funderet i filosofi, kombinatorik og teisme.

I spørgsmålet om *attitude* og *behaviour*⁴²⁶ har navnlig protestantismen lagt vægt på den indre overbevisning, *pistis*, i forhold til en ydre religiøs observans. Dette var et af hovedslagene i det reformatoriske opgør med den romersk-katolske kirke, verbaliseret i begreberne *fides*, tro og *usus*, gerninger. Med Luthers ord:⁴²⁷

Gode, fromme gerninger gør aldrig nogen sinde en mand god og from, men en god, from mand gør gode, fromme gerninger. Onde gerninger gør aldrig nogen sinde en mand ond, men en ond mand gør onde gerninger. Altså må personen hele tiden være god og from forud for alle gode gerninger, så følger gode gerninger bagefter, de udgår fra den fromme, gode person.

Det er således overbevisningen, som er motivationsfaktor for livet. Først derefter giver det øvrige kirke- og fromhedsliv mening. Også for Kaj Munk var dette tilfældet, om end Munk, i lighed med Søren Kierkegaard, hurtigt nok kunne skose den kirke, som sjældent lod handling følge på ord.

På baggrund af ovenstående er det ganske naturligt, at Kirken også i det 21.århundrede må indgå som deltager i den offentlige diskurs omkring livssyn. Som diskussionen i kap. 6 har sat i fokus, kan der ikke (længere) tales om en kristen enhedskultur. Måske kan der slet ikke tales om nogen helhedskultur udover måske én, hvor *kontingensen* i Luhmanns perspektiv bliver instansen.

Kirkens mandat og forpligtelse indenfor persuasiv livssynskommunikation er på den baggrund så meget desto mere nødvendig. Ligesom Paulus talte i en pluralistisk, religiøs forestillingsverden er det samme tilfældet i dag. Pluralismen er samtidig suppleret med en ateistisk religionskritik, som gør persuasion i den snævrere form af *apologetik*, trosforsvar, til en kirkelig hovedopgave. I virkeligheden kan det problematiseres, hvorvidt en kirke, som ikke væsentligt prioriterer denne persuasive opgave i den evigt aktuel livssynsdiskurs overhovedet kan være Kirke med stort K.

⁴²⁶ Jævnfør kap. 5.3

⁴²⁷ Martin Luther: "Om et kristenmenneskes frihed" i *Luthers skrifter i udvalg*, København 1962 p.297

Kaj Munk er en interessant og inspirerende teolog for Folkekirken i det tidlige 21. århundrede. Ganske som Paulus på Areopagos vovede han sig ind i den hvepserede det var, at tale mange af samtidens førende tanker og talere imod. I lighed med Søren Kierkegaard vovede han, at gøre sig usamtidig med samtiden, for dermed at kunne stille skarpt på såvel den kristne grundforkyndelse som på bærende samfundsmæssige, kulturelle, sociale og politiske spørgsmål. Kaj Munk var hverken politiker, samfundsrevser eller missionær. Han var alle tre dele og mere til, ligesom han var prædikant, novellist og dramatiker. Forskellige repræsentationer af tankeliv og samtid, men dog spillede sammen i et fælles livsværk. Ligesom Lullus mange år tidligere han lade livet for at udfylde sit kalds persuasive potentiale.

Folkekirken trænger i disse år, hvor postmoderniteten i stadig højere grad indtager samfundet i Charles Taylors *Secular Age*,⁴²⁸ til at udvikle og raffinere et persuasionsbegreb, som etisk, kulturelt, retorisk og ikke mindst kristeligt, medialt ligger i forlængelse af Paulus, som indtog sin tids talerstol.

Der trænges, at Kirken indtager Areopagos 2.0. Ved sin omfattende produktion af drama, lyrik, skønlitteratur, homiletik og journalistik gav Kaj Munk et eksempel på et bredspektret, kristent indspark i livssynssamtalen. Medierne er siden da blevet flere, og de persuasive dynamikker anderledes, men grundlæggende er samtalen den samme. Livssynssamtalen vil for altid fortsætte som et *conditio humana*. Det er Vidals meget overbevisende antagelse. Men Kirken må agere som persuasiv aktør på alle platforme, hvis Jesus fra Nazareth skal integreres i denne samtale og kontekstualiseres meningsfuldt.

10.11 STUDIETS ERKENDELSE

Som det turde fremgå af såvel denne sammenfatnings tværfaglighed som af diversiteten af de i artikelkorpusset omfattede artikler er der en ansats til en *theory of everything* omkring hosliggende studie. Det har ikke fra begyndelsen været direkte tilstrevet, men studiet har omfattet nogle af de mest grundlæggende elementer i den humane eksistens i det 21. århundrede, hvorfor afgrænsningerne har vist sig sværere end formodet. Livssyn, persuasion, digitale medier og Kaj Munk: Fire emner, som i sig selv rummer tilstrækkeligt til adskillige ph.d.-studier. Hertil kan lægges de

⁴²⁸ Jævnfør kap. 6.4

sociologiske, teologiske og etiske perspektiver, som også nødvendigvis har måttet diskuteres.

Indledende må det derfor konstateres, at ingen af de ovennævnte temaer har kunnet behandles helt i dybden. Dette ville fordre et langt større format end ph.d.-studiets. Alligevel betyder dette næppe, at studiet kan problematiseres som overfladisk eller ufagligt. Studiet kan nemlig forstås sådan, at selvom der med fordel kunne foretages mere omfattende analyser og diskussioner af enkelttemaer, så bidrager kombinationen af de i studiet introducerede temaer i sig selv med en helhed, som tilsigtes at være større end summen af de enkelte elementer.

Konceptuelt kan dette eksemplificeres med et kagesnit. Et vandret kagesnit vil berige modtageren med en ideel mængde af et bestemt element, eksempelvis kagebund eller flødeskum. Et traditionelt kagesnit vil i kontrast hertil berige med et udsnit af kagens forskellige delelementer, i hvilket kombinationen af de enkelte elementer beriger med det smagsindtryk, kagespiseren almindeligvis foretrækker. Ud fra lagkagesnits-metaforen kan dette studie forstås som en kombination af en flerhed af fagligheder, som med snittet livssynskommunikation og eksemplet Kaj Munk belyser et væsentligt tema i samtidens paradigme.

De enkelte delerkendelser, som i høj grad er studiets skelet, er således ganske forskellige, og vil i virkeligheden sjældent forekomme i det samme ph.d.-projekt. IKT-fagligheden vil sjældent parres med livssyn og endnu sjældnere med Kaj Munk, mens de kommunikative og persuasive aspekter nok oftere sammentænkes. Forhåbentlig har denne parring befrugtet en tværfaglig erkendelse, som bringer forskningen indenfor ikke blot eet område, men de respektive områder, et hanefjed fremad.

En anden visualisering af dette studie kan foreslås som en spiralmodel baseret på Gadamer's *hermeneutiske cirkel*⁴²⁹ jævnfør kap. 5.1. Gennem et antal delstudier og artikler blandt andet relateret til EuroPLOT-projektet er nye erkendelser omkring værdien af elementer relateret til *persuasive design* blevet identificerbare. Imidlertid rejser disse erkendelser nye spørgsmål, som udmærket kunne danne baggrund for videre forskningsartikler.

Eksempler herpå kunne være:

- Større brugergruppers erfaringer med forskellige digitale persuasionsdynamikker inden for det livssynsdiskursmæssige område.

⁴²⁹ Hans Georg Gadamer: *Truth and Method*, London 2004

- Redefinering af *persuasive design* i forhold til specifikt en livssynskontekst.
- En omfattende analyse af receptionen af Kaj Munks værker med anvendelse af *The Conceptual Pond* med henblik på kategorisering og visualisering af koncepter jævnfør det konceptuelle lag i *Immersive Layers Design*.
- En diskussion af valid argumentation og topologi indenfor en livssynsdiskurs rodfæstet i et postmoderne paradigme.

Det ligger således lige for at analysere, perspektivere og diskutere mange flere spørgsmål og tilgange, som ligger i krydsfeltet mellem livssyn, persuasion og interaktive, digitale teknologier. Dette studies format tillader desværre ikke en større udstrækning, selvom det kunne være ønskeligt.

10.12 EPILOG

Selvom persuasionsbegrebet er ganske bærende indenfor for enhver samtale om livssyn synes begrebet ikke at være ganske veldefineret eller gennemarbejdet. Dette studie har lagt sig for at belyse diskursen ud fra bestemte perspektiver, herunder erfaringerne fra EuroPLOT, digitale persuasive teknologier og Kaj Munk. Andre perspektiver kunne være blevet valgt som prismen.

Livssyn er kommet for at blive. Samtalen om det ligeså. Men den verden, de teknologier og de kommunikative rammer, som ligger omkring denne samtale er i stadig udvikling. Som filosofen Heraklits berømte dictum, at:

Man kan ikke træde ned i den samme flod to gange.

Alt vil altid på en måde være anderledes og på en anden måde det samme. Og på den vis trækkes antikken over Paulus, Lullus, Munk og Luhmann et tankemæssigt bånd fra engang til i dag. Derfor må livssyn altid være genstand for diskussion, argumentation og persuasion. Det er menneskets lod som reflektiv skabning og for vigtigt til at lade være.

De interaktive, digitale medier skaber nye muligheder i livssynsdiskussionen. Muligheder for at fordybe sig og dykke ned i relevant indhold på en uhørt grænseløs måde. Alt kan principielt være til rådighed altid, overalt og på alle platforme. Samtidig tilføjes ekstra dimensioner til individets refleksion, idet teknologien kan

understøtte selvbesindelse, meningsudveksling og argumentation med nære og fjerne og endelig gennemspilning af forskellige positioner og scenarier. Teknologien faciliterer såvel den ensomme refleksion, som var kernen i Lullus' kombinatoriske kerygma, som den transindividualistiske diskussion, Paulus initierede på Areopagos.

Kernen i livssynssamtalen – din indre og den ydre – er livets kernespørgsmål. Hvad enten disse tager et immanent eller et transcendent afsæt omfatter de det hele menneske og den hele kosmologi og individuelle livsverden. Disse kernespørgsmål kan som sådan betragtes som kongruente med nogenlunde udviklede og holistiske livssynsbetragtninger, som de findes hos eksempelvis Kaj Munk og Søren Kierkegaard. Livssynsbetragtninger, som i konsistens, rummelighed og omfang formodentlig ville kvalificere som Vidal's 3.-ordens-worldview.

Heraklits flod bruser uophørligt. Nogle sten ligger fast på bunden. Andre sedimenter hvirvles op og føres bort i tidens strøm. Samtalen varer ved.

11.0 KORT SAMMENFATNING

At sammenfatte et komplekst studie som dette fordrer nødvendige, men beklagelige fravalg. Ikke mindst skyldes dette studiets artikelbaserede opbygning og det tværfaglige perspektiv, som kagesnitsmetaforen i kap.10.11 anskueliggør.

11.1 ENGLISH SUMMARY

Worldview & Persuasion – Munk, Media, and Modernity is an interdisciplinary ph.d. study focusing on the possibilities of engaging in worldview discourses utilizing interactive digital media and a persuasive approach. The study is based on a variety of theoretical approaches: The concept of persuasion in a digital environment is discussed on the basis of classical rhetoric, selected communication theories, learning taxonomies and the concept *persuasive technology* as developed by B.J. Fogg et al. Different understandings of persuasion are discussed as well as ethical angles and concepts for implementing interactive dynamics in persuasion. The concept of worldview is also discussed on the basis of a definition by Clement Vidal and throughout the study discussed with the perspective of Danish author, playwright, and preacher Kaj Munk. These reflections are contextualized with Christian communication cases such as Paul's missionary (or apologetic) speech at Areopagos and Raymund Lullus' late medieval combinatoric and missionary machine, the *Ars Magna*, and Kaj Munk's works. Certain theories of postmodernity and especially *systems theory* are discussed for the benefit of assessing contemporary relevance.

The study is structured around this synthesis (part 1) which relates to 15 papers (part 2). Much of the study is based on research performed in relation to the EuroPLOT project, an international research project (2010-2013) in technology enhanced learning supported by the EU through EACEA – Lifelong Learning Programme. Part of the material is discussed in 13 theses and several propedeutic chapters are included in the synthesis.

Worldview & Persuasion – Munk, Media, and Modernity argues with Vidal that a public discourse on worldview is imperative for meaningful human existence. Values, notions, and beliefs could include also reflections of a religious nature as

suggested by Kaj Munk. In the dissemination and persuasion of worldview it is argued in the study that the concepts of *immersion* and several specific *persuasive technologies* as suggested by B.J.Fogg et.al. play a crucial role in establishing credibility and *pistis* (conviction, faith). A triple *kairos* approach is implemented in several aspects and this approach is implemented in the *Conceptual Layers Design* as well as in the interactive application *The Conceptual Pond*.

It is argued that a discussion of worldview should benefit from the implementation of interactive, digital media. At the same time a blended media approach is suggested in line with Sandra Burri Gram Hansen's broader definition of persuasive design. Turning back to the original discussion of Kaj Munk and worldview his persuasive contribution to the worldview debate in early twentieth century cultural environment is discussed with the aspects of Paul, Lullus, Melanchthon (briefly) and certain postmodern paradigm theories.

In the conclusion awareness is raised to the fact that postmodern society requires a sustainable worldview discourse. This may also include religious arguments in casu Christianity and may also include persuasive, digital media. Potential in relation to scaling, democratizing and globalizing is vast. So are the ethical concerns.

11.2 DANSK SAMMENFATNING

Livssyn & Persuasion – Medier, Munk og Modernitet er et tværfagligt ph.d.-studie, som fokuserer på mulighederne for at engagere sig livssynssamtaler med en persuasiv indfaldsvinkel og med anvendelsen af interaktive, digitale medier. Studiet bygger på et antal forskellige teoretiske indfaldsvinkler: Persuasionsbegrebet bliver diskuteret i forhold til et digital miljø med inddragelse af klassisk retorik, udvalgte kommunikationsteorier, læringsteorier *persuasive technology*-fagligheden, som denne er udviklet af B.J. Fogg et.al. Forskellige forståelser af *persuasion* bliver diskuteret så vel som etiske indfaldsvinkler og muligheder for at implementere interaktive dynamikker i persuasion. Livssynsbegrebet bliver også diskuteret på baggrund af Clement Vidals definition og gennem hele studiet perspektiveret i forhold til den danske forfatter, dramatiker og præst Kaj Munk. Disse overvejelser bliver sat i sammenhæng med kritiske kommunikationseksempler som Paulus missions- (eller apologetiske) tale på Areopagos og Raymund Lullus'

senmiddelalderlige kombinatoriske og missionsrettede maskine, *Ars Magna* og Kaj Munks værker. Visse postmodernitetsteorier og især *systemteorier* diskuteres med henblik på at afklare nutidig relevans.

Studiet er struktureret omkring denne sammenfatning (1.del) som forholder sig til 15 artikler (2.del). En væsentlig del af studiet er baseret på forskning udført i forhold til EuroPLOT-projektet, et internationalt forskningsprojekt research (2010-2013) inden for teknologiunderstøttet læring støttet af EU gennem EACEA – Lifelong Learning Programme. En del af materialet diskuteres i 13 teser ligesom sammenfatningen indeholder flere propedeutiske afsnit.

Livssyn & Persuasion – Medier, Munk og Modernitet argumenterer, i samklang med Vidal, for at en offentlig livssynsdiskurs er meget vigtig for meningsfuld, menneskelig eksistens. Værdier, antagelser og overbevisning kan omfatte også refleksioner af en religiøs natur, som Kaj Munk er foreslår. Der argumenteres også for, at ved formidling og persuasion i forhold til livssyn spiller begrebet *immersion* (neddykning) sammen med visse *persuasive teknologier*, som foreslået af B.J. Fogg et.al. en væsentlig rolle i forhold til at etablere troværdighed og *pistis* (overbevisning, tro). Et trefoldigt *kairos*-begreb implementeres på flere områder og denne tilgang er integreret i *Conceptual Layers Design* såvel som i den interaktive applikation *The Conceptual Pond*.

Det kan formodes, at en livssynsdiskussion kan beriges gennem implementering af interactive, digitale medier. Samtidig foreslås en tilgang med anvendelse af flere medietyper i tråd med Sandra Burri Gram Hansen's bredere definition af *persuasive design*. Tilbage til den oprindelige diskussion omkring Kaj Munk og livssynet diskuteres hans persuasive bidrag til livssynsdebatten i det tidlige 20. århundredes kulturelle miljø med inddragelse af perspektiverne fra Paulus, Lullus, Melanchthon (kortfattet) og visse postmodernitetsteorier.

I konklusionen rettes opmærksomheden på, at et postmoderne samfund fordrer en bæredygtig livssynssamtale. Denne samtale kan også indeholde religiøse argumenter, in casu fra kristendommen, og kan også med fordel inkludere persuasive, digitale medier. Der er et stort potentiale i forhold til at skalere, demokratisere og globalisere denne diskurs. På samme måde gives der et væsentligt potentiale i de etiske spørgsmål.

12

LITTERATUR

Kaj Munk:

Hvor ikke andet er angivet refereres der i forhold til Kaj Munks værker til den digitale Studieudgave, som stilles til rådighed af Kaj Munk Forskningscentret v. Aalborg Universitet: www.kajmunk.aau.dk

Bibelen:

Hvor der henvises til skriftsteder anvendes:

Bibelen, den autoriserede udgave, Det Danske Bibelselskab 1992.

De med * markerede artikler er aftrykt i studiets 2.del. Denne fremgangsmåde er valgt, da ikke alle artikler er tilgængelige i printformat.

Artiklerne kan rekvireres fra forfatteren i det omfang det ikke hindres af ophavsret hos en udgiver.

Andersen, Svend: Løgstrup, København 2005

Auchet, Marc: De lollandske stjerner : Kaj Munks forfatterskab set på baggrund af hans liv, København 1997

Auchet, Marc: ”Kairos eller det gunstige øjeblik. Et nøglebegreb i Kaj Munks livssyn og forfatterskab”, i Munkiana 36, Aalborg 2007

Auchet, Kaj: ”Kaj Munk og teatrets essens – Sammenstødet mellem to tidsfornemmelser”, i Munkiana 40, Aalborg 2009

Bauman, Zygmunt: Liquid Modernity, London 2000

Beck, Ulrich: Risk Society, Oxford 1992

Behringer, R., Soosay, M., Hansen, S.B.G., Øhrstrøm, P., Grund Sørensen, C., Smith, C., Mikulecka, J., Winter-Nielsen, N., Winther-Nielsen, M., Herber, E.: Persuasive Technology for Learning and Teaching – The EuroPLOT Project, IWEPLET 2013

Biggs, J. & Tang, C.: Teaching for Quality Learning at University, (3rd ed.), Buckingham, SRHE and Open University Press 2007

- Bloom, B.: Taxonomy of Educational Objectives, the classification of educational goals – Handbook I: Cognitive Domain, New York, 1956
- Bonhoeffer, Dietrich: Efterfølgelse, København 1964
- Cappelørn, Niels Jørgen, Garff, Joakim, Hansen, Anne Mette , Kondrup Johnny: Af Søren Kierkegaards Efterladte Papirer. 1850 og 1851, NB22, elektronisk version 2012
- Christensen, Torben & Göranson, Sven: Kyrkohistoria 1, Lund 1969
- Copeland, Jack: Artificial Intelligence – a Philosophical Introduction, Oxford 2001
- Corbett, Edward P.J. & Connors, Robert J.: Classical Rhetoric for the Modern Student, New York 1999
- Crosby, Michael R.: “Paul’s Persuasive Language in Romans 5” i Duane F. Watson (ed): Persuasive Artistry, Sheffield 1991
- Dahle, Lars: “Acts 17 as an Apologetic Model” I Whitefield Briefings 2002 nr.1
- Dosenrode, Søren (red.): Christianity and Resistance in the 20th Century – From Kaj Munk and Dietrich Bonhoeffer to Desmond Tutu, Leiden og Boston 2009
- Dosenrode, Søren (red.): Kaj Munk – manden og værket, København 2015
- Dosenrode, Søren, Iversen, H. Raun, Lodberg, P. (red.): Kaj Munk og teologien, Aarhus 2014
- Drewsen Christensen, Adolf: Ridderen I munkekutte – religiøse problemer hos Kaj Munk, København 1949.
- Fafner Jørgen: ”Retorik og erkendelse” I Rhetorica Scandinavia nr.10, 1999
- Fafner, Jørgen: “Retorikkens brændpunkt” i Rhetorica Scandinavia nr.6 1997
- Finlay, Janet: EuroPLOT: Persuasive Learning Objects and Technologies for Lifelong Learning in Europe, Leeds 2010.
- Fogg, B.J: Persuasive Technology – Using Computers to change what we Think and Do, San Francisco 2003
- Fukuyama, Francis: Historiens afslutning og det sidste menneske, København 1993
- Gadamer, Hans Georg: Truth and Method, London 2004

Giddens, Anthony: Modernitet og selvidentitet, København 1996

Gram-Hansen, Lasse B.: "Geocaching in a persuasive perspective", i Proceedings of the 4.th International Conference on Persuasive Technology, New York 2009

Gram-Hansen, L.B. Gram-Hansen, S.B., Øhrstrøm, P.: "From Geocaching to Mobile Persuasive Learning – Motivating the Interest in the Life and Work of Danish Author Kaj Munk in Scaling up Learning for Sustained Impact" i Lecture Notes in Computer Science Volume 8095, 2013

Gram-Hansen, Sandra B.: Persuasive Design – A Matter of Context Adaptation?, IWEPLET 2013

Gram-Hansen, Sandra, B., Kristensen, Karina D., Gram-Hansen, Lasse.B.: Motivating the Interest in Danish Literature with Mobile Persuasive Learning, IWEPLET 2013

Gram-Hansen, L.B., Gram-Hansen, S.B., Øhrstrøm, P.: "From Geocaching to Mobile Persuasive Learning – Motivating the Interest in the Life and Work of Danish Author Kaj Munk i Scaling up Learning for Sustained Impact" i Lecture Notes in Computer Science Volume 8095, 2013

Grund Sørensen, Christian: Aspects of Ethos and Credibility in Christian Presence in Cyberspace, Aarhus 2010 *

Grund Sørensen, Christian: "Content, Context & Connectivity" i International Journal of Conceptual Structures and Smart Applications 2013 *

Grund Sørensen, Christian: Continuous Learning Feedback – Shaping Teaching through Realtime Feedback, Barcelona 2014 *

Grund Sørensen, Christian: "Easter on Twitter – A Digital Pilgrimage on the Mobile" i Viva Vox Evangelii, Societas Homiletica, Wittenberg 2012 *

Grund Sørensen, Christian: "Et Guds under? – Persuasionen i Kaj Munks prædikener" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): Kaj Munk og teologien, Aarhus *

Grund Sørensen, Christian: Immersive Layers Design Exploring Culture through a Persuasive Multimodal Interface, IWEPLET 2013 *

Grund Sørensen, Grund: Indirect Message – the Persuasion Theory of Søren Kierkegaard, 2016 *

Grund Sørensen, Christian: Interface of Immersion – Exploring Culture through Immersive Media Strategy and Multimodal Interface, Roskilde 2010 *

Grund Sørensen, Christian: Intuitive Surveying & Quantification of Qualitative Input Through the Conceptual Pond, IWEPLET 2013 *

Grund Sørensen, Christian: Kaj Munk – modernitetens prædikant, indledning til Kaj Munks prædikener i Studieudgaven, 2016 *

Grund Sørensen, Christian: Mobile Persuasion or Areopagos on the Move?, European Christian Internet Conference, Rom 2012 *

Grund Sørensen, Christian: The Conceptual Pond – Application for Selfmonitoring & Evaluation - A Persuasive Tool for Assessing Non-Quantitative Data using Semantics, Lissabon 2012 *

Grund Sørensen, C., Gram Hansen, S.B., Øhrstrøm, P.: Case Study: Kaj Munk: Using Persuasive Learning, IWEPLET 2013 *

Grund Sørensen, Christian & Grund Sørensen, Mathias: “The Conceptual Pond – A Persuasive tool for Quantifiable Qualitative Assessment”, i Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface, IGI Global 2013. *

Habermas, Jürgen: Diskursetik, København 2008

Hansen, Knud: Forkyndelsen I Kaj Munks forfatterskab, København 1942

Hammar, Geo: Livsproblemet hos Kaj Munk, Stockholm 1945

Hasle, Per: “Informationsarkitektur I retorisk perspektiv” i DF-revy 2006

Hasle, Per: “The Persuasive Expansion - Rhetoric, Information Architecture, and Conceptual Structure”, i H. Schärfe, P. Hitzler, og P. Øhrstrøm, Springer 2006

Hutchings, Tim: ”Now the Bible is an App – Digital Media and Changing Patterns of Religious Authority” i Kennet Granholm, Marcus Moberg og Sofia Sjö: Religion, Media, and Social Change, New York 2015

Huntington, Samuel P.: “The clash of civilizations?” i Foreign Affairs, Summer Edition 1993

Iversen, Hans Raun: “Kaj Munk som prædikant” i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): Kaj Munk og teologien, Aarhus 2014

Jakobson, Roman: Lingvistik og poetik, København 1967

- Jensen, Thessa: "Interaktivitetens etiske dimension I computerspil for børn" i Anders Albrechtslund og Peter Øhrstrøm; IT etik – en antologi om information- og kommunikationsteknologiske emner i etisk belysning, Aalborg 2007
- Kierkegaard, Søren (1846): Afsluttende uvidenskabeligt Efterskift, København 1962
- Kierkegaard, Søren (1848): *Synspunkter for min Forfatter-Virksomhed*, København 1962
- Kuhn, T.S.: The Structure of Scientific Revolutions, 1962
- Künzel, Werner & Bexte, Peter: Allwissen und Absturz – Der Ursprung des Computers, Leipzig 1993
- Lindhardt, Jan: Ind i det ydre – Kirke, kamp & krop, København 2004
- Lindhardt, Jan: Retorik, København 1996
- Luhmann, Niklas: Sociale systemer, København 2000
- Lullus, Raymundus: Libre de Contemplacio en Deu, 1274
- Luther, Martin: "Om et kristenmenneskes frihed" i Luthers skrifter i udvalg, København 1962 p.297
- Løgstup, K.E.: Den etiske fordring, Aarhus 1956
- Manning, Philip: Erving Goffman and Modern Sociology, Stanford 1992
- Melanchthon, Philipp: Elementa Rhetorices – Grundbegriffe der Retorik v. Volkhard Weks, Berlin 2001
- Melanchthon, Philipp: Loci communes rerum theologicarum seu hypotyposes theologiae v. Jørgen Larsen, København. 1953
- McCroskey, James: Introduction to rhetorical communication, Routledge 2005
- Murray, Janet: Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace, New York 1997
- Munk, Kaj: Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer, København 2001
- Munk, Kaj: Foraaret saa sagte kommer, København 1942
- Munk, Kaj: Kristus og Danmark, Stockholm 1943
- Munk, Kaj: Med Ordets Sværd – Danske Prædikener 1941-42, København 1942

- Munk, Kaj: Med Sol og megen Glæde, København 1942
- Munk, Kaj: Ved Babylons Floder – Danske Prædikener 1941, København 1941
- Møller, Per Stig: Munk, København 2000
- Møller, Per Stig: Mere Munk, København 2003
- Newbigin, Lesslie: "Religion for the Marketplace, Christian Uniqueness Reconsidered: The Myth of a Pluralistic Theology of Religions" I Faith Meets Faith Series in interreligious Dialogue, New York 1990
- Nietzsche, Friedrich: Als so sprach Zarathustra, 1883
- Næss, Arne: Filosofiens Historie 2, København 1991
- Nøjgaard, Niels: Aldrig spørge, om det nytter, København 1958
- Nøjgaard, Niels: Ordets Dyst og Daad, København 1946
- Odendahl, N.V.: Testwise – Understanding Educational Assessment, Lanham 2011
- Oinas-Kukkonen, Harri & Harjuma, Marja: "Persuasive Systems Design: Key Issues, Process Model, and System Features" i Communications of the Association for Information Systems 2009
- Pahuus, Mogens: "K.E. Løgstrups eksistentielle fænomenologi" I Slagmark 42, 2005
- Pelikan, Jaroslav: Divine Rhetoric, New York 2001
- Petersen, Verner C.: Modern Scientific Management - Or the Attempt to Measure Everything that Counts, København 1999
- Qvortrup, Lars: Det hyperkomplekse samfund, København 1998
- Riding R. & Rayner, S.: Cognitive Styles and Learning Strategies, London 2000
- Riis, Richardt: "Følelsernes teologi" hos Munk i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): Kaj Munk og teologien, Aarhus 2014
- Rossmann, G.B. & Rallis, S.F.: Learning in the Field, Thousand Oaks 2012
- Sandborg-Petersen, Ulrik: Architecture of Applications Built on Emdros: Case Studies in Systems for Persuasive Learning, IWEPLET 2013

- Sandborg-Petersen, Ulrik: "Emdros - A Text Database Engine for Analyzed or Annotated Text". In: ACL, COLING, Geneva 2004
- Smith, Carl & Chinnici, Valentina: PLOTmaker – Persuasive Learning Design through Context Engineering, IWEPLET 2013
- Seckler, Max: „Philosophia ancilla theologiae - Über die Ursprünge und den Sinn einer anstößig gewordenen Formel“, i Theologische Quartalschrift nr. 171, 1991
- Siegmundfeldt, H.H.: Kaj Munk – en Mand og hans Daad, Aalborg 1945
- Skarsaune, Oskar: "Kirkens konstantinske fangenskab – ser vi slutten?" i Dansk tidsskrift for teologi og kirke, nr. 03 2011
- Skovmøller Poulsen, Tine: Retorik som kommunikationsvidenskab, Aalborg 2006
- Sløk, Johannes: Kirkegaards univers, København 2013
- Soosay, Mekala & Mikulecka, Jaroslava: Case Study: Applying Persuasive Principles to Influence Students in Adopting Deeper Learning Approaches, IWEPLET 2013
- Taylor, Charles: A Secular Age, London 2007
- Torning, Kristian & Oinas-Kukkonen, Harri: "Persuasive System Design: State of the Art and Future Directions" i Persuasive 09, New York 2009
- Vidal, Clement: *The Beginning and the End - Meaning of Life in a Cosmological Perspective*, Springer 2014
- Villadsen, Lisa Sl.: "Retorisk Agency" i Rhetorica Scandinavia nr. 33, 2005
- Weizenbaum, Joseph: "ELIZA - A Computer Program For the Study of Natural Language Communication Between Man and Machine" i Communications of the ACM, 1966 nr.1
- Winther-Nielsen, Margrethe & De Rosa Carstensen, Ilaria: Case Study: Chemical Handling – PLOTmaker for Training in Exposure Scenarios under REACH, IWEPLET 2013
- Winther Nielsen, N.: Case Study: PLOTlearner for a Corpus of the Hebrew Bible: The Case for Repurposing in Language Learning, IWEPLET 2013
- Winther Nielsen, N.: PLOTlearner as Persuasive Technology: Tool, Simulation and Virtual World for Language Learning, IWEPLET 2013

Øhrstrøm, Peter: "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne" i S. Dosenrode, H. Raun Iversen og P. Lodberg (red.): *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 201

RESUMÉ

Hvad er meningen med livet?

Dette spørgsmål har optaget mennesket fra tidernes morgen, og vil formodentlig fortsætte dermed.

Dette ph.d.-studie diskuterer, hvordan der kan være et samspil mellem de interaktive, digitale medier og en argumenteret og reflekteret livssynsdiskurs. Studiet relaterer sig til det europæiske forskningsprojekt EuroPLOT og på det livssynsmæssige område især til Kaj Munk.